

LAGSPILL

Med *gamification* har de snudd laber studentinnsats til lystbetont samarbeid.

FOTO: ERIK ANDRÉN

Opprykk

Hvordan går du fram?
Eksperten svarer.

Hever lønnsbunnen

UiB legger startlønnen
litt høyere.

Kviss

Pest er en zoonose.
Hva vil det si?

A smiling man with short brown hair and a light beard is sitting in the driver's seat of a car. He is wearing a dark blue shirt and a seatbelt. The background shows the interior of the car and a view of trees through the window. On the left side of the image, there are several vertical blue rounded rectangles of varying heights, resembling a bar chart or decorative graphic.

Nordea

Medlemstilbud på billån fra Nordea

Som medlem av Forskerforbundet får du et av Norges beste billån, med rente fra 5,90 %

Søk lån til bil, MC og caravan på
nordea.no/billån

Priseksempel: Eff. rente 7,61 % kr 150.000 o/5 år.
Etableringsgebyr kr 2.200 kost. 29.726 tot. kr 179.726

INNHOOLD

NR 2/2026

BOKANMELDELSER

- 4 **Bunnplanke for lønn**
Universitetet i Bergen legger seg over minimum.
- 8 **Tariffsesong**
Her er oversikten over gangen og hva som står på spill i lønnsoppgjøret.
- 10 **Syk under ph.d.-løpet**
Hun ble alvorlig syk under arbeidet med doktorgraden. Hvordan kom den i havn?
- 14 **Kunnskap i spill**
Studenter fikk arbeide med oppgaveløsning i et dataspill. Da økte innsatsen.
- 24 **Noen må gå først**
Stadig nye grupper kommer sigende til universitetene og høyskolene.
- 28 **Samtalen: Etter oljen**
Gjør verden elektrisk, men på en rettferdig måte. Det er forsker Siddharth Sarens utfordring.
- 38 **Forskning i fiksjonen**
– Parasitter er ikke aggressive, sier havforskeren. Skaperne av filmen Kraken hadde andre ideer.
- 43 **Vinnerloddet**
Hvordan kan dialekten din påvirke deg som leser? Det har språkforskere fått midler til å undersøke.
- 48 **Essay**
Kjetil Vikene: Finnes det en vaksine mot vranglære i vaksinespørsmålet?
- 68 **Inkvissisjonen**
25 spørsmål skriker etter svar i Forskerforums kviss.
- 70 **Tilbakeblikk**
De første kvinnene på Krigsskolen.
-
- 72 **Eksperten svarer**
Hvordan søker du om opprykk?
- 74 **Gjesteskrubenten**
Helga Eggebø: Det er mindre krevjande å møta opp til ein avtale enn å setja seg sjølv i gang.
- 76 **Kronikk**
Sigve Høgheim og Eirik S. Jenssen: Hvem har sagt at vitenskapelig arbeid skal være enkelt?
- 79 **Informasjon fra Forskerforbundet**

-
- 58 **Kari Spjeldnæs**
Lesekrise. Om lesing og konsentrasjon i en digital verden
-
- 60 **Siri Erika Gullestad**
Vanlig ulykke. Psykoanalysen om et friere liv
-
- 62 **Torgeir E. Sæveraas**
Om krigen – og litteraturen
-
- 64 **Jonas K. Nøland og Sara Nøland**
Energikrisen. Og løsningen på den
-
- 64 **Bjørn H. Samset**
Energirevolusjonen. Hvordan dekke vårt skrikende energibehov uten å ofre planeten
-
- 67 **Unni Eikeseth**
Krigens laboratorium

FORSKERFORUM

F

Ansvarlig redaktør:

Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

Redaksjonssekretær:

Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no

Journalister:

Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Ida Eritsland, ida.eritsland@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Utgiver:

Forskerforbundet, Postboks 1025
Sentrum, 0104 Oslo. 21 02 34 00

Kontakt redaksjonen:

redaksjonen@forskerforum.no

Annonser: Salgsfabrikken v/Wenche Huser Sund,

annonser@forskerforum.no. 906 16 307

Design: Dimitri Solvang-Kayimbakis

Trykk: Ålgård Offset. Opplag: 21 295

Issn: 0800 -1715

Forskerforum arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk. Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaktøren. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål opp mot Vær Varsom-plakaten. Norsk Presseforbund: pfu@presse.no. Forskerforum er medlem av Fagpressen.

på eget initiativ, men mer enn fire av ti ble vervet av kolleger. Og det gjelder ikke minst blant de yngste medlemmene - hele 55 prosent av de under 39 år ble rekruttert av andre.

- Dette er en viktig påminnelse om hvor viktig vervearbeidet er. Det er gjennom synlige tillitsvalgte og medlemmer ute på arbeidsplassene at vi klarer å øke medlemstallet og organisere flere. Vi må jobbe videre med hvordan vi kan styrke dette arbeidet ytterligere, sier Olafsen.

Og den viktigste grunnen til at folk melder seg inn? Tryggheten i å ha en fagforening i ryggen hvis det skulle oppstå problemer i arbeidsforholdet.

- Medlemmene ser oss som en investering i trygghet, og det skal vi være. Vi har prioritert å bygge opp en stor og kompetent juridisk avdeling, som bistår medlemmer og tillitsvalgte på en veldig god måte. Og vi prioriterer å styrke tillitsvalgtkorpset, så de er best mulig rustet til å ta vare på medlemmer som trenger det, forteller generalsekretæren.

Om medlemsundersøkelsen 2026

- Kartlegger medlemmenes holdninger til Forskerforbundet, og formålet er å forbedre tjenestene Forskerforbundet gir. Rapporten gir innsikt i årsaker til medlemskap, medlemmenes tilfredshet, hvilke saker de anser som viktige, og deres kontakt med forbundet.
- Gjennomført som en webundersøkelse distribuert via e-post av Ipsos i perioden 21. januar til 3. februar 2026. Sendt til 14 979 medlemmer i målgruppen (inkludert alle tillitsvalgte).
- Ipsos mottok totalt 2199 svar, hvorav 325 var fra tillitsvalgte. Dette gir en svarprosent på 14,7 %.
- Undersøkelsen følger i hovedsak samme mal som medlemsundersøkelsen i 2019, og har også enkelte felles spørsmål med en undersøkelse fra 2011. Et viktig mål er å følge utviklingen over tid.

Ny lønnsstatistikk på Min side

Nå kan du logge deg inn og sjekke lønnsstatistikken for 2025. Vår lønnsstatistikk gir en oppdatert oversikt over medlemmenes lønnsnivå. Lønnsstatistikken hjelper deg som medlem med å vurdere egen lønn opp mot bransjestandarder, noe som styrker din forhandlingsposisjon. Den gir innsikt i lønn etter utdanning, stilling og sektor, og er et viktig verktøy i lokale lønnsforhandlinger.

Statistikken for statlig sektor er basert på innsendt lønnsoversikt for Forskerforbundets medlemmer fra tillitsvalgte, og omfatter 13 354 ansatte. Statistikken for medlemmer i tariffområdene NHO/Abelia, Spekter, Virke, KS, Oslo kommune og KA («ikke-stat») er basert på en spørreundersøkelse til Forskerforbundets medlemmer ved årsskiftet 2025/2026, og omfatter 2 573 respondenter.

Hovedstyrets prioriteringer for 2026

Reallønnsvekst. Organisasjonsutvikling. Akademisk frihet.

I 2026 har Forskerforbundet tre hovedprioriteringer. Det er gjennomføring av hovedtariffoppgjørene med vekt på å videreutvikle arbeidsvilkårene og sikre real-lønnsvekst for medlemmene, styrking av akademisk frihet, samt utvikling av organisasjonen og økt organisasjonsgrad.

Det er innledningen på Hovedstyrets nye handlingsplan, som nylig ble vedtatt. Målet med handlingsplanen er å prioritere og konkretisere styrets arbeid i det kommende året. Leder Steinar A. Sæther sier prioriteringene er valgt for å treffe hele bredden av forbundet.

Gjennomgang av forskningsinstituttene

Regjeringen skal gjennomgå forskningsinstituttene rolle i norsk forskning, og statsråd Sigrun Aasland møtte nylig tillitsvalgte fra 24 forskningsinstitutter på Forskerforbundets årlige sektorseminar for instituttsektoren.

Forskerforbundets leder Steinar A. Sæther ga statsråden tre overordnede innspill basert på tilbakemeldingene fra våre tillitsvalgte:

For det første må grunnfinansieringen i større grad enn i dag gi instituttene forutsigbarhet og fleksibilitet. For det andre må gjennomgangen ha et blikk for menneskene i systemet, altså arbeidsvilkårene til de som forsker der. For det tredje må den ta tak i det stortingsmeldingen om forskningssystemet ikke gjorde, nemlig instituttene plass i systemet.

**FORSKER
FORBUNDET**

Følg oss!

Facebook @forskerforbundet
Instagram @forskerforbund
Bluesky @forsker.bsky.social

Kjetil A. Brottveit
Redaktør i Forskerforum

Dersom dei andre måkar snø

Kven skal sørge for at Noreg tilbyr dei utdanningane vi bør ha? Det er på tide med betre samordning.

«Hvis de andre måker snø, slipper jeg å gjøre det. Betaler de for fyrlykten, kan båter som ikke har gjort det også seile sikrere. Bærer de andre byrdene ved forsvaret, oppnår jeg gratis beskyttelse. Siden markedet svikter når det gjelder tilveiebringelsen av slike fellesgoder, kan samordning med henblikk på slike oppgaver ikke overlates til markedet om de ønskes.» Dette skriv Gudmund Hernes i *Forhandlingsøkonomi og blandingadministrasjon* frå 1978. Kapitlet handlar om korleis den ideelle marknaden, det ideelle demokratiet og det ideelle byråkratiet kan fungere, og kva som trugar idealet, det han kallar perverteringar. Sitatet er om pervertering av marknaden.

Universitet og høgskular konkurrerer med kvarandre i ein marknad. Det kjem til dømes til uttrykk gjennom denne reklameteksten: «Ikke ta en bachelor i irrelevans. Søk heller på NMBU. Kunnskap innen realfag, biologi, teknologi og økonomi er like aktuelt i dag som i fremtiden». Kampanjen vart omdiskutert og seinare fjerna. Ein kan diskutere graden av humor og graden av «negative campaigning», men det er ikkje poenget her. Poenget er at institusjonane bruker store pengesummar, som kunne

ha gått til betre utdanningar, på å fremme seg sjølve.

Utdanningsmarknaden har fleire potensielle perverteringar. At produksjon av studiepoeng gjev inntekter, kan føre til at universitet og høgskular satsar på populære studium og billige studieplassar. Institusjonar med same studium på fleire lærestader kan til og med konkurrere internt om studentane. Studiar som er lite etterspurde, kan verte lagde ned sjølv om landet burde ha eit tilbod på feltet. Dei siste åra har studiar i mellom anna urdu, hindi og hebraisk forsvunne.

Kva studiar skal Noreg totalt sett tilby, i kva omfang, og ved kva institusjonar? Kva studentane etterspør, har svært mykje å seie i denne marknaden, men dei kan ikkje avgjere aleine.

Nasjonen har behov, nokre meir konkrete og akutte enn andre: til dømes fleire helsearbeidarar i møte med ein aldrande folkesetnad.

Kven skal definere kva studiar landet uansett treng? Korleis skal vektinnga av arbeidsrelevans vere? Og dersom alle partar mirakuløst skulle vere same om dette – kva med tidsaspektet? Næringslivet kan trenge mange med ein type kompetanse no, i staden for om tre år, som utdanninga tek. Og kva om vi bommar på mykje av det vi har utgreia oss fram til og skrive perspektivmeldingar om?

Sigrun Aasland, statsråd for forskning og høgare utdanning, har no, med ei viss tyngde, gått inn i feltet dimensjonering av høgare utdanning. Det tener henne til ære at ho vil bøte

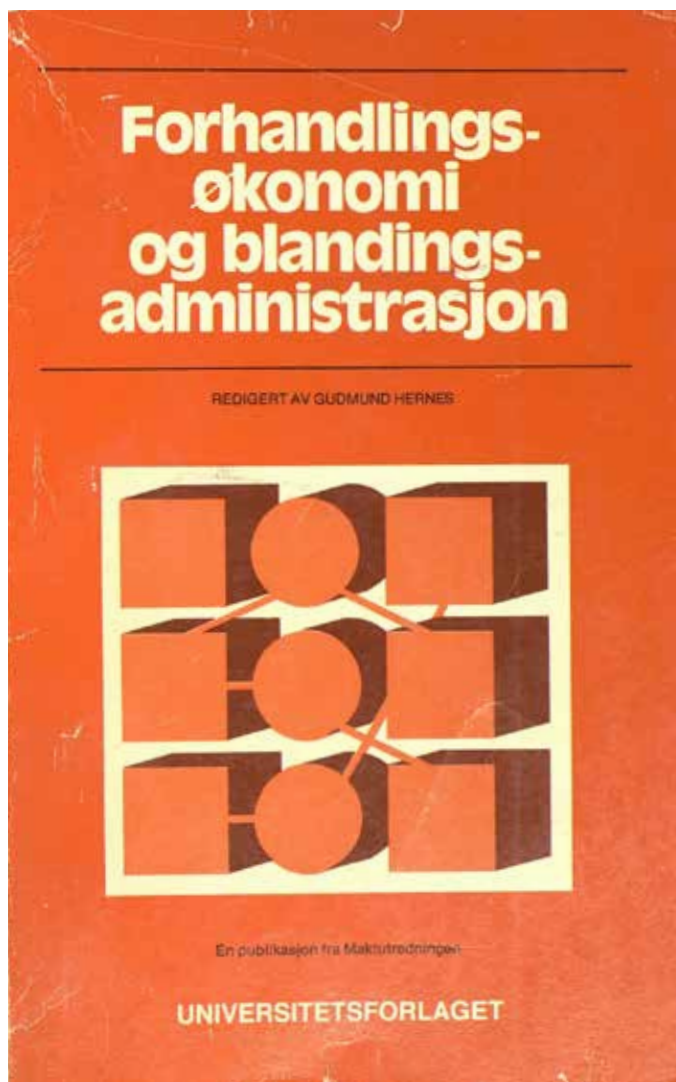
Studiar som er lite etterspurde, kan verte lagde ned sjølv om landet burde ha eit tilbod på feltet.

på imperfeksjonane som marknaden, politikken og byråkratiet for høgare utdanning har skapt, eller ikkje klart å avhjelpe. Feltet er komplisert, og det er ladd, mellom anna sidan akademisk fridom også har eit institusjonelt nivå: Retten og plikta til å tilby utdanningar ut frå eigne tradisjonar, fagfordjupingar og vurderingar står sterkt.

Før jol vart det klart at departementet vil ha beskjed i god tid dersom institusjonar planlegg å leggje ned små fag. Aasland sa i januar at Kunnskapsdepartementet no vil styre meir over utdanningstilbodet. På Unios utdanningskonferanse i mars var koordinering og styring eit tema. Aasland framstod ganske fleksibel i korleis styringa skal føregå. Ho gjev institusjonane – og samarbeidet dei imellom – ei viktig rolle. Universitets- og høgskulerådet kan vere ein sentral koordinator. Partane må ha ein langsiktig dialog.

Steinar A. Sæther, leiaren i Forskerforbundet, meinte at dimensjoneringa som følgjer av kva studentane etterspør i store trekk fungerer godt, men såg òg behov for koordinering. Han etterlyste gulrøter for at institusjonane sjølve kan få til ei betre arbeidsdeling. Bakteppet er mellom anna at universitet og høgskular er stadig meir overbelasta. Det eg trur han meiner, iallfall gjer eg det: Vi må ikkje ende med endå fleire krav til ein pressa sektor, som kjempar mot kvarandre i eit nullsumspel. Skal eit universitet ta eit nasjonalt ansvar for eit trua fag, mot eigne økonomiske interesser, må det følgje pengar med.

Vi treng relevante studium. Vi treng tilsynelatande irrelevante studium. Vi treng «tilveiebringelsen av slike fellesgoder». Då trur eg vi er tente med ei line som er mjuk og streng på ein gong. **F**

↑

Nokre studium er berre tilsynelatande irrelevante. Og nokre bøker er berre tilsynelatande tørre. Denne utgivinga redigert av Gudmund Hernes var eit produkt av den fyrste maktutgreiinga, på 1970-talet. Hernes er sosiolog og var kyrkje-, utdannings og forskingsminister (Ap) frå 1990 til 1995.

LØFTER DE MED LAVEST LØNN

Universitetet i Bergen har sin egen modell for lønn, som både stipendiater og professorer kan tjene på.

Av Asle Olav Rønning

→
Universitetet i Bergen har en ordning med en minste startlønn for alle stillingstyper. Det bidrar til mindre forskjeller på tvers av fagområder og fakulteter.

FOTO: PAUL S. AMUNDSEN.

De gjør det ofte på sin egen måte i Bergen. Så også når det gjelder lønn for universitetsansatte.

Ved Universitetet i Bergen (UiB) er rektor og fagforeningene gjennom flere år blitt enige om en modell som utgjør en bunnplanke i lønssystemet. Modellen består av et sett av startlønn for alle stillingstyper, som justeres årlig. Startlønnene ligger over gjeldende minstelønninger i hovedtariffavtalene.

– Vi og toppledelsen er enige om at universi-

tetsansatte skal holde tritt med lønnsutviklingen i resten av samfunnet, forklarer Steinar Vagstad, leder for Forskerforbundet ved UiB.

Da kan nøkkelen være å unngå at noen blir ansatt på et lavt lønnsnivå og deretter må bruke år på å komme seg litt høyere.

– Det mest effektive er å gjøre noe med lønnen du blir ansatt på. Hvis du for eksempel skal tilsette en stipendiat eller en postdoktor, blir de ellers ofte regulert inn på minstelønn, sier Vagstad.

Stipendiater og professorer

Noen talleksempler: For stipendiater er minstelønn i hovedtariffavtalene 550 800 kroner i året, mens minste startlønn ved UiB er 568 700 kroner. For postdoktorer er nasjonal minstelønn 595 000 kroner i året, mens UiB har 657 000 kroner som minste startlønn.

Minstelønnsmodellen i Bergen gjelder imidlertid for alle grupper, ikke bare rekrutteringsstillinger. Den innebærer at ingen skal ansettes som førsteamanuensis ved UiB på under 757 600 kroner i året eller som professor på en årslønn under 967 000 kroner. Modellen har også minste startlønn for teknisk og administrativt ansatte.

Ifølge Forskerbundet ved UiB bidrar dette til å løfte lønningene på fakulteter og enheter med lavt lønnsnivå. HF, Fakultet for kunst, design og musikk og Universitetsmuseet er enheter der ansatte også på professornivå kan tjene på ordningen. →

Minste startlønn ved UiB

Årslønn i kroner
(utvalgte stillinger)

● Stipendiat	568 700
● Postdoktor	657 000
● Universitetslektor	625 500
● Førsteamanuensis	757 600
● Forsker ⁽¹¹⁰⁸⁾	559 900
● Forsker ⁽¹¹⁰⁹⁾	657 000
● Professor	967 000
● Dosent	916 200

Slik fungerer det

Minste startlønn for alle stillingstyper ved UiB oppjusteres årlig, uavhengig av de lokale lønnsforhandlingene. Den årlige økningen settes gjerne lik den avtalte rammen for frontfaget (den konkurranseutsatte industrien). I 2025 ble det for eksempel en økning på 4,4 prosent. De nye satsene drøftes med de tillitsvalgte.

Når de lokale lønnsforhandlingene starter om høsten, er de nye satsene for minste startlønn allerede klare. UiB som arbeidsgiver skyter ofte inn ekstra penger i den samlede lønnsporten, og i 2025 la universitetet inn fire millioner kroner.

Dette brukes delvis til å oppjustere lønnen for de som lå tett på og kan ha falt under minste startlønn da den ble oppdatert.

Flere ingeniørstillinger og postdoktorene var blant dem som fikk ekstra påplussing i lønn i fjor.

Balanse mellom topp og bunn

– Det er viktig at alle ansatte er med i utviklingen lønnsmessig. Hele systemet mister sin legitimitet dersom noen faller ut, sier Kjell Erik Lommerud, som er hovedtillitsvalgt i Forskerforbundet ved UiB.

Han sier at begrunnelsen for å løfte stillinger som postdoktorene er at disse over tid har tapt mye i kjøpekraft sammenlignet med resten av samfunnet. Lommerud viser også til at minste startlønner virker utjevne på tvers av fakulteter.

Samtidig er modellen ikke til hinder for å gi individuelle tillegg og belønne dem som gjør en særlig viktig innsats.

– Universitetet er et spesielt sted. Det er på en måte de flinkeste professorene som driver butikken, sier Lommerud, og legger til at denne typen lønnsforskjeller etter hans syn er helt legitime.

Vil sikre alle

– Vi er opptatt av å være en arbeidsgiver som sikrer at alle får en god lønnsutvikling, og at vi kan være konkurransedyktige. UiB er én arbeidsgiver. Likebehandling er også viktig, sier UiB-rector Margareth Hagen (bildet).

Hagen har vært rektor ved UiB siden 2021. Før dette var hun i perioden 2013 til 2017 dekan ved HF. Da gikk hun selv i bresjen for å innføre minste startlønner for noen stillingstyper ved fakultetet.

Dagens modell, som gjelder alle fakulteter og andre enheter, har vært gradvis utviklet over flere år. Fra 2024 er den utvidet til å gjelde alle stillingstyper som brukes ved UiB. Hagen sier at hun ikke har reflektert så mye over at UiBs lønnspolitikk på dette feltet skiller seg ut fra de fleste andre universiteter og høyskoler.

I tillegg til å sikre et felles gulv på tvers av alle fagområder løfter minste startlønn blant annet postdoktorer og stipendiater.

– Vi arbeider for at ingen stillingskategorier skal bli hengende etter, sier Hagen.

FOTO: PAUL S. AMUNDSEN

– Med minste startlønn blir det mindre avstand mellom de høyest lønnede og de lavest lønnede professorene, sier Steinar Vagstad i Forskerforbundet ved UiB.

FOTO: PAUL S. AMUNDSEN

Ja og nei fra NTL og Akademikerne

Blant de andre fagforeningene ved UiB er meningene delte. Jørgen Melve, hovedtillitsvalgt i LO-forbundet NTL ved UiB, er godt fornøyd med minstelønnsmodellen.

– Minste startlønner bidrar til å harmonisere lønnsnivået på tvers av fakultetene. Selv om du er leder ved et fattig fakultet, kan du ikke lyse ut stillinger på et urimelig lavt nivå, påpeker han.

Melve sier at det aller beste ville vært høyere minstelønner på nasjonalt nivå. I mangel av dette er en modell som sikrer minste startlønner ved UiB, det beste dette alternativet, mener han.

Akademikerne ved UiB er ikke så entusiastiske. Hovedtillitsvalgt Jan Georg Tangenes sier at Akademikerne i utgangspunktet ikke er tilhengere av minste startlønn.

– Vi mener at lønnsfastsettelse bør baseres på kriterier som utdanning, kunnskap, kompetanse, innsats og ansvar, skriver han i en e-post.

Tangenens advarer også om at modellen kan spise av tilgjengelige lønnsmidler i den felles lønns-potten, og at minste startlønn i noen tilfeller kan gjøre at nyansatte får et dårligere lønnstilbud enn de ellers ville fått.

Høyere enn UiO

Forskerforum har sammenlignet satsene for minste startlønn ved UiB med årets lønnsstatistikk fra et av de andre store universitetene, Universitetet i Oslo (UiO). Sammenligningen viser store utslag for enkelte stillingsgrupper.

Ser vi på rekrutteringsstillingene, tjener over halvparten av postdoktorene ved UiO mindre enn minste startlønn ved UiB. Om lag 25 prosent av stipendiatene ligger lønnsmessig under det laveste nivået ved UiB.

UiO har ikke noen minste startlønn utover hovedtariffavtalen.

– Ved ansettelse vurderes lønsspenn ut ifra stillingens oppgaver, ansvar og krav til kompetanse, i henhold til UiOs lønnspolitikk, skriver organisasjons- og personaldirektør Elisabeth Pedersen Lange i en e-post.

På spørsmål om postdoktorer ved UiO tjener for dårlig, legger Lange vekt på tall for gjennomsnittslønn. Hun viser til at gjennomsnittslønn for denne gruppa riktignok ligger under nivået ved UiB, men at den samtidig er høyere enn ved flere andre norske universiteter. Ifølge Lange er gjennomsnittlig stipendiatlønn ved UiO høyere enn ved UiB.

I den andre enden av lønshierarkiet er det vel så store utslag. Mer enn hundre av professorene ved UiO ligger under UiBs minste startlønn for professor, ifølge Forskerforums gjennomgang. Også i de rene forskerstillingene ville mange UiO-ansatte fått høyere lønn med UiBs minste startlønner.

Andre vil gjerne prøve

UiB er ikke helt alene blant norske universiteter og høyskoler om sin minstelønnsmodell. NMBU og Høgskolen i Østfold har også minstelønn på tvers av ulike avdelinger, selv om dette gjennomføres på en annen måte enn ved UiB. Flertallet av statlige universiteter og høyskoler forholder seg imidlertid kun til hovedtariffavtalen. Tillitsvalgte i Forskerforbundet ved UiT Norges arktiske universitet og NTNU opplyser at de tidligere har fremmet forslag om å innføre minste startlønner, men ikke fått med seg ledelsen ved universitetet på dette. **F**

Hva står på blokka hos forhandlerne i årets lønnsoppgjør? Unio har ikke gått ut med noe konkret prosentkrav. Norges Bank har spådd at årets lønnsvekst i Norge vil ende på 4,2 prosent.

FOTO: PAUL S. AMUNDSEN.

4,2%?
realloønn?
tariff 2024?

TI SPØRSMÅL OG SVAR OM ÅRETS LØNNSOPPGJØR

Lønnsoppgjøret i staten starter 16. april. Her er det du må vite.

Av Asle Olav Rønning

Hva er forholdet mellom Forskerforbundet og Unio?

Forskerforbundet er en del av hovedorganisasjonen Unio, og det største enkeltforbundet i Unio stat. Unio forhandler på vegne av Forskerforbundet.

Unio krever solid reallønnsvekst i årets oppgjør. Hva betyr det?

Reallønnsøkning betyr at lønnsøkningen er større enn prisveksten. De nyeste anslagene sier at prisveksten i 2026 blir 3,2 prosent. Det betyr at lønningene må øke mer enn det. De fleste regner med at årets oppgjør vil gi reallønnsvekst. Samtidig er det stor usikkerhet om hvordan norsk og internasjonal økonomi vil utvikle seg gjennom 2026, og det gjør at anslaget for prisvekst også er usikkert.

Når starter lønnsoppgjøret i staten?

Det starter 16. april. Fristen for å bli enige er 30. april. Om de ikke blir enige, går oppgjøret til mekling hos Riksmekleren. I en eventuell mekling er fristen satt til 28. mai.

Hvem forhandles det for?

Alle medlemmer i Forskerforbundet ved statlige universiteter og høyskoler er omfattet av oppgjøret i staten. Det samme gjelder ansatte i departementer og direktorater, Arkivverket, Nasjonalbiblioteket, Forsvaret, mange av de offentlige forskningsinstituttene og andre statlige virksomheter. De statlige helseforetakene er i et eget

forhandlingsområde der arbeidsgiverorganisasjonen Spekter er motpart.

I år er det hovedoppgjør.

Hva betyr det?

Det betyr at det ikke bare skal forhandles om lønn, men også om innholdet i hovedtariffavtalen.

Hva er en hovedtariffavtale?

Det er en landsomfattende avtale som regulerer blant annet spørsmål om lønn, overtid, pensjon og ferie. Den har også retningslinjer for hvordan forhandlinger skal foregå. I staten er det fire hovedtariffavtaler, en for hver av hovedorganisasjonene Unio, Akademikerne, LO og YS. Men Unios og Akademikerne avtaler med staten er like. Det gjenspeiler at de har vært samarbeidspartnere de siste åra. LO og YS er et annet par, og deres avtaler er også like. Alle de fire avtalene har mange fellesbestemmelser.

Hvordan fordeles lønnstilleggene?

Unio og Akademikerne har de siste åra fått gjennomslag for at hele lønnstillegget skal fordeles gjennom lokale forhandlinger i den enkelte virksomhet. LO og YS vil at deler av tillegget skal gis som sentrale tillegg, og har fått gjennomslag for det. Det er ikke alltid så lett å si hvordan dette vil slå ut for den enkelte. Men hvor du er organisert, kan ha betydning for hva du får i lønnstillegg.

Hva skjedde i siste hovedoppgjør, og hva skjer i år?

I 2024 gikk Unio og Akademikerne ut i streik etter at staten ville ha likeverdige hovedtariffavtaler for alle de fire hovedorganisasjonene. Streiken ble stoppet med tvungen lønnsnemnd. Deretter bestemte Rikslønnsnemnda at hovedtariffavtalene for Unio og Akademikerne skulle videreføres i to år til. Uenigheten er ikke løst. I år kan det bli omkamp.

Hva med ansatte i kommuner og fylkeskommuner?

I kommunesektoren er det også Unio som forhandler for Forskerforbundets medlemmer, med KS som motpart. Her er fristen for å bli enige den samme som i staten, 30. april. Oslo kommune er et eget forhandlingsområde, som forhandler samtidig.

Og de som arbeider i andre offentlige og private virksomheter?

Forskerforbundet har lokallag i virksomheter som er med i arbeidsgiverorganisasjonene Spekter, Abelia (som er en del av NHO), Virke og Samfunnsbedriftene. Blant annet er museene med i enten Virke eller Spekter. De ulike arbeidsgiverorganisasjonene har hver sine tidsfrister og ulike måter å gjennomføre forhandlingene på. **F**

– Å skrive dårlig før det blir bra, har blitt lettere fordi jeg har sluttet å bekymre meg så veldig, sier Camilla Hagen Blixhavn.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

NÅR LIVET BUTTER

Da Camilla Hagen Blixhavn ble alvorlig syk, erfarte hun at det finnes verre ting enn en uferdig avhandling.

Av Lina Christensen

Det hender Camilla Hagen Blixhavn holder foredrag om doktorgraden sin, og da forteller hun om hvordan hun så for seg forskerlivet: Hun skulle starte rett på doktorgraden etter studiene, og hun skulle bli ferdig i 2022. Så skulle hun få seg jobb, og på et eller annet tidspunkt inni der skulle hun få barn.

Men noen ganger kommer livet i veien.

Da Blixhavn var gravid med sitt første barn, fikk hun mulighet til å skrive doktorgrad i hjerneforskningsgruppen hun allerede hadde vært del av i noen år. Hun funderte på hvordan det skulle gå å kombinere et travelt doktorgradsløp som mamma, men en forskerkollega med flere barn beroliget henne.

– Det var litt sånn, du trenger ikke nødvendigvis vente med å starte på doktorgraden. Kjør på, det ordner seg, mimrer Blixhavn.

Hun tar imot Forskerforum på Realfagsbiblioteket på Blindern, der hun for tiden jobber med åpen forskning og kunstig intelligens.

Og Blixhavn kastet seg ut i det. Etter et halvt år gikk hun ut i mammaperm.

Livsviktig å fullføre

Forskere er mer plaget av angst og nervøsitet enn befolkningen ellers, ifølge en NIFU-rapport som kom tidligere i år. Aller vanskeligst er det for stipendiater og postdoktorer. De opplever mest stress,

depresjon og søvnproblemer som skyldes arbeidet.

Blixhavn har kjent på alt dette. Hun bruker ord som pliktoppfyllende og people pleaser om seg selv, og mye energi har gått med til å bekymre seg over hva som kan gå galt. Hun har higet etter det perfekte i så stor grad at hun som masterstudent ble utbrent.

I begynnelsen av forskerkarrieren ble hun så giret av forskningen at hun endte med å jobbe på kvelden og ta med bøker på ferie.

– Alt skulle være produktivt og nyttig. Jeg fikk aldri fri.

Da hun tok fatt på doktorgradsarbeidet i 2020, var innstillingen at det var «livsviktig» å fullføre.

– Jeg kunne ikke feile. Når jeg først hadde begynt, kunne jeg ikke droppe ut, sier hun.

– Du blir frisk

Men innen hun ble ferdig med doktorgraden, skulle hun tenke helt annerledes om seg selv og det å jobbe som forsker.

For mammapermisjonen var ikke den eneste gangen Blixhavn måtte sette forskningen på vent.

En dag Blixhavn satt hjemme i den grønne ullsofaen og hun akkurat hadde ammet og lagt datteren, oppdaget hun en kul på kragebeinet. Hun gikk til fastlegen og ble raskt sendt videre til Radiumhospitalet.

Som 30 år gammel doktorgradsstudent, med en baby på ni måneder, fikk hun diagnosen lymfekreft.

– Jeg husker veldig godt at fastlegen sa at det sikkert er ingenting, men *hvis* det er noe, så er det kurativt. Du blir frisk. Det klamret jeg meg fast til, sier Blixhavn og demonstrerer med knyttede never.

– En av mine største frykter

Hun var hundre prosent sykmeldt i seks måneder før hun gradvis trappet opp arbeidet. De dagene hun ikke var på sykehuset for å få cellegift, gikk hun turer i Botanisk hage i Oslo. Hun jobbet mye med å bygge opp kroppen. Hvis hun skulle klare å fullføre doktorgraden, måtte hun bli frisk først, tenkte hun.

– Jeg hadde hørt mange skrekkeksempler på det å ikke komme helskinnet fra det. En av mine største frykter var å ikke kunne jobbe så mye jeg hadde lyst til. Jeg ble veldig fokusert på å legge til rette for meg selv videre i doktorgraden heller enn å jobbe med den aktivt under behandlingen, sier Blixhavn.

På turene i Botanisk hage fikk hun mye tid til å tenke. Det var da hun skjønnte at det ikke var så viktig å fullføre doktorgraden allikevel.

– Å slippe det presset på meg selv gjorde det faktisk gøyere og enklere å fullføre. Det hjalp meg veldig.

Litt over et år etter at hun fikk diagnosen, var Blixhavn tilbake i full jobb, kun et par måneder før hun gikk ut i mammapermisjon med barn nummer to.

– Jeg følte meg tåpelig

Da Camilla Hagen Blixhavn disputerte i januar 2026, seks år etter at hun startet, var det tydelig for alle i salen at det betydde mye å klare å fullføre, forteller hun. Avhandlingen starter med tre sider med *acknowledgments*. Veiledere, mentorer og kollegaer blir takket, men også leger som behandlet henne, venner, naboer, familie og koret

hun var med i, som stilte opp og la til rette for at hun kunne bli frisk.

– Jeg fikk kommentarer på at det var litt langt, så jeg kortet det faktisk litt ned. Men jeg hadde mye på hjertet.

Blixhavn har erfart én ting: Man vet faktisk ikke hva som kommer til å skje.

– Jeg hadde vært bekymret hele livet, men aldri for å få kreft. Jeg følte meg tåpelig som hadde vært bekymret for ubetydelige ting.

– Det som skjedde, var at jeg sluttet å være bekymret.

Disputasen gikk bra, Men da hun leverte doktorgraden, var holdningen at «ferdig er ferdig, godt nok er godt nok».

– Jeg måtte tåle at det var dette det ble, at det var her jeg sa stopp, sier Blixhavn.

Saken fortsetter på neste side.

SYK UNDER DOKTORGRADEN?

– Hva skjer hvis man blir syk under doktorgraden?

– Sykefravær og annet fravær som er hjemlet i lov eller tariffavtale, som foreldrepermisjon, gir rett til forlengelse av doktorgradsperioden. Det gjelder dag for dag. Hvis man er borte ett år, så har man krav på ett års forlengelse, sier Balrin Kaur Bisal, advokat-fullmektig i Forskerforbundet.

– Hva hvis man er friskmeldt, men har redusert arbeidsevne?

– Arbeidsgiveren skal så langt det er mulig, tilrettelegge for at personen skal komme tilbake til jobb. Dette gjelder også forebyggende. Selv om man er friskmeldt fra en kreftsykdom, kan det være nødvendig med tilrettelegging. Det kan for eksempel være flere pauser eller at man får sitte litt skjermet.

– Har du noen råd til dem som får avbrudd i doktorgraden?

– Be om forlengelsen så fort som mulig, ikke vent til rett før du skal levere. Hvis det oppstår et problem, ta kontakt med din lokale tillitsvalgte.

– Åpen forskning reddet meg

God forskningspraksis gjorde at Camilla Hagen Blixhavn klarte å fullføre doktorgraden.

– Jeg tror ikke nødvendigvis andre hadde tatt seg bryet med å skrive om åpen forskning i hjerneforskningen. Så da gjorde jeg det, sier Camilla Hagen Blixhavn. Her fra Forsker Grand Prix i 2024.

FOTO: ÅSNE RAMBØL HILLESTAD, UIO

Doktorgraden til Camilla Hagen Blixhavn handler om åpen forskning. Den vanligste formidlingskanalen for forskere er forskningsartikler, men en artikkel får ikke plass til alt, og det finnes også tilfeller der forskningsresultater har blitt pyntet på. Men Blixhavn ville gjøre det enklere for hjerneforskere å bygge videre på data andre forskere hadde brukt før dem – for eksempel bilder og målinger av hjernen.

– Før måtte man skrive en e-post til forskeren: «Hei, jeg er veldig interessert i artikkelen din. Hva gjorde du egentlig?» Det var ikke mange artikler som ga nok informasjon å bygge videre på, sier hun.

Google Maps av hjernen

I doktorgraden var Blixhavn med på å lage en dataportal der hjerneforskere kan dele egne datasett. Et av prosjektene handlet om å finne bedre

måter å søke opp data i portalen på, ved hjelp av tredimensjonale hjerneatlas. Hun kaller det et slags Google Maps av hjernen. Hvis du skal på storbyferie til London, sjekker du kanskje gata du skal bo i, og undersøker om det er noen fristende restauranter i nærheten. Litt på samme måte fungerer søkeportalen for hjernen, forklarer Blixhavn. Du peiler deg inn på hjerneområdet du er interessert i, og så kan du finne ut hvilke datasett som finnes for den delen av hjernen.

– Før hadde ikke journaler og forskningsfinansierer klare formeninger om åpenhet, men nå er det et krav at man deler forskningsdataene.

– Nevrovitenskapen gikk fra å være veldig lukket til å åpnes opp gjennom min doktorgradsperiode, sier Blixhavn.

God forskningspraksis

En av grunnene til at Blixhavn klarte å gjennomføre til tross for alvorlig sykdom og to mamma-fermisjoner, var at det var en doktorgrad som var lett å vende tilbake til, forteller hun. Blixhavn skrev tidlig ned alle metadata og publiserte det i dataportalen hun jobbet med. Siden hele poenget var å gjøre dataene tilgjengelig for andre forskere, var alt skrevet slik at andre skulle forstå det. Slik hjalp hun ikke bare hjerneforskerkollegaer, men også seg selv.

– Åpen forskning reddet meg. Jeg ble tvunget til å ha en god forskningspraksis, sier Blixhavn entusiastisk.

Hun deler gjerne metoden med flere: Organiser dataene og registrer metadataene med en gang. Publisert dataene, og bygg videre på andre forskeres data.

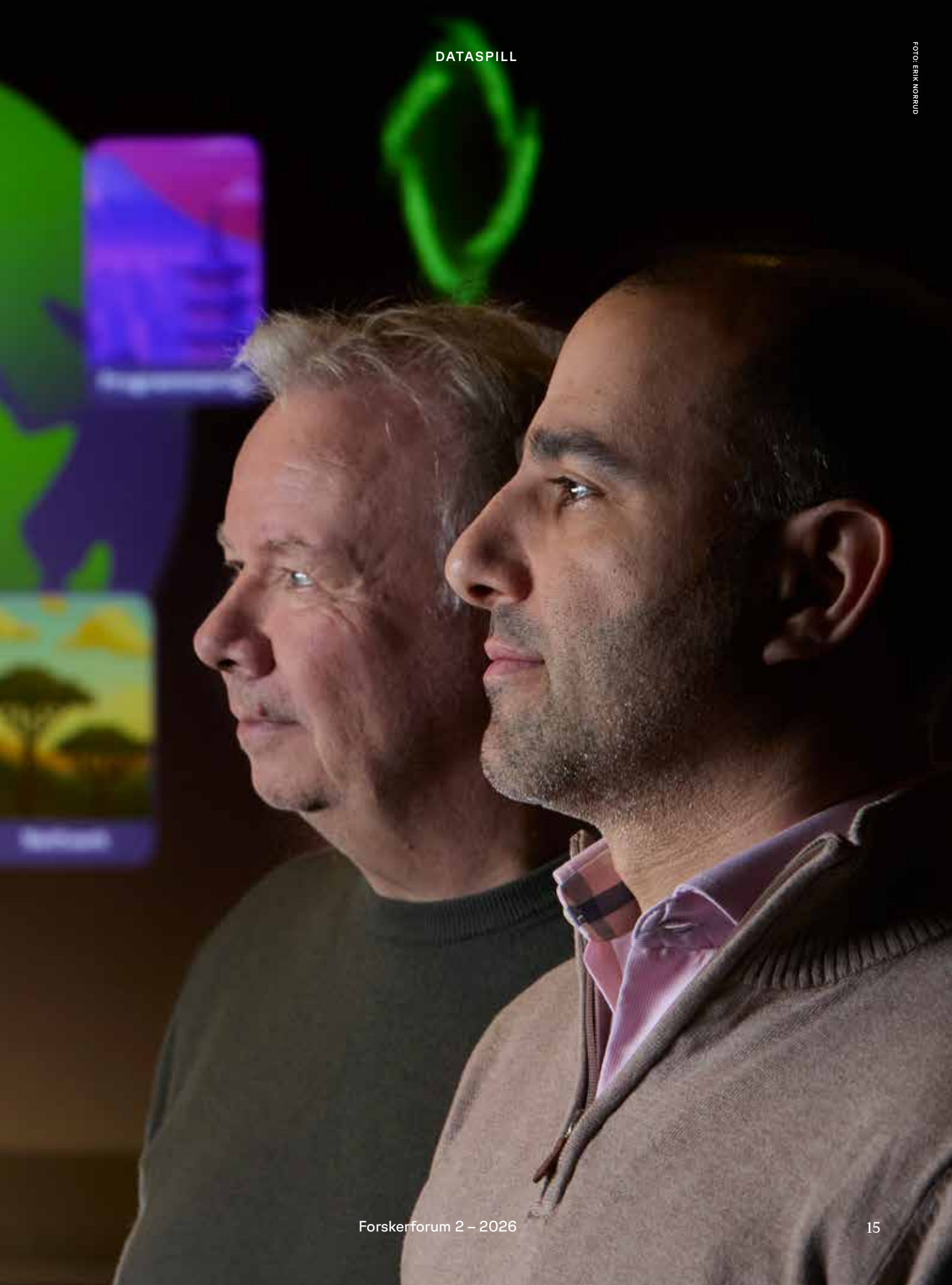
– Jeg håper selvfølgelig jeg hadde gjort det uansett, selv om det ikke var et sterkt fokus på åpen forskning i min forskningsgruppe. Det er lurt og fint for forskningssamfunnet som helhet, sier Blixhavn. **F**

LEVEL UP

Spillmekanikk trigger studentene til laginnsats.
Underviserne Omid Mirmotahari og Yngvar Berg
har fått seg flere overraskelser.

Av Julia Loge

Sykepleiestudentene Andrea Johansen Mathisen, Zandra Bettvik Løfgren, Sandra Amundsen Ørmen, Hanna Moe-Andersen, Ingeborg Aurora Lindberg og Ingrid Krohn Næss har forberedt seg godt til en notorisk vanskelig eksamen.

FOTO: JULIA LOGE

Glomerulus er et så rart ord, sier Zandra Bettvik Løfgren.

Det er dagen før en av landets mest beryktede eksamener, nasjonal deleksamen i anatomi, fysiologi og biokjemi for førsteårsstudenter på sykepleie. Én av fire studenter stryker.

Aldri før har det vært så mange studenter i Norge, men det ser ikke alltid slik ut på campus. Studentene sitter hjemme, på kafé eller er på deltidsjobben sin.

Denne dagen står ingen bord tomme på Fakultet for helsevitenskap ved Oslomet. Løfgren og medstudentene jobber for ikke å bli en del av stryk-statistikken. Den siste tiden har denne gjengen vært mer på Oslomet enn hjemme.

– Det er et tungt fag, men jeg skjønner at det er strengt, for vi skal gjøre en viktig jobb, sier medstudent Andrea Johansen Mathisen.

Mathisen og medstudentene trår straks til med å forklare Løfgren hvordan glomerulær filtrasjon i nyrene fungerer, og at glomerulus heter karnøste på norsk.

– Alle navnene på latin gjør det ekstra vanskelig. Anatomi er et eget språk, men det er gøy når man skjønner det, sier Løfgren.

Skipper pensum og forelesninger

De seks sitter med hver sin datamaskin, og på bordet har de hjemmelagede puggekort, notatbøker, mobiler, vannflasker og bokser med energidrikk. Men én ting er ikke å se: den store pensumboken *Menneskekroppen*. I stedet har de et kompendium fra det eksterne læringsopplegget MedEasy.

– Ingen bruker pensumboken, sier Ingrid Krohn Næss.

Med 600 sider, med illustrasjoner, kliniske eksempler og margtekster, pluss en arbeidsbok er det mye å ta inn. Mani Sadredini, som er en av de emneansvarlige på anatomi, fysiologi og biokjemi, skjønner at det kan være overveldende.

– Hvis studentene ikke har gode studierutiner, er det forståelig at det blir veldig omfattende informasjon. Det kan demotivere, og så bruker de boken mindre, sier Sadredini.

Og det er ikke bare pensumboken studentene dropper når det er mye som skal innprentes på kort tid:

– Hvis jeg er på forelesning i fire timer, føler jeg nesten at jeg har kastet bort fire timer jeg kunne brukt på å lære, sier Ingeborg Aurora Lindberg, en av Løfgrens læringspartnere.

Sadredini bekrefter at det er langt flere enn Lindberg som ikke møter til forelesning. Emnet har 600 studenter, men det er ikke uvanlig at kun 100 møter opp.

– Å ha forelesninger som treffer alle, er en utfordring, sier Sadredini.

Ulik bakgrunn

– De glemmer kanskje at for oss er det helt nytt og veldig omfattende å sette seg inn i. Det er derfor jeg har sluttet å gå på forelesning, sier Næss.

Sadredini mener studentene bruker forelesningen på ulike måter. Noen møter forberedt og ønsker seg omfattende PowerPoint-presentasjoner med dypdykk i detaljer, mens andre bruker den som en første introduksjon til fagstoffet.

– De foretrekker at jeg tegner på tavlen, for da går det saktere.

Sadredini har prøvd andre metoder, som «flipped classroom», der studentene skal ha lest læreboken eller sett en video på forhånd, for så å bruke tiden med foreleseren til diskusjon og oppgaver.

– Men det varierer hvor mange som er forberedt. De som ikke har lest, får mindre utbytte, og det påvirker om de møter opp neste gang.

Det er mye som skal læres til denne eksamenen, og nettopp derfor frister digitale verktøy med øvingsoppgaver som ligner eksamensoppgavene, mer enn pensumbok og forelesning.

– Det er ikke det lærerne vil høre, sier Ingeborg Aurora Lindberg. – Men de burde endre noe.

Allerede i faddergruppene fikk Lindbergs gruppe anbefalt å kjøpe MedEasy.

Sadredini skjønner at det eksterne opplegget lokker, med humor, pedagogiske forenklinger og språklige bilder. Opplegget er bra, mener han, men ikke tilstrekkelig som eneste fagkilde.

– Jeg er overbevist om at fysisk tilstedeværelse på campus, der man kan utforske og diskutere fagstoffet i et fellesskap med medstudenter og faglige veiledere, har stor betydning for et varig læringsutbytte, sier han.

Stille før stormen

Sykepleiestudentene er ikke alene om å stri med omfattende emner tidlig i studieløpet. Lærerstudentene har også nasjonale deleksamener med høy strykprosent. Andre sliter med høyt frafall blant førsteårsstudentene. Kan et spill redde førstesemesterstudentene?

Klokken ti en tilfeldig tirsdag i mars er det god plass i de åpne områdene i informatikk-bygningen ved Universitetet i Oslo (UiO). I kantinen sitter tre studenter. En annen sitter alene ved et stort arbeidsbord. På biblioteket er til og med vindusplassene ledige.

Her er også noen som håper at de kan ha laget et opplegg som får studentene tilbake til campus og helskinnet gjennom sine første eksamener. Det er førsteamanuensis Omid Mirmotahari og professor Yngvar Berg.

– Jeg og Yngvar har diskutert noe: Når vi ser på VM og OL, så gleder jo utøverne seg, det er ingen som sier at de gruer seg til å delta. Hvorfor gruer våre studenter seg til eksamen?

Glede seg til eksamen?

UiOs informatikkstudenter skal spisses i seks studieprogrammer, men først må de lære hvordan teknologien henger sammen. Derfor har de et felles innføringsemne i datateknologi som skal dekke litt av alt.

– Da kan du ikke gå i dybden, men det er komplisert å fortelle hvordan nuller og enere blir til at du kan sende e-post. For studentene er dette et veldig vanskelig fag fordi det er så mange begreper og mye nytt hele tiden. Og da er det vanskelig forstå sammenhenger og se den røde tråden, sier Mirmotahari.

Resultatet har vært høy strykprosent og stort frafall, der studentene helst burde fått en bekrefteelse på at de har valgt riktig, og motivasjon til å fortsette i tre år til.

Mye står på spill for både studenter og toppidrettsutøvere, men Berg og Mirmotahari så at idrettsutøverne har mange flere muligheter til å trene.

– Og hva slags muligheter gir vi våre studenter? Noen innleveringsoppgaver, men hvis studentene får en arena hvor de kan øve og jobbe sammen, så

vil mange ta det i bruk og prestere godt på eksamen, sier Mirmotahari.

Hev seg over bonusoppgaver

Berg og Mirmotahari begynte med et escape room-inspirert spill på papir der studentene skulle løse oppgaver og finne ledetråder. Studentene elsket det, men det var vanskelig å skalere opp. Resultatet ble en digital versjon, og studentene hev seg også over alle bonusoppgavene.

– De sier de vil ha flere bonusoppgaver. Men hvor mange?

De erfarne foreleserne skjønnte at de burde lagre informasjonen om hvordan studentene løste oppgavene, for å videreutvikle kurset. Berg og Mirmotahari laget 1800 oppgaver, delte studentene i grupper og håpet hver gruppe ville løse rundt 40 oppgaver, 3000 til sammen.

– Da er vi fornøyd, tenkte vi. Løser de 5000 oppgaver, spretter vi sjampanjen.

Iløpet av de seks–sju ukene kurset varte, fikk Berg og Mirmotahari et innblikk i hva studentene faktisk hadde ment når de ville ha flere oppgaver.

– Studentene løste 150 000 oppgaver.

Det ble sjampanje. Og etter hvert har det blitt mer enn det. Oppgavene ble til et spill. Spillet har fått navnet Universet.

– Vi har et narrativ, men det er i hovedsak en oppgavebank som inneholder masse oppgaver på forskjellige nivåer. Det er ikke spill for spilllets skyld, sier Mirmotahari.

Gruppen skal bekjempe en «boss», skurken Madam Malware. For å komme dit må de innom fem planeter, der hver planet er et tema i faget, og fullføre oppgaver på tre vanskelighetsnivåer.

Når de blir ferdige med en planet innen fristen, får de frem planetens satellitt, og oppgaven der er den samme som den obligatoriske oppgaven for studentene som har valgt det ordinære løpet.

Når gruppen har svart, får de møte en (ekte) læringsassistent som gir dem tilbakemelding på oppgaven.

Universets skapere har fått UiOs utdanningspris, Olav Thon Stiftelsens pris for fremragende undervisning, Innovasjonsprisen fra Inven2 og Utdanningskvalitetsprisen fra HK-dir og Nokut.

Berg og Mirmotahari tror ikke studentene

→

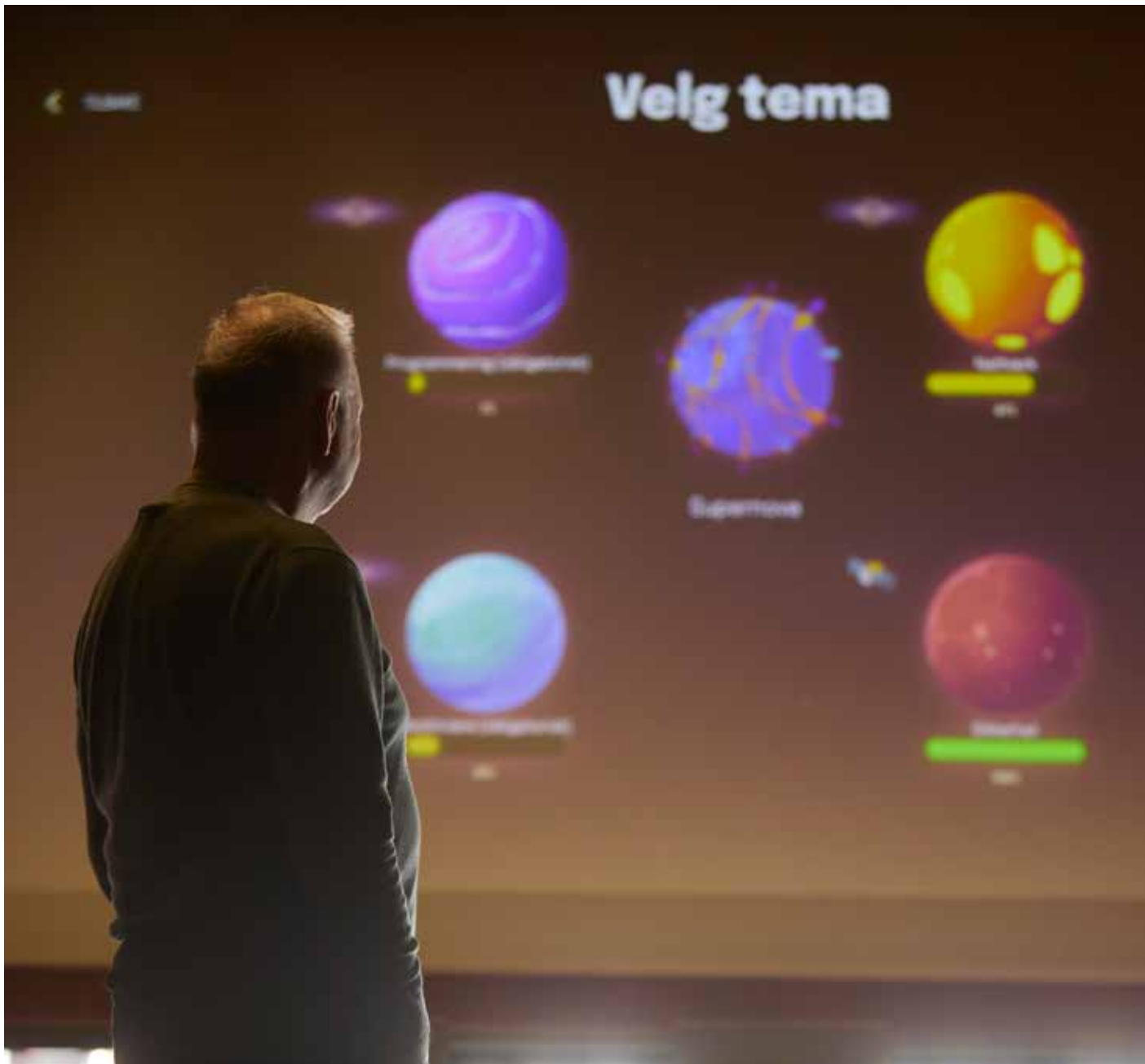

↑
Veronica Corsepilus Melen og Gabriel Hasani Holland-Nell jobber fortsatt i gruppene fra innføringsemnet i data-teknologi.

FOTO: JULIA LOGE

←
Omid Mirmotahari mener spillet forholdsvis enkelt kan tilpasses og tas i bruk for helt andre emner også, for eksempel sykepleie.

FOTO: ERIK NORRUD

↑
– Vi er ikke spillere selv, men vi underviser
førstesemesterstudenter, og veldig mange
av dem har spilt mye dataspill, sier
Omid Mirmotahari og Yngvar Berg.

FOTO: ERIK NORRUD

gleder seg til eksamen, men de spør mindre om de kan slippe å lære enkelte pensumdelar, og mer om på hvilket vanskelighetsnivå fra spillet eksamen vil være.

Verdens beste eksamensperiode

Studentene var faktisk ikke så langt unna å glede seg til eksamen, og de tok med seg noen erfaringer også til neste emne og neste eksamen, forteller Veronica Corsepius Melen. Hun går andre året på bacheloren «Informatikk: design, bruk, interaksjon» og spilte seg gjennom innføringsemnet for drøyt et år siden.

– Vi hadde jo verdens beste eksamensperiode etter det, sier Melen.

– Jeg håper vi kan gjøre det igjen, for det funka skikkelig bra.

Da mener hun ikke at alle emnene burde ha spillbaserte elementer, men at gruppen hennes utviklet en god studieteknikk.

Hun viser frem kontrakten de laget, med avtale om å møtes to ganger i uken og jobbe i to timer. «Ambisjonsnivå: Bestå :), Mestre tema, Forstå faget». I kontrakten står det også at det er viktig med pauser. Melens gruppe tok pausene på alvor, 45 minutter hardt arbeid, 15 minutter med dansespillet Just Dance.

I Universet måtte planetene reddes innen satte frister. Det tok Melens gruppe med seg til neste fag og laget nærmest fasiten på god studieteknikk:

– Vi delte opp pensum på den tiden vi hadde, og tok ett tema hver dag. Først fant vi ut hva vi visste fra før av, og noterte det, så gikk vi gjennom slides og notater, og på slutten av dagen løste vi eksamensoppgaver som var relevante for dagens tema. Vi jobbet tre kvarter, hadde et kvarter pause med bevegelse, og så jobbet vi fokusert i tre kvarter igjen. For det var litt sånn vi gjorde i løpet av Universet, forteller hun.

Melen hadde allerede tatt en hel bachelorgrad, men aldri jobbet sånn som dette. Når planen var laget og ble fulgt, forsvant stresset.

– Det var en kjempegøy eksamensperiode. Jeg tenkte: «Herlighet, kunne eksamensperioder være så gøy?»

Medstudent Gabriel Hasani Holland-Nell var på en gruppe uten dansepauser.

– Men jeg fikk utrolig god innsikt i egen læring, noe jeg har brukt videre i studieløpet.

Spillfiserte utdannelser

Læringsspill må ikke være spesialdesignede digitale narrativ som Universet. Sykepleiestudentene har et brettspill om anatomi og et escaperoom (mysteriespill) om sykdomslære.

En form for spillfisering er bibliotekenes kampanje Sommerles, der barn kan lese valgfrie bøker og legge inn sidetallet de har lest, på en nettside. Slik samler de digitale medaljer og kommer opp på nye nivåer, og de kan se hvordan de ligger an sammenlignet med venner.

Det kan også være mye språklæring i å spille kommunikasjonsbaserte spill, som Roblox og World of Warcraft, på fremmedspråklige servere.

Duolingo er et annet læringsspill, der hele

språklæringen kan foregå innad i spillet og motivasjonen bygges rundt streaks og poengtavler.

Universet-studentene må fortsatt lese pensum og gå på forelesninger. Spillet har en alenemodus, men Berg og Mirmotahari vet at studenter lærer best sammen, så kjernen i spillet er gruppearbeid.

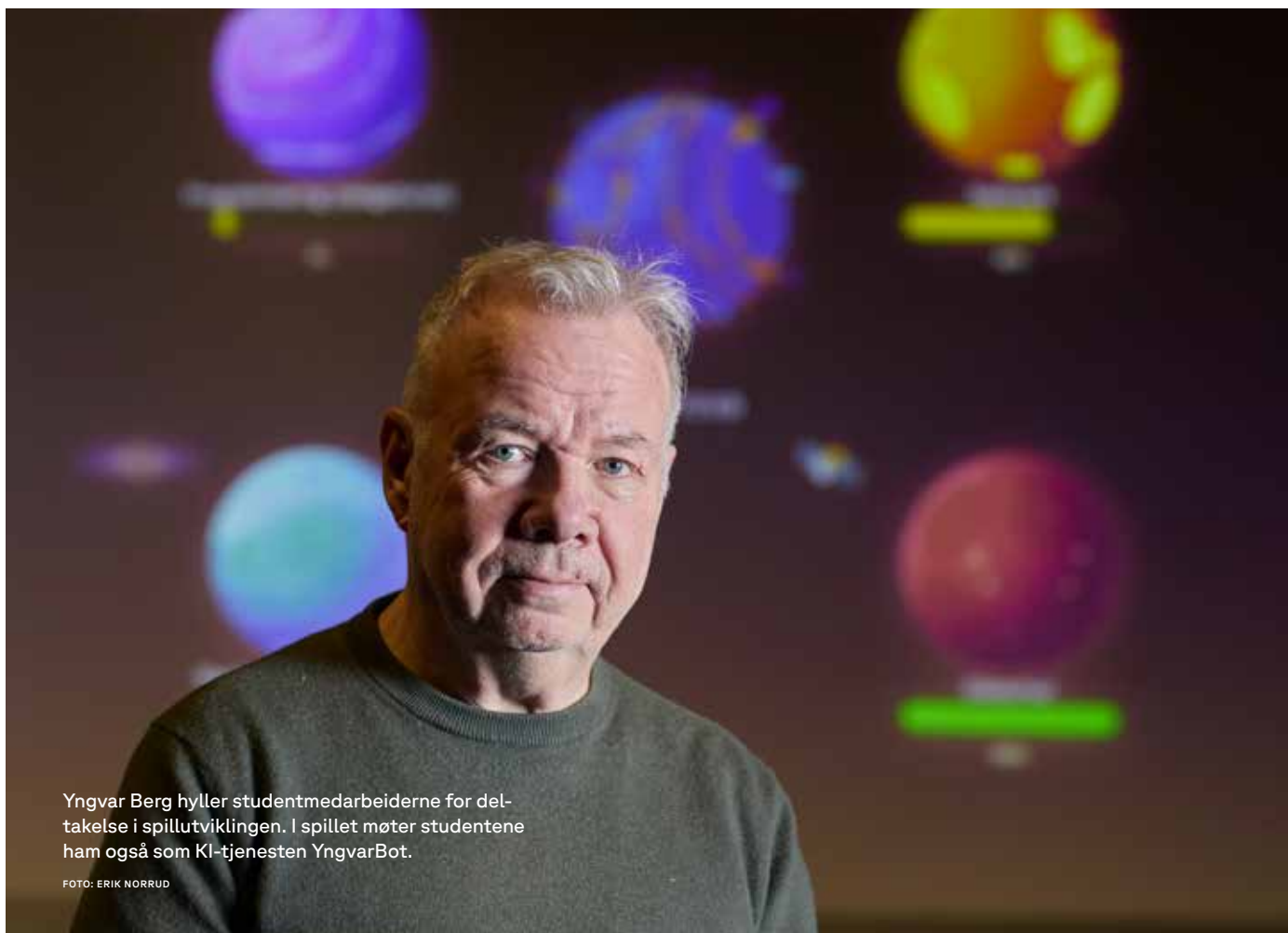
Seier i gruppemodus

– Om man ikke forsto noe, fikk man det forklart av en medstudent som hadde funnet sin måte å forstå det på. Og om du var den første til å skjønne det, så får du mye læring av å formidle det videre, sier Melen.

Holland-Nell husker godt hvordan gruppens ønske om å komme videre i spillet ga et ekstra insentiv.

– Maskinvare var en av planetene. Der var det en PC som vi skulle fylle inn delene på, og jeg var skikkelig sta på at svaret mitt var riktig.

Men det var feil svar. Da mistet gruppen et

Yngvar Berg hyller studentmedarbeiderne for deltagelse i spillutviklingen. I spillet møter studentene ham også som KI-tjenesten YngvarBot.

– *Vi vil at studentene skal møte forberedt til forelesningene, men det gjør de aldri.*

OMID MIRMOTAHARI

liv og rykket tilbake til start. Neste gang ville de unngå feilen.

– Da fikk jeg en grundig gjennomgang fra alle tre. De sa nøyaktig hvorfor jeg tok feil, husker Holland-Nell.

På maskinvare-planeten var det også en oppgave om veien fra datamaskinens grunnleggende nuller og enere til porter og kretser som til sammen utgjør maskinens prosessor. For å stille forberedt til dette husker Holland-Nell at han så mange YouTube-videoer, og så tegnet de på tavlen og pekte og forklarte for hverandre.

Så selv om spillet er digitalt og kan brukes hvor som helst, falt valget oftest på grupperommene på campus fordi de har tavle.

Ett og et halvt år etter sitter kunnskapen om maskinvare fortsatt. Og det gjør gruppen også:

– Det er jo den gjengen jeg har fått nå, til resten av studiet, sier Holland-Nell.

– Men vi gjorde ikke de Just Dance-greiene.

Klokken har blitt 11, Holland-Nell og Melen haser videre for å møte medstudenter – på grupperom med tavle. Solen har kommet frem, og campus er ikke lenger like tom som det så ut som i 10-tiden.

Møter forberedt

Etter at maskinvarestoltheten fikk seg en knekk, følte Holland-Nell et ansvar for gruppen og et positivt press om å møte forberedt. Mirmotahari og Berg har fått høre det samme fra studentene.

– Det har vi aldri tenkt på. Vi vil at de møter forberedt til forelesningene, men det gjør de aldri. Så hva gjør at studentene føler at de må møte forberedt til gruppeaktiviteten?

De ser det samme i statistikken de samler inn i Universet, mange bruker alenemodus intenst rett før gruppemøtene.

– Det har ikke vi vært klar over. Da er det ikke

så rart at de lærer mer og gjør det bedre på eksamen, sier Berg.

Rett før eksamen kommer et nytt oppsving i gruppemodus, selv om de obligatoriske gruppeoppgavene er overstått.

– De holder seg til gruppen også etter at kurset er ferdig, fordi de har blitt kjent. Jeg synes det er en av de fine tingene. Det er en dynamikk som fungerer, og som de fortsetter med, sier Mirmotahari.

Bruker mer tid

– Det skal gjøre litt vondt å lære. For hjernen vår er jo som en muskel. Hvis du virkelig skal lære, så må du anstrenge deg, sier Mirmotahari.

Berg og Mirmotahari forteller at studentene som bruker Universet, gjør det bedre på eksamen, og det er mindre frafall. Men samtidig er det høy strykprosent. Høsten 2025 strøk 22 prosent av studentene på dette emnet, altså like høy andel som på anatomifaget på Oslomet. Mirmotahari sammenligner med det andre emnet disse studentene tar samme semester. Strykprosenten der er enda høyere, selv om emnet har karakterer, noe som kan motivere mange til å jobbe mer med det.

Halvparten av studentene til Mirmotahari velger bort Universet og deltar lite i den ordinære undervisningen. Av dem stryker nesten 40 prosent.

– Da har vi fått bevist at det er en sammenheng mellom å løse mange oppgaver og hvordan du gjør det på eksamen, konstaterer Mirmotahari.

Studentene bruker generelt sett mye mindre tid enn det foreleserne vil at de skal bruke, men når de har valgt Universet, bruker mange vesentlig mer tid på studiene.

– Vi er veldig tydelige når vi presenterer dette for studentene: «Dere skal ikke spille. Vi har laget dette for at dere skal lære.» F

De nye bondestudentene

De er unge, ambisiøse og representerer et definitivt brudd med fortiden. Stadig nye grupper inntar akademia.

Av Ida Eritslund

I klassikeren *Bondestudentar* fra 1883 skriver Arne Garborg om Daniel Braut som strever med universitetskulturen og mindreverdighetskomplekser når han reiser fra Jæren til Kristiania for å studere til prest. Garborg gjorde den samme klassereisen selv, her med duskelue etter eksamen rundt 1870.

FOTO: L. SZACINSKI / NASJONALBIBLIOTEKET

Er det fortsatt familiære bånd og familiebakgrunn som preger inngangen til academia i størst grad, og som vi omtalte i forrige nummer av Forskerforum?

Fredrik Thue er professor ved Senter for profesjonsforskning ved Oslomet og forsker på vitenskaps- og universitetshistorie. Han drar på det når Forskerforum spør om det finnes akademiske dynastier i Norge, slik vi kjenner dem fra politikken eller næringslivet.

– Det er kanskje en fordel å hete Andenæs når du studerer jus, humrer han.

Kultur i kulturen

Mye vann har rent under den akademiske broen siden historikernestor Jens Arup Seip skrev om hvordan Norge en gang ble styrt av de *tusen akademiske familier* i «et dannelsens aristokrati». Da Det Kongelige Frederiks Universitet ble etablert i Rådhusgata i Kristiania i 1811, startet en revolusjonær prosess som fortsatt endrer landet, og befolkningen gjennom generasjoner, i bølger.

– Det er egentlig veldig interessant hvordan universitetet eller deler av det åpner seg i ulike etapper. Og det kan være interessant å tenke at det er bestemte faser i norsk historie som har vært preget av veldig stor mobilitet, og at vi kanskje ikke er der akkurat nå, sier Thue.

– *Hvordan har rekruttering til academia og høyere utdanning historisk sett ut?*

– Frem til 1860-årene var rekrutteringen til

universitetet i Kristiania veldig elitedominert. Det interessante er at presteyrket er det første feltet hvor det virkelig skjer en betydelig endring i den sosiale rekrutteringen.

Thue peker på at i dette tilfellet var det faktisk en enkelt person som ble viktig for å rekruttere nykommere til universitetet:

– Gisle Johnson, en konservativ teolog, ble helt hegemonisk på Det teologiske fakultet: Han isolerte studentene fra resten av universitetet og sto for en veldig ortodoks og pietistisk teologi. For det vakte lekfolket på Sør- og Vestlandet ble dermed skrankene for å sende sine sønner til Kristiania for å studere til prest lavere. Universitetet forbindes på denne tiden, rundt 1860, med en dekadent elitekultur og et studentsamfunn med såkalt punsjebolle, forteller Thue. De som gikk på teologi, ble avsondret fra det. Det vokser frem en egen kultur i kulturen.

– Og så kommer en bølge via venstrebevegelsen, som assosieres med bondesamfunnet og de som kommer nedenfra i samfunnet.

Mangfoldig norskdom

Det nasjonale var datidens kampsak, helt fra 1880- og til langt ut på 1900-tallet, også på det fortsatt elitistiske universitetet. Påfallende mange av de ledende skikkelsene i mellomkrigstidens og den tidlige etterkrigstidens målrørsløse var akademikere og professorer. Spesielt ved Det historisk-filosofiske fakultet, men også ved Det

→

→

Annengenerasjons innvandrere er svært godt representert i høyere utdanning, men blant forskere er tallene fortsatt lave. Illustrasjonsfoto.

FOTO: SHUTTERSTOCK

matematisk-naturvitenskapelige fakultet, var det mange studenter og etter hvert ansatte som var bondesønner og tilhengere av bevegelsen.

– Matnat har jo også et praktisk element ved seg, noe som kanskje gjorde at terskelen for de som ikke hadde den urbane og borgerlige kulturelle kapitalen, ble litt lavere.

Han kaller nynorskbevegelsen et «arnested for en folkeligjøring av universitetet».

– Det at du har familier og miljøer som ikke typisk forbindes med en utpreget sosial elite, men som likevel har vært preget av kunnskap og lesing, er et veldig interessant trekk ved Norge, synes jeg. Og nynorsken har nok vært et veldig viktig medium for den typen folkelig elitekultur.

Landsgymnasene ute i distriktene begynte også å føre universitetet med talentfulle studenter.

– Disse oppsto på 1910- og -20-tallet og utdannet en bygdeelite, for den store bøygen for dem var å komme seg inn på universitetet.

– Tidligere måtte du flytte på hybel i en by for å få artium, og da har du hele problemet med bondestudentsyndromet allerede når du er 15 år eller yngre, en kjempeterskel for de fleste. Men landsgymnasene trekker til seg en imponerende begavelsesreserve, og elevene der gjør det veldig bra.

Thue peker på at på tross av slike reformer, Lånekassen og studentrevolusjonen på 60-tallet, er det ikke alle grupper som har funnet sin vei inn i folden:

– Gruppen som virkelig har et problem med å nyttiggjøre seg av eller henge med i utdanningsrevolusjonen, er faktisk den klassiske arbeiderklassen. Småbønder på Vestlandet har vært mye mer tilbøyelige til å studere. Det tror jeg gjelder fortsatt – at veien fra Stovner til universitetet er mye lengre enn veien fra Sogndal til universitetet.

Idag er det spesielt ett aspekt ved dagens utdanningskultur som fascinerer universitetshistorikeren. For Groruddalen – og Stovner – er også typiske steder, likt distriktene og bygda, som huser noen av de nye, mest ambisiøse studentene. Thue peker på at kvinnerevolusjonen i høyere utdanning har vært «helt spektakulær», med noen grupper som oppviser mønstre som kan ligne på bondestudenten.

– Det er noe jeg skrev en gang – at «den kvinnelige

andregenerasjons innvandreren er vår tids bondestudent». Denne gruppen stiger gjennom utdanningssystemet, og endrer sin sosiale status og situasjon veldig ved å ta utdanning – i kontrast til den gjenværende arbeiderklassen.

Fra øst til vest?

– Dette er et mønster vi finner på tvers av land, sier Marjan Nadim, forsker på likestilling og integrering ved Institutt for samfunnsforskning.

Hun forteller at andelen barn av innvandrere i høyere utdanning er høy, også i eliteutdanninger som medisin:

– Innen medisin er norskfødte med innvandrereforeldre, i mangel på et bedre ord, vilt over-

Universitetet tok først opp bare menn som kunne latin. Senere skulle stadig nye grupper kjempe seg til innpass.

FOTO © O. VÆRING EFTF

representert i forhold til befolkningen.

Denne tendensen snakkes om som et paradoks. Ifølge Nadim gjør barn av innvandrere det gjerne litt dårligere gjennom grunnskolen når det gjelder karakterer, men likevel når de lenger fordi de har høyere aspirasjoner.

– Dette blir gjerne forklart med «innvandrerdriv», som er vel beskrevet i forskningslitteraturen. Argumentet er at innvandrerforeldre vektlegger utdanning i større grad enn andre. Ikke minst lykkes de kanskje i større grad enn andre foreldre i å overføre forventningene sine til barna, enten gjennom press eller gjennom mekanismer som handler mer om barnas opplevelse av å stå i en slags taknemlighetsgjeld til foreldrene, forteller hun:

«Mine foreldre har ofret alt for å migrere hit, og jeg skylder dem å gjøre mitt beste for å lykkes.»

I tillegg peker hun på at i likhet med bondestudenten som ble prest, representerer annengenerasjons innvandrerkjente som blir lege, en helt ny vei til selvstendighet og autonomi, samtidig som det er et steg inn i en akademisk kultur der du fortsatt er en minoritet.

Utdanning over danning

For eliteutdanning til tross – mangfoldet gjenspeiles ikke i hvem som finner veien til en karriere i academia. Her er nemlig tallet svært lavt, rundt én prosent av hele forskerpopulasjonen, forteller Nadim.

– Det er ikke dannelse dette handler om først og fremst, det er utdanning for å sikre seg en god jobb og økonomisk trygghet. Derfor er det også en forklaring på hvorfor man særlig søker seg til profesjonsutdanninger som gjerne er universelle høystatusyrker som foreldregenerasjonen kjenner godt.

– *Så da blir academia for risikabelt?*

– Akademia scorer veldig lavt på jobbsikkerhet, og det har det jo vært snakket om i et klasseperspektiv også. Hvem kan ta seg råd til eller tørre å ta sjansen på en så usikker karrierevei? For de fleste norskfødte med innvandrerforeldre innebærer en karriere i academia en klassereise. De er minoriteter både i kraft av sin etniske bakgrunn og av sin ikke-akademiske klassebakgrunn.

Som Thue peker på, er det nettopp denne fremmedgjortheten som speiles gjennom generasjonene og siden bondestudentenes tid. Så vil denne nyutdannede generasjonen fostre nye akademikere – når den tid kommer – og veien har blitt litt kortere?

– Demografisk er dette en ganske ung gruppe ennå, så de som har blitt foreldre, har gjerne små barn. Det er veldig sprikende. Noen har opplevd at rammene for hva som var riktige valg, var for trange, og er fast bestemt på at «mine barn skal få lov til å følge sitt hjerte», mens andre kanskje har opplevd det norske arbeidsmarkedet som tøffere og opplever at man må treffe riktige valg for å unngå risiko. Jobbsikkerhet er fortsatt veldig viktig for mange, sier Nadim. F

Verdensbevegeren

I polfarerens gamle hus jobber Siddharth Sareen for å stoppe den globale oppvarmingen.

ENERGIOMSTILLINGSFORSKER SIDDHARTH SAREEN

I SAMTALE MED BÅR STENVIK

FOTO: ERIK NORRUD

←

– Nansen var opptatt både av å forstå verden og av å endre den gjennom samfunnsengasjement, en kombinasjon som fortsatt trives godt på Polhøgda, sier Siddharth Sareen.

Da han var 20 år, hadde Siddharth Sareen¹ sitt første møte med en nordmann: en tre timer lang middag med daværende statsminister Jens Stoltenberg under Delhi Sustainable Development Summit i 2009, der Sareen deltok som ungdomsrepresentant.

– Stoltenberg kunne sikkert snakket med andre statsministere i stedet for med meg. Jeg synes det sier noe positivt om Norge som land at han var så interessert i å lytte til en ung mann fra India og spurte meg ut om mine tanker om global klimapolitikk.

Etter å ha studert skogbruk og rettferdighet i India søkte Sareen seg til København for å utvide perspektivene sine. Han lærte om konflikter og ressursproblemer i både afrikanske og europeiske land før han begynte å fokusere på energiomstilling, på et tidspunkt da solenergi var i sterk utvikling. Han følte at ideene fortsatt var i flyt, og beslutningstakere var villige til å lytte til kunnskap fra forskere.

I dager Sareen seniorforsker ved Fridtjof Nansens Institutt i Oslo², etter å ha forsket på ressursforvaltning, energiomstilling og rettferdighet ved institusjoner i Danmark, Italia, India, Tyskland, USA og Storbritannia. På Nansen-instituttet mener han å være i en perfekt posisjon, «i skjæringsfeltet mellom fri grunnforskning og forskning som er veldig policyrelevant og kan ha innflytelse på politikkutviklingen».

– Kan du peke på noe konkret du har hatt innflytelse på?

– Jeg snakket en gang med en leder i Stavanger kommune og for-

1 Siddharth Sareen er forsker I ved Fridtjof Nansens Institutt og professor II ved Senter for klima- og energiomstilling ved Universitetet i Bergen. Han forsker på styring av energiomstilling, solenergi, strømmnett, urban transport og skogbruk i land som India, Portugal, Norge og Uganda. Han skriver kommentarer om energiomstilling for Altinget, har bakgrunn fra Akademiet for yngre forskere og har mottatt Nils Klim-prisen.

2 Fridtjof Nansens Institutt er forskningsarmen til Fridtjof Nansen-stiftelsen. Den ble opprettet for å ivareta Nansens gamle hus på Polhøgda og dessuten drive forskning innen Nansens interesseområder. I dag betyr det i praksis «internasjonal miljø-, klima- og energipolitikk, biologisk mangfold, havrett og Arktis».

talte at Bergen hadde en tilskuddsordning for el-lastesykler for barnefamilier som valgte bort bil. Jeg foreslo at de kunne kopiere den. «Det kommer aldri til å skje», sa han. Noen år senere dukket ordningen opp der likevel. Da jeg spurte ham om det, sa han: «Jeg elsker gode ideer, jeg stjeler dem hele tiden.» Men det er sjelden man ser en så direkte sammenheng.

– *Hvordan skjer påvirkning oftest?*

– Vi fikk nylig 40 millioner fra Forskningsrådet til et «Toppforsk»-prosjekt, FEASIBILITY, om gjennomførbarheten av «twin transitions»³ i Norge, Storbritannia, Tyskland og Portugal. Det handler om å bygge et kunnskapsgrunnlag. Samtidig settes kunnskapen i spill, fordi vi snakker med flere hundre eksperter og beslutningstakere i løpet av et slikt prosjekt.

– *Hva er beslutningstakerne mest opptatt av?*

– Politisk gjennomførbarhet. Det hjelper også om det finnes tall eller suksesshistorier. Nullvekstmålet for biltrafikk er effektivt fordi det er lett å overvåke. Men bilbruk handler om mer enn utslipp, det handler også om arealbruk. Da er det fint å kunne vise til studier av bildelingsordninger, som International Transport Forums studie av Lisboa fra 2015. Den viser at antall biler kan reduseres med over 90 prosent. Det åpner byrom for folk flest, slik Amsterdam og København har gjort gjennom tilrettelegging for aktiv- og kollektivtransport i bybildet.

– *Hva tenker du om forskjellen mellom kunnskapsproduksjon, påvirkning og aktivisme?*

– Når jeg velger forskningstemaer, er jeg opptatt av å bidra til en mer sosioøkologisk rettferdig verden, samtidig som mitt valg av emner er nysgjerrighetsdrevet. Etter over 15 års erfaring fra forskning i mange land og sektorer vet jeg at ytelsen til lavkarbonteknologier i dag er smertelig lav sammenlignet med det teknisk-økonomiske potensialet, og at det først og fremst skyldes politisk maktspill og lobbyvirksomhet. Min primære rolle er å fremme vitenskapelig forståelse av disse utfordringene, slik at andre kan iverksette kunnskapen.

– *Den mest omtalte norske konflikten om energiomstilling de siste årene er vindkraftutbyggingen på Fosen. Hva tenker du om den?*

– Ved mange anledninger har jeg uttalt meg sterkt imot at regjeringen brukte nesten to år på å respondere på Høyesteretts dom. Når en slik dom ikke fører til rask handling, er det en krise for demokratiet.

– *Hvorfor skjedde det?*

– Utbyggerne fikk starte utbyggingen, noe som i praksis fungerte som en tillatelse, og de fikk fortsette før rettssaken var avgjort. Investeringen var gjort, og om tillatelsen ble trukket, ville staten bare bli sittende igjen med en stor regning.

– *Hvorfor forutså de ikke problemene?*

– En tolkning kan være at man lot det skje – fordi når noe først er bygget, må man bare betale kompensasjon i ettertid. Men kan man

→

I den gamle Nansen-boligen er mange historiske gjenstander fra hans liv og tid utstilt. – Det minner oss ved instituttet om at forskningen vår forhåpentlig skaper verdier som fremtiden vil arve, sier Siddharth Sareen.

↓

Fridtjof Nansens ambassadeuniform fra London er utstilt på Polhøgda. Som diplomat og flyktningkommisær jobbet han med praktiske løsninger på den tidens urettferdighet. FNI skal jobbe videre i hans ånd med «forskning av betydning for det mellomfolkelige samarbeid.»

3 «Twin transitions» er et EU-begrep for at digitaliseringen og energiomstillingen påvirker hverandre på mange måter – for eksempel gjør datasystemer og sensorer det mulig å bruke ressurser og materialer mer effektivt.

egentlig betale tilbake tapet av sosioøkologiske livsformer?

– *Kjenner du igjen slik overkjøring av lokale interesser fra andre land?*

– I Rajasthan i India tillot staten at solkraftutbyggere tok over tusenvis av mål uten hensyn til lokale behov. Folk måtte plutselig gå en ti kilometers omvei i ørkenen med kamelene sine for å nå områder de hadde bruksrett til. En beslutningstaker sa rett ut til meg under et møte: «Vi hadde et nasjonalt mål om å bygge 100 gigawatt solkraft frem til 2022. Vi satt der med politistyrken, det var den siste dagen før utviklernes bankgaranti utløp, og vi måtte sikre at de klarte å koble anlegget til strømmettet».

– *Så de innrømte i større grad enn i Norge at de ofret lokalbefolkningen på elektrifiseringens alter?*

– Nei da, man sier ikke «den stille delen» offentlig. Utbyggerne bare «ønsker utvikling i tråd med nasjonale interesser», og fremstiller

→

→
– Som redaktør for Norsk Geografisk Tidsskrift er jeg fascinert av Norges geografi og dens forhold til energi-historien. Her på kartrommet finner vi for eksempel kart over den særegne topologien som har formet kraftsystemet vårt – både vannkraften og industrieventyr som det på Rjukan tidlig på 1900-tallet, sier Siddharth Sareen.

andre som motstandere av denne innsatsen. I Norge undervurderte myndighetene motreaksjonen. I tillegg til at reindriftssamene ble overkjørt, har nå utbyggingen av landbasert vindkraft i Norge bremset opp som følge av dette, noe som er svært uheldig for omstillingen.

– *Kunne konflikten vært unngått?*

– Ja. Med litt høyere kostnader, litt lavere tempo eller ved å velge andre områder. I sin iver etter å tiltrekke seg investorer må ikke myndighetene svikte sin egen befolkning.

– *Finnes det eksempler på at myndigheter andre steder har løst det bedre?*

– Ja, for eksempel i Danmark. Vindkraft der har tjent lokalbefolkningen godt økonomisk, fordi anleggene ble bygget med lokal eierandel, og prosessen har vært ansvarlig og inkludert folkeopplysning om fordelene med vindkraft.

– Å si at «Norge trenger mer inntekt fra olje», til tross for Parisavtalen, er det samme som å si at «Trump trenger Grønland», til tross for den regelbaserte verdensordenen.

– *Så essensen for deg er at det blir trøbbel både for rettferdighet og omstilling når økonomi og næringshensyn går foran alle andre hensyn?*

– Ja, og det ligner norsk oljepolitikk, som besluttes i tråd med sektorens egne interesser og på tross av etablert kunnskap og hensyn til klimaendringer. Midt i januar 2026 ble det delt ut 57 nye utvinningstillatelser, som om oljealderen ikke har noen sluttdato.

– *Argumentet er vel at «noen andre vil gjøre det hvis ikke vi gjør det», og at vi trenger pengene til velferd i fremtiden?*

– Vi har tjent oss søkkrike på olje, og vi har en ganske unik historisk erfaring i at de pengene i stor grad har gått til fellesskapet. Men det å si at «Norge trenger mer inntekt fra olje», til tross for Parisavtalen, er det samme som å si at «Trump trenger Grønland», til tross for den regelbaserte verdensordenen. Man kan ikke oppnå det ene uten å ødelegge det andre. Om man går med på løgn, så finnes det ingen begrensninger for grådighet.

– *Men det er logisk ut fra nasjonal egeninteresse?*

– Ikke nødvendigvis. Norge er et lite land, og vi er mer avhengige av verden enn omvendt. Kina og EU er enige om at vind og sol er vinner-teknologiene på 2020-tallet. Vind og sol er konkurransedyktige, lagringskostnader faller, og digitalisering gir fleksibilitet. Men på tross av at Norge har god økonomi og en avansert elektrisitetssektor, risikerer vi å tape i kappløpet om fremtidens teknologier og energisystemer.

– *Hvorfor det?*

– Ordninger som oljeskattapakken og prioritert strøm til sokkelen

- 4 Bruk av landstrøm for å senke utslipp fra oljeanlegg til sjøs er iverksatt senere år, men er kontroversielt. SV har nylig krevd stopp av praksisen med grunnlag i beregninger som viser at «elektrifiseringen av sokkelen kommer til å bruke rundt 15 TWh i 2030. Dette er rundt 10 prosent av det totale norske strømforbruket».
- 5 Under koronapandemien i 2020 bevilget staten en krisepakke for å motvirke nedbemanninger i oljesektoren. Beregninger viser at oljeselskapene fikk rundt 30 milliarder kroner i skattelette, og kritikere har sagt at ordningen var lite treffsikker, og at den subsidierte investeringer som ellers ikke ville vært lønnsomme, og dermed kunstig forlenget oljealderen.
- 6 Sitat fra Arbeiderpartiets nettside: «Vi mener strøm er et grunnleggende velferds gode. Derfor innfører regjeringen Norgespris for å gi folk trygghet.»

4,5 gjør det lønnsomt å fortsette å henge igjen i oljealderen. Når oljesektoren har bedre jobbmuligheter enn i sol- og vindkraftutbygging, da går de beste folkene dit. Og derfor har vi ikke utviklet vind- og solkraft i like stor grad som Danmark, Tyskland, Spania og Kina. Eller Portugal – for ni år siden utgjorde solkraft bare én prosent av den nasjonale strømproduksjonen. Så begynte store aktører der å inngå langsiktige kraftkjøpsavtaler. Staten fulgte etter, og diskursen endret seg i retning av at «energiomstilling er noe vi kommer til å tjene på».

– *Hva skal til for at omstillingen skal akselerere i Norge?*

– Man må bygge tillit og stabilitet for utviklerne. Vi har hatt noen aktører i Norge, som Solcellespesialisten, som har bygd opp kompetanse på solceller over mange år. Så kom staten med Norgespris, og før jul gikk Solcellespesialisten konkurs. Slik forsvinner både aktører og kompetanse.

– *Norgespris ble innført med en argumentasjon om sosiale hensyn og trygghet.⁶ Er ikke dette et kroneksempel på at rettferdighet kommer i konflikt med energiomstilling?*

– Norgespris er et kortsiktig og populistisk tilskudd. I praksis subsidierer staten høyt forbruk av dyr strøm som strømselskapene tjener godt på, mens disse pengene i stedet kunne ha støttet langsiktig investering i energieffektiviseringstiltak. En utrolig høy grense som 5 000 kWh per måned legger til rette for sløsing og luksusforbruk. Og det er urettferdig at de med høyt forbruk får mye høyere støtte fra staten gjennom denne ordningen.

– *Hva er alternativene?*

– Alle husholdninger kunne fått et likt grunntilskudd. Da ville lavinntektshusholdninger vært sikret et minimum av strøm uten at det ødela for energifleksibilitetsløsning, investering i effektivisering og solkraftutbygging. Jeg liker også forslaget fra økonomiprofessorene Diderik Lund og Knut Einar Rosendahl: å betale mer for å forbruke mer enn gjennomsnittsforkonsumet per måned i hvert prisområde, og å få refusjon for å forbruke mindre.

– *Men hvor realistisk er egentlig utfasing av olje? Prognosene for energibruk peker bare oppover, og jeg leste nylig at all fornybar energiproduksjon de siste årene har kommet i tillegg til fossil energi?*

– Ja, det stemmer noen steder. Når man bygger et nytt energisystem som samfunnet er helt avhengig av, tar det tid å gjøre det helt pålitelig – og da kommer det nye i tillegg til det gamle. Men etter hvert kan man begynne å avvikle løsningene fra oljealderen. Både Portugal og Storbritannia har sluttet med kull tidligere enn forventet, og i Tyskland går utfasingen raskere enn forventet. Ungarn produserer en fjerdedel av elektrisiteten sin fra solenergi, og blir dermed mindre avhengige av gass til oppvarming.

– *Jeg leste også et sted at oljen er blitt en så dominerende energikilde fordi den er i en fysisk form som er lett å monopolisere, noe som gir stor makt til få aktører?*

– Ja, og det gjør fossil energi vanskelig å forene med demokratisk utvikling og ressursutnyttning som tjener alle. En mer ønskelig retning er å etablere flere «energiamfunn» – lokale solkraftanlegg som folk eier i fellesskap.

– *Men det ser ut som politikerne ikke prioriterer solkraft i statsbudsjett eller redningspakker⁷, samtidig som det er mye oppmerksomhet rundt store prosjekter som havvind, vindparker og kjernekraft?*

– Norges oljeindustri er godt posisjonert til å dra nytte av utvikling, drift og salg av teknologi for havvind, så det er naturlig at man søker kontinuitet for leverandørindustrien. Forskning og markedet er veldig tydelige på at sol- og vindkraft overgår kjernekraft. Det er for mye oppmerksomhet rundt store prosjekter fordi disse aktørene kan rope høyt, ofte for å presse ut offentlige midler til prosjekter som tar lengre tid og koster mer enn lovet.

– *Norsk vindkraft ble upopulær fordi pengene endte hos utenlandske eiere – hvorfor ble det sånn?*

←

Erik Werenskiolds veggmaleri fyller spisestuen på Polhøgda: – Jeg elsker å bruke disse vakre omgivelsene, spesielt når vi samler partnere fra utlandet til samtaler, sier Siddharth Sareen.

7 Ifølge Norsk Solenergiforening: «I dag ble statsbudsjettet 2026 offentliggjort, og nok en gang blir solkraften totalt nedprioritert.»

– *Noen ganger leser jeg dikt på slutten av konferanser, og jeg har sett folk gråte. Vi er estetiske vesener.*

– I Portugal skjedde det samme, på grunn av nasjonale økonomiske begrensinger. Men i Norge skyldes det manglende prioritering. Vi har rett og slett ikke prioritert å bygge vår egen innenlandske kapasitet for de viktigste energiteknologiene i det 21. århundre. Det er ironisk, for Norge har for lengst vist evnen til å utvikle sofistikerte modeller der lokalbefolkningen drar nytte av strømproduksjon, slik som i vår historie med vannkraft. Det samme har Danmark gjort i sin vindkraftutvikling, som jeg nevnte tidligere.

Sareen forteller om en rekke prosjekter der han jobber for å sette kunnskap i spill. Han står på farten til Nairobi for å bygge kompetanse om energiomstilling i Øst-Afrika i regi av Norad, og skal i gang med et prosjekt om «kritisk pragmatisme» for omstilling i mellomstore oljeproduserende nasjoner som Skottland, Canada og Norge. Men i tillegg til artikler og foredrag jobber han for å spre ideer på andre vis: På vei ut fra instituttet viser han frem et tekstilkunstverk han har samskapt med tekstilkunstner Margrethe Brekke.

– Hun har også et verk på Universitetet i Bergen med et dikt og et sitat fra meg: «Electric cargo bicycles are the unsung heroes of urban transport transitions.»

– *Du skriver også klimapoesi?*

– Noen ganger leser jeg dikt på slutten av konferanser, og jeg har sett folk gråte. Vi er estetiske vesener. Man kan forklare vitenskapelig, men man kan ikke overbevise dem som ikke vil. Da må man skape åpenhet og undring, noe jeg har forsøkt å gjøre gjennom utstillinger og tegneserier.

– *Finnes det eksempler på at kunsten skaper åpenhet og undring også hos de som ikke allerede er overbevist om energiomstillingens mulighet og nødvendighet?*

– Jeg har lest dikt mange steder verden rundt, og ser at folk blir rørt. Ofte vet man ikke helt hva man bidrar til, men sånn er det også med forskning. **F**

1

Hvilket råd ville du i dag gitt til deg selv ved starten av karrieren?

– Under doktorgraden var jeg veldig opptatt av min empiriske «case» om urfolk og skogbruk i et indisk konfliktområde. Jeg skulle gjerne prioritert tidligere å publisere i vitenskapelige tidsskrifter og samarbeide med andre. Gjennom tilbakemelding og innspill lærte jeg mye nyttig teoretisk som også var relevant for mitt doktorgradsarbeid.

2

Hva har du endret mening om?

– Jeg begynte med et ønske om å endre på urettferdighet og «si sannheten til makthaverne», for eksempel om maktmisbruk som jeg avslørte i utvinningssektoren. Men myndighetene slet med å innrømme feil i sin egen praksis. Jeg skjønnte at i den tidlige fasen av en omstilling ville beslutningstakere være mer interessert i å kombinere rettferdighet og gjennomføring. Et eksempel er utviklingen av konkurransedyktig solkraft for ti år siden. Der var det en mulighet for meg som forsker til å plassere handlingsrettet kunnskap der den kan utgjøre en forskjell.

3

Hvilken endring i verden vil du at forskningen din skal forårsake?

– Å fremme sosial og miljømessig rettferdighet. For eksempel gjennom avkarbonisering og digitalisering i sammenheng – som i Oslo kommunes satsing på elektrifiserte byggeplasser og støtte til borettslags deltakelse i energifleksibilitetsløsninger. Der er det nettopp digitaliseringen som legger grunnlaget for både styringssystemene og balanseringen av strømmettet.

FORSKNING I FIKSJONEN

Forskning og forskere spiller sentrale roller i mange filmer, serier og bøker. Hva mener forskerne selv om hvordan deres fagfelt blir fremstilt?

Kraken

Norsk spillefilm fra 2026

– *Kraken er mer enn et monster*

I den norske monsterfilmen tar Kraken mange liv. Men sagakraken er ikke et monster for havforsker Gro I. van der Meer.

Av Julia Loge

FOTO: TERJE VAN DER MEEREN

Gro I. van der Meerens forskningsfelt er krepsdyr, men hun lar seg også rive med av havets fabeldyr og fikk en av Havforskningsinstituttets invitasjoner til Kraken-premieren i Bergen.

«Bare 5 prosent av havet er utforsket. Det er en grunn til det. Kanskje det er best sånn», er en av sluttreplikkene etter at kjempeblekkspruten Kraken har herjet med turister og oppdrettsanlegg i Sognefjorden, i den nye, norske monsterfilmen «Kraken».

– Det er ikke en forsker som har skrevet den replikken, utbryter Gro I. van der Meeren, marinøkolog og forsker ved Havforskningsinstituttet (HI).

– Vi forskere er veldig interessert i å lære mer. Nye arter, nye fenomener og nye naturtyper.

Men havet er stort, dypt, mørkt og med et knusende trykk.

– Å undersøke dyphavet er som å prøve å se gjennom et sugerør. Med den beste teknologien tilgjengelig kan du kanskje se 10 til 15 meter om gangen, så langt rekker lyset. Den sonen er bitteliten.

Da er det ikke rart at det har oppstått fortel-

linger om hva som befinner seg der, for å forklare alt som skjer i havet, også det som forskerne selv i dag ikke har fullgode forklaringer på.

«Det er noe der nede»

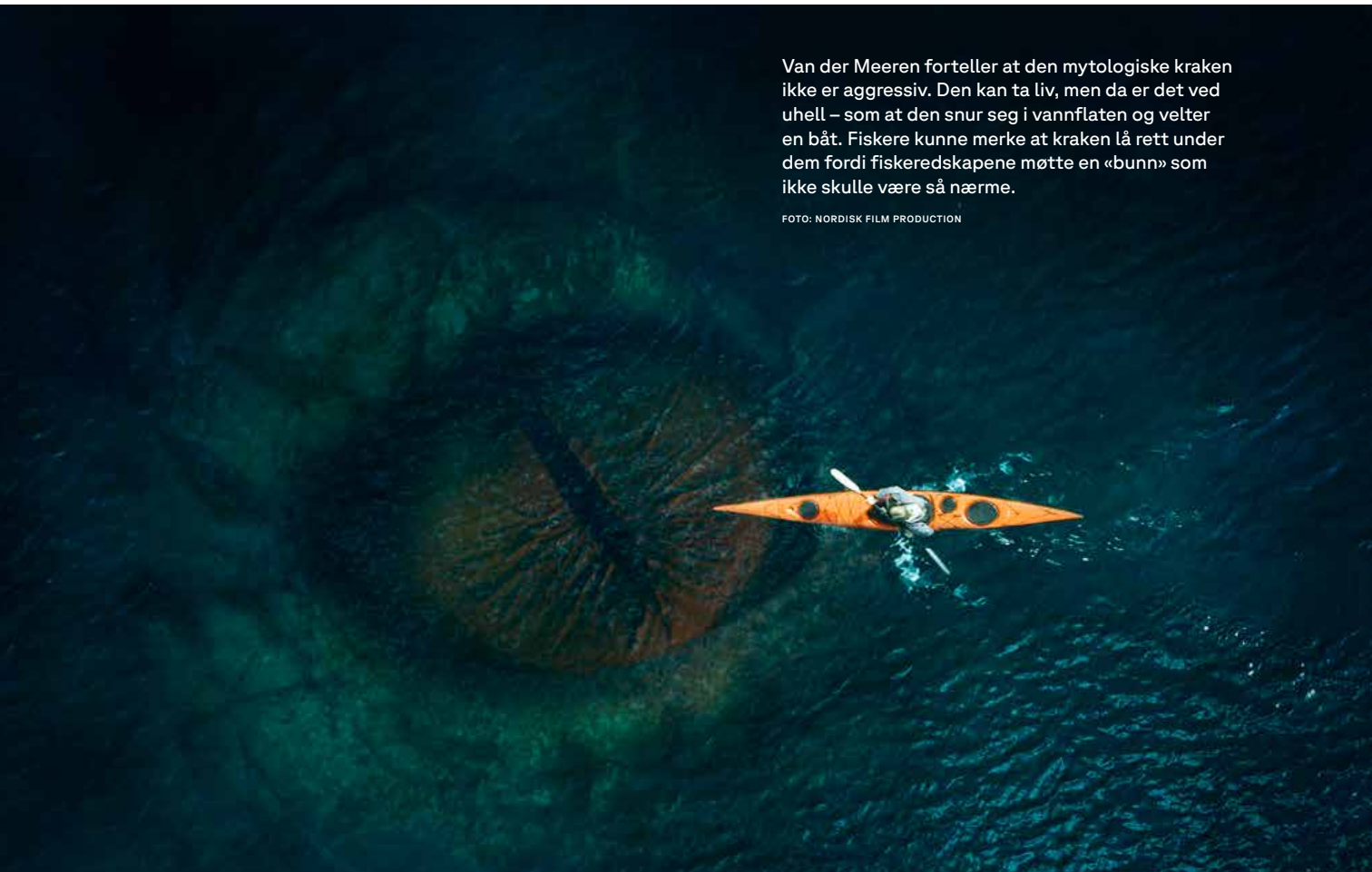
En replikk tidlig i filmen setter tonen for monsteraction: «Det er noe der nede.» Det samme har folk kanskje tenkt like lenge som de har hatt båter på havet.

Kraken er beskrevet i norsk litteratur siden Kongespeilet fra 1200-tallet, og enda mer berømt er biskop Erik Pontoppidans fremstilling på 1700-tallet. Men da var kraken en slags hval. Den norrøne kraken er stor som et land, slik at man ikke kan se hele dyret samtidig. Den kommer med tåke og dårlig lukt, og er ikke ond, men uhell kan oppstå i møtet mellom små fiskebåter og enorme havdyr.

→

Van der Meeren forteller at den mytologiske kraken ikke er aggressiv. Den kan ta liv, men da er det ved uhell – som at den snur seg i vannflaten og velter en båt. Fiskere kunne merke at kraken lå rett under dem fordi fiskeredskapene møtte en «bunn» som ikke skulle være så nærme.

FOTO: NORDISK FILM PRODUCTION

Det var først på 1800-tallet i diktet *The Mariner* av Lord Tennyson at den norrøne kraken ble blandet med senmiddelalder-myter om gigantblekkspruter. Et annet eksempel er Jules Verne, hos ham er kraken en enorm blekksprut, slik vi møter den i filmen.

De aller største blekksprutene vet vi veldig lite om. De lever så dypt i havet at vi ikke har sett de voksne dyrene i live – de kommer til overflaten enten døde eller døende. Bare to intakte kolossblekkspruter er funnet, den tyngste veide nesten 500 kilo og hadde øyne som var 27 cm i diameter. De ligner ikke så mye på Blekkulf med stort bohode og lange armer, men har kortere armer

og en avlang kropp med finner.

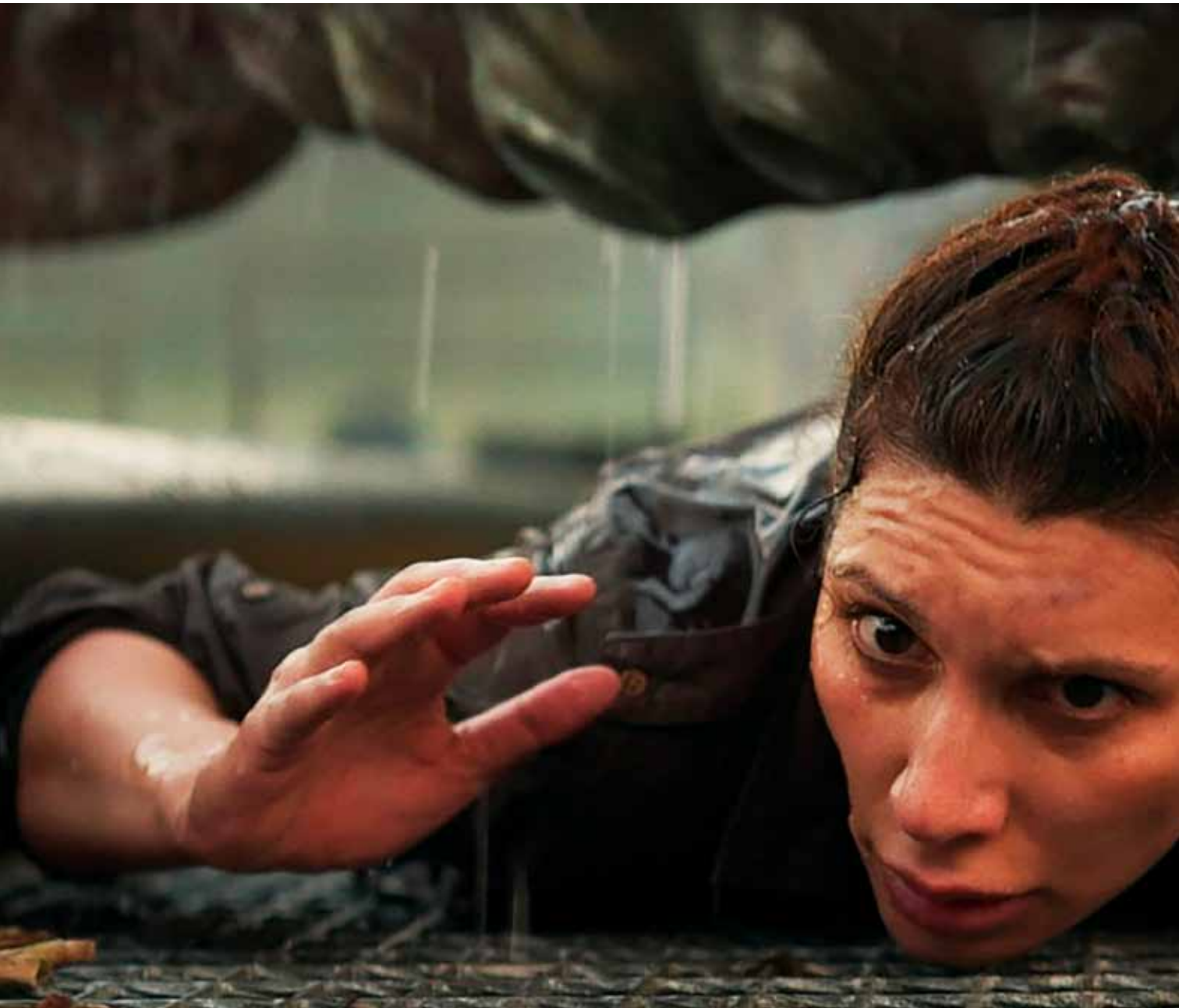
– De er torpedoformet, sier van der Meeren.

Ekte forsøksstasjon

Store deler er filmet på HIs forsøksanlegg ved Matre i Masfjorden i Nordhordland, som for anledningen ble flyttet til en steil fjellvegg for å gi inntrykk av Sognefjordens mer dramatiske formasjoner.

– Når de ble våte og kalde og slimete, var det i Masfjorden, sier van der Meeren.

Van der Meeren forteller at filmcrewet og staben på Matre hadde noen heftige diskusjoner. Én av dem gjenkjennes kanskje i filmen når en frustrert

miljøverner spør hva HI-forskerne egentlig gjør. Marinbiologen Johanne forklarer at de måler, registrerer, rapporterer og gir råd, men at det er Mattilsynet eller Fiskeritilsynet som har myndighet til å stenge et oppdrettsanlegg.

– HI drar ikke på tilsyn, men vil bli kalt ut hvis store mengder fisk, krill eller krabber reker på land. Det er naturundersøkelser, og det er naturlig for HI å undersøke slike fenomener, sier van der Meeren.

Målinger rundt et oppdrettsanlegg, for eksempel lydprøver, som filmhelten Johanne gjør flere ganger, er typisk noe en havforsker vil gjøre, ifølge van der Meeren.

Fagreplikker

Med havforsker Johanne i hovedrollen byr Kraken-filmen på noen faguttrykk utenfor dagligspråket, for eksempel bioluminescens og luciferin.

Bioluminescens er at dyr blir selvlysende, og hos marine dyr skjer det ofte med proteinet luciferin.

Det er kjent at også blekkspruter kan bli selvlysende i symbiose med alger, forklarer van der Meeren.

– Blekkspruten plukker opp selvlysende algeceller, men algene blir ikke selvlysende før de er inni blekkspruten, sier hun.

→

I en lang scene ligger Krakens arm over heltinnen Johanne, uten å skade henne.
– Blekkspruter lager ikke lyd, men de har helt sikkert luktsignaler. Vi vet at sugekoppene har smakssans. De har nok sensorer som er atskillig mer avanserte enn vi kan tenke oss, sier van der Meeren.

FOTO: NORDISK FILM PRODUCTION

Splatterskrek

Som havforsker reagerer van der Meeren på Krakens egne lakselus.

– Der filmen bommer totalt, er ved parasittene.

I filmen er de store nok til å drepe et menneske alene. Størrelsen er riktig, gitt hvor stor en krake er, men van der Meeren mener det er helt feil å fremstille dem som blodtørstige mordere.

– Parasitter er ikke aggressive i det hele tatt, bare veldig sultne. Det er få arter i havet som er spesialiserte, men parasittene er det og går kun etter sitt vanlige byttedyr.

Ifølge van der Meeren er film-parasittene en blanding av nøyefisk, lakselus og ikke-parasittiske hestesko-krabber.

– Det er bare splattermoro.

Gøy for en monsterfilm, men skuffende for en marinøkolog.

– Det skuffer meg alltid når naturen fremstilles som skummel, aggressiv og farlig. Det fremmedgjør folk og gir ikke et godt forhold til naturen. Naturen er fantastisk! Fascinasjonen og gleden ved naturen mangler i filmen, sier hun.

Det er noen andre skapninger som er de farligste, mener van der Meeren: de på to bein.

– Er det noen som ødelegger og er ute etter å ta noen, så er det mennesker. Folk er farlige, sier hun.

Favoritt – men ikke monster

Film-kraken er ikke ond, bare veldig irritert på forstyrrelsene fra en mangelfull lakselus-teknologi.

– Kraken fikk jo aldri sjansen til å være seg selv, sier van der Meeren, for som kinopublikum har du liten kjangs til å se Kraken som noe annet enn sinna.

– Har du et favorittmonster?

– Jeg liker kraken. Men jeg vil ikke bruke begrepet monster. I naturen er monstrene tobeinte og på land.

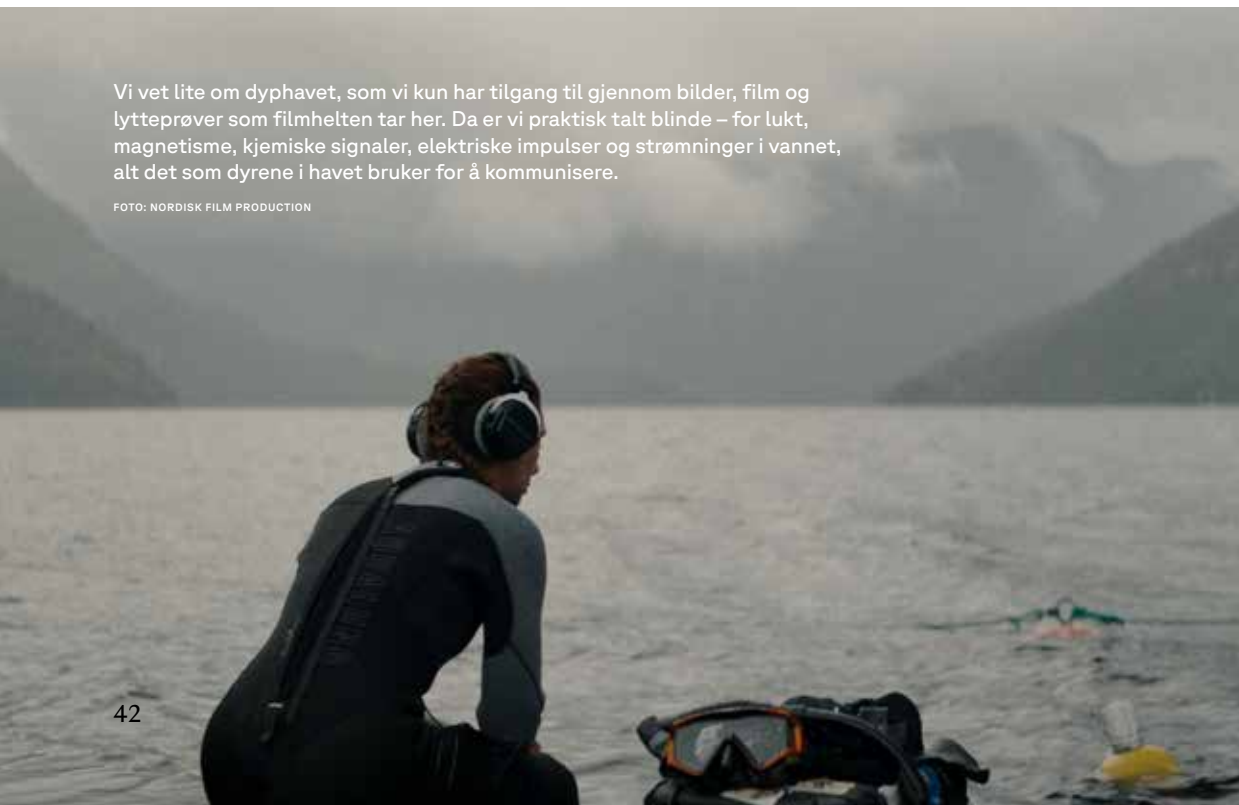
– Det ligger så mye i myten og sagnet, som gir meg som biolog så mange signaler om at havet har vært mye forskjellig. Hvor tett på livet i havet gamle kulturer har levd. Hvor mye de opplevde som vi aldri vil få oppleve, for nå er havet endret. Ingen av oss har opplevd virkelig rikt havliv. Men på de store dyp tror vi kanskje det er tilstander og liv som har fått leve i fred, som vi ikke har rotet til, sier hun.

For å vite hvordan vi skal kunne bruke naturen uten å ødelegge den, må vi vite hva vi skal være forsiktige med.

– Da går det ikke an å ha holdningen at det er best ikke å vite, sier van der Meeren. **F**

Vi vet lite om dyphavet, som vi kun har tilgang til gjennom bilder, film og lytteprøver som filmhelten tar her. Da er vi praktisk talt blinde – for lukt, magnetisme, kjemiske signaler, elektriske impulser og strømninger i vannet, alt det som dyrene i havet bruker for å kommunisere.

FOTO: NORDISK FILM PRODUCTION

VINNERLODDET

Møt forskere som har vunnet i konkurransen om forskningsmidler. Hva skal pengene brukes til?

Med Noreg som språklab

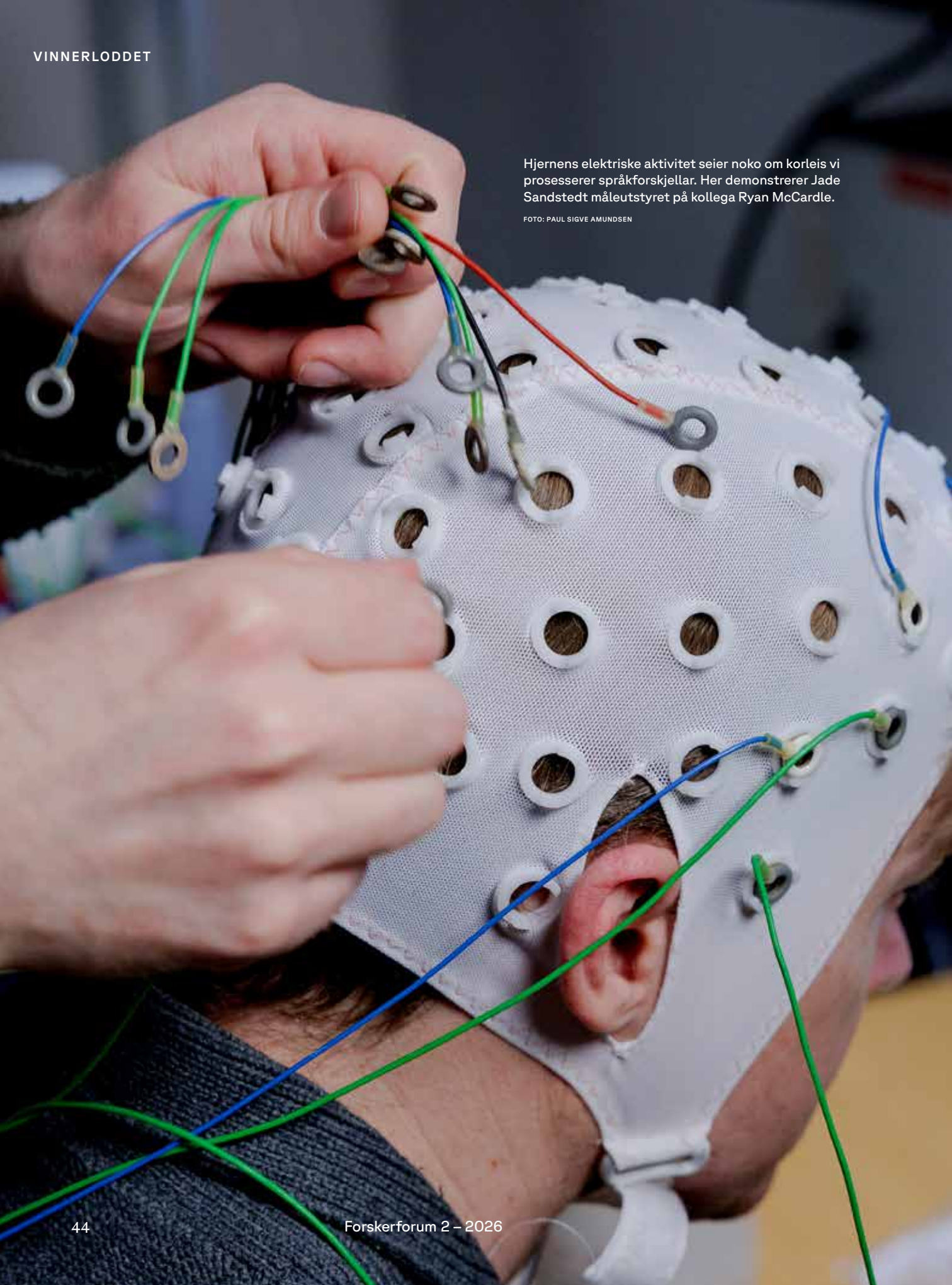
Dei tydelege dialektane i Noreg gjer landet til eit unikt språklaboratorium. Det vil forskarar no gjere seg nytte av.

Av Kjerstin Gjengedal

KVEN: Jade Jørgen Michael Sandstedt, førsteamanuensis i nordisk språkforskning, Høgskulen i Volda
FÅR: 10 millionar kroner frå Forskningsrådet
SKAL: studere korleis dialektvariasjonar påverkar lesing og språkprosessering

Hjernens elektriske aktivitet seier noko om korleis vi prosesserer språkforskjellar. Her demonstrerer Jade Sandstedt måleutstyret på kollega Ryan McCardle.

FOTO: PAUL SIGVE AMUNDSEN

– *Lat meg først gratulere med tildelinga! Korleis reagerte du på meldinga?*

– Takk, det er veldig stort! For det ligg mange tusen timar bak, og dette er ikkje første gongen eg søker, seier Sandstedt.

Han vedgår at han var tilstrekkeleg nysgjerrig på resultatet til å leite etter prosjektnummeret sitt i sakspapira før resultatata var kunngjorde.

– Og så fann eg ikkje nummeret mitt mellom dei som var blitt kasta, nei, avlyste, eller, kva heiter det på norsk? Fått avslag! Og eg tenkte at no er noko gått gale. Men så var det mellom dei som vart utvalde!

Språkleg bortskjemde nordmenn

Prosjektet MinDReading vart tildelt nær 10 millionar kroner gjennom FRIPRO-ordninga for banebrytande forskning på tampen av 2025. Pengane skal brukast til å undersøke korleis nordmenn brukar og blir eksponerte for språkleg variasjon i norsk, korleis hjernen handterer slik variasjon, og kva det har å seie for lesing og skriving.

– *Kva trur du var grunnen til at du fekk tilslag denne gongen?*

– Etter fagfellevurderingane å døme trur eg det kjem av at vi brukar ein nyskapande kombinasjon av psyko- og nevrolingvistiske metodar i ein unik språkkontext i Noreg. Dei siste åra har vi gjort studiar som viser tydelege effektar av folks dialekt på leseprosessering. Vi kunne vise til at metodane fungerer, og at vi har eit naturleg laboratorium for å studere desse spørsmåla.

Sandstedt sjølv er frå USA og trur ikkje nordmenn flest set nok pris på det særeigne språklege vatnet vi sym i, der vi blir utsette for eit mangfold av dialekter i tillegg til to standardiserte skriftspråk. Han fortel at det er stor interesse for å stu-

dere korleis dialekter heng saman med lesing og skriving, også i andre land, men då er konteksten oftast annleis. I Noreg fortel ikkje dialekta di så mykje om kva utdanning eller inntekt du sjølv eller foreldra dine har.

– I land som USA, Storbritannia eller Tyskland er det oftast slik at dersom du snakkar dialekt, har du lågare sosioøkonomisk status. Desse faktorane er vanskelege å skilje frå dei lingvistiske.

Måler overrasking

MinDReading-prosjektet dreier seg om psykolingvistik, som kombinerer språkvitskap og nevropsykologi. Forskarane skal undersøke korleis folk tilpassar seg mikrovariasjon i språket sitt, i første omgang i skrift. Det studerer dei ved å måle den elektriske hjerneaktiviteten i hovudbotnen (elektroencefalografi, EEG) medan forsøkspersonane les.

– *Kva meiner du når du snakkar om at hjernen prosesserer og tilpassar seg?*

– Eg kan vise deg, seier Sandstedt.

Via skjermen som vi samtalar gjennom, viser han fram eit forsøk dei allereie har gjort. På skjermen står setninga: «Folk vil ikke kjøre i denne retningen fordi veiene er smale med bratte og farlige kanter.» Deltakarane får setninga presentert med eitt ord av gangen, slik at ein kan måle korleis hjernen reagerer på kvart enkelt element.

– Setninga er grammatisk korrekt, men kva skjer om vi endrar bøyninga av adjektivet til «smal» i staden for «smale»? Då ser vi at hjernen viser ein nevralt respons, ei slags overraskingseffekt. Vi trur at hjernen jobbar litt ekstra med å prøve å forstå kvifor bøyninga ikkje er som forventta, seier Sandstedt.

– Det fantastiske med desse metodane er at dei kan fortelje litt om grammatikken til deltakarane.

– *Det fantastiske med desse metodane er at dei kan fortelje litt om grammatikken til deltakarane.* →

JADE JØRGEN MICHAEL SANDSTEDT

Hjernens grammatikk

I dette tilfellet var deltakarane frå Sunnmøre, der det grammatiske mønsteret i dialekta tilseier at adjektiv må vere bøygde i samsvar med substantivet dei står til. Sandstedt viser fram eit noreskart på skjermen, der område med dialekter som har slik samsvarsbøyning, er markerte i blått, medan områda som ikkje har det, er raude (sjå illustrasjon til høgre). Skiljet går om lag ved Trøndelag. Sør-Noreg er ein stor blå landsdel med eit par raude flekkar, til dømes i Bergen.

↓

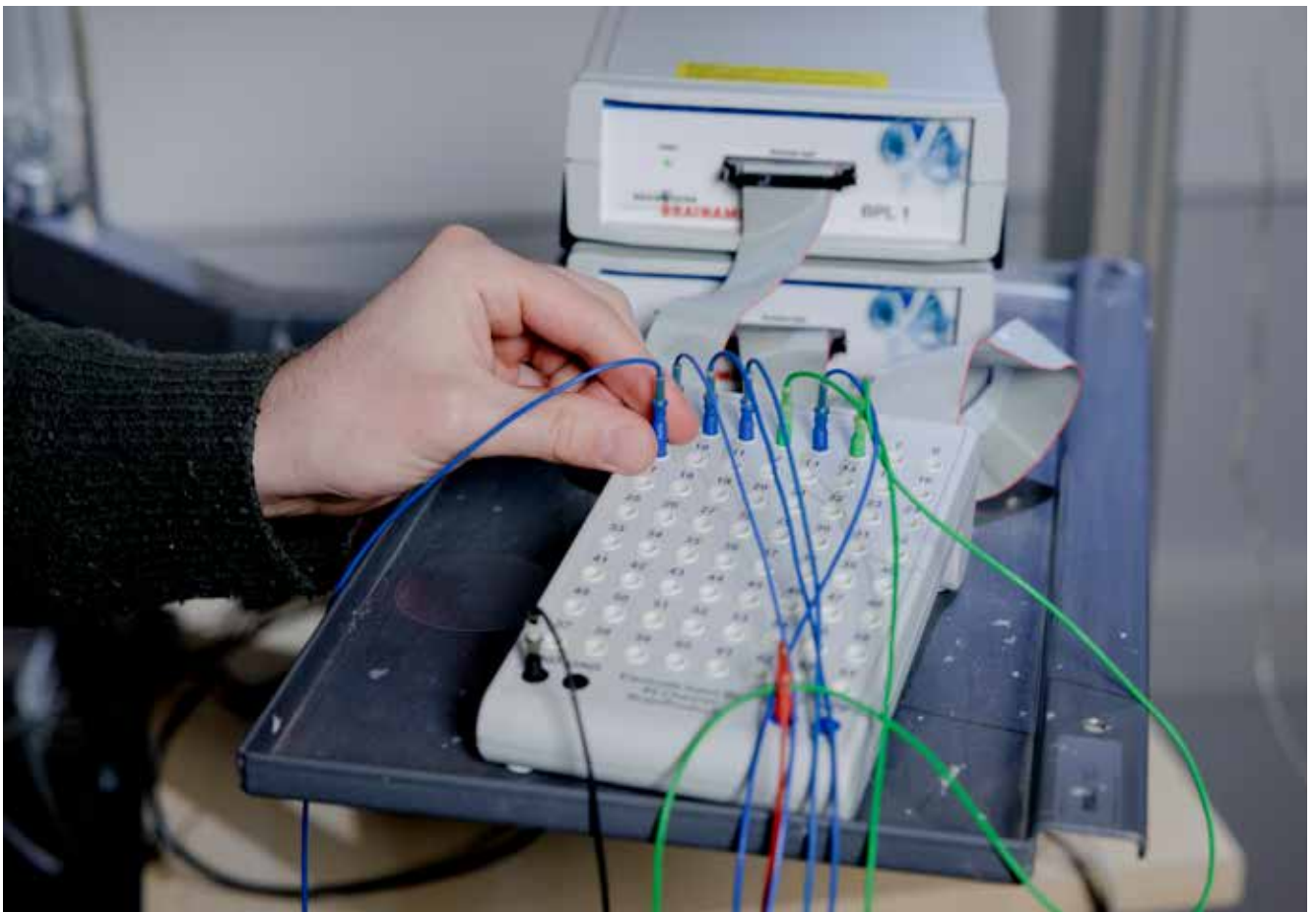
Ved hjelp av leiningar kopla til elektrodar kan forskarane lese av elektriske signal frå ulike stader i hovudbotnen til deltakarane.

FOTO: PAUL SIGVE AMUNDSEN

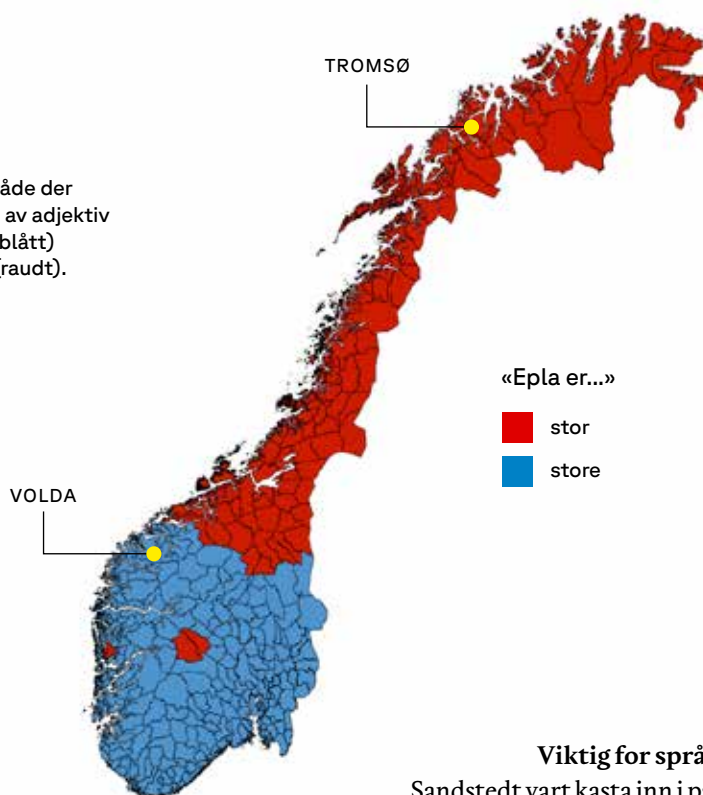
– Her på Sunnmøre seier ein «epla er storee», men du som snakkar bergensk, seier kanskje «eplene e stor»? illustrerer Sandstedt.

Folk med dialekter utan samsvarsbøyning får altså potensielt eit problem når dei skal lese eller skrive standardisert bokmål eller nynorsk. Forskarane har testa effekten på to grupper av deltakarar, ei frå Nord-Noreg og ei frå Sunnmøre. Nordlendingane viste ein mykje svakare hjernerespons på adjektiv som ikkje var samsvarsbøygde, enn sunnmøringane gjorde.

– Det vil ikkje nødvendigvis seie at dei er dårlegare lesarar, men denne spesielle grammatikalske feilen er noko dei heile tida blir eksponerte for i dialekta si, og difor reagerer dei ikkje så kraftig på det når dei ser det i skrift, seier han.

→
Kartet viser område der
samsvarsbøying av adjektiv
i tale er vanleg (blått)
og ikkje vanleg (raudt).

ILLUSTRASJON: JADE SANDSTEDT

Og sunnmøringane kan ikkje hovere, for forskarane har også testa andre språklege fenomen der det er sunnmøringar som bommar fordi dialekta deira «lurar» dei.

Personlege språkskilnader

No er neste steg å forstå kva dette betyr i den verkelege verda. Er det noko ein må ta omsyn til i lese- og skriveopplæring? Forskarane vil mellom anna bruke blikksporing for å måle korleis folk les heile tekstar under meir naturlege omstende der dei kan lese uhindra. Og medan forsøka med samsvarsbøying handla om å samanlikne dialektgrupper, så kan dei same metodane brukast til å utforske individuelle variasjonar.

– Vi veit sjølvstøtt at det er stor forskjell på korleis personar brukar nynorsk, bokmål, kor mykje dei skriv på dialekt, kor mykje dei brukar sosiale medium, og andre faktorar som påverkar desse språklege fenomen. Her er vi interesserte i korleis desse individuelle forskjellane i språkleg erfaring påverkar hjernens tilpassing til språkleg variasjon i kvardagen, seier Sandstedt.

Viktig for språkpolitikk

Sandstedt vart kasta inn i psykolingvistikken som postdoktor ved UiT Noregs arktiske universitet.

– Tidlegare studerte eg språkleg variasjon gjennom historiske norske tekstar, men UiT-miljøet har ein sterk kombinasjon av folk som studerer språkprosessering ved hjelp av EEG og blikksporing, dialektologar og teoretikarar som er interesserte i kva alt dette kan fortelje om arkitekturen bak menneskeleg språk, seier han.

Universiteta i Tromsø og Oslo er samarbeidspartnarar i prosjektet, men Sandstedt siktar også mot å bygge opp eit språklaboratorium ved Høgskulen i Volda. Han vonar at resultatane dei kjem fram til, kan opplyse samtalen om framtida for bokmåls- og nynorskundervising og dessutan vere eit bidrag til å forstå utviklinga for dei norske dialektene.

– Til dømes veit vi lite om korleis folk brukar nynorsk. Vi veit kor mange elevar som har nynorsk som hovudmål, men det finst ein heil vaksen folkesetnad som brukar nynorsk utan at vi eigentleg veit noko om dei, seier Sandstedt.

– Høgskulen i Volda har gitt seg sjølv ei viktig rolle i å bevare og vidareutvikle nynorsk, så eg tenkjer at det er ein god base for denne typen forskning, seier han. **F**

ESSAY

Kjetil Vikene er førsteamanuensis ved Institutt for klinisk og biologisk psykologi på Universitetet i Bergen og litteraturkritiker i Forskerforum.

FORELESNINGSURO

Om hvordan den amerikanske politiske utslettelseskrigen mot vitenskapen gjør at jeg må oppdatere mine forelesninger om forskningsetikk.

Av Kjetil Vikene

Denne teksten har vokst ut av en liten porsjon uro: Hvor lenge kan jeg forutsette at studentene og jeg lever i den samme virkelighetsforståelsen? Hva skjer med deres tillit til forskerfellesskapet når USAs myndigheter ikke bare politiserer sin kritikk av etablert forskning, men tar systematiske grep for å snu opp ned på nettopp denne virkeligheten?

Grovt og avklart

Da jeg begynte å undervise om forskningsetikk ved psykologifag ved Universitetet i Bergen for noen år tilbake, var jeg ikke bekymret for at fortellingene om forskningsjuks jeg valgte, var kontroversielle. De godt etablerte og allment aksepterte eksemplene jeg brukte, og de forskningsetiske overtrampene de synliggjorde, var tydelige og utvilsomme.

Et av de groveste eksemplene jeg har brukt, er Paolo Macchiarini-saken fra Karolinska Institutet (KI). Macchiarini var gjesteprofessor ved KI fra 2010. Under oppholdet opererte han inn syntetiske luftrør på tre pasienter ved Karolinska universitetssykehus, etter hvert totalt åtte operasjoner verden over. Så begynte pasientene å dø. Gjennom et langt og komplisert hendelsesforløp ble det avslørt at Macchiarini hadde forfalsket CV-en, publisert manipulerte forskningsresultater og løyet om sine pasienters helsetilstand – for å nevne noe. Macchiarini ble til slutt dømt i en svensk domstol for grov mishandling av fire pasienter. Historien er fremdeles aktuell: Han startet soningen av den to og et halvt år lange dommen så sent som september 2024. Historien levner også KI liten ære: Institusjonen forsvarte i det lengste Macchiarini. Det hele endte med at rektor, dekaner, KIs styre og medlemmer av Nobelforsamlingen ved KI måtte gå.

Master-ministre og høy musikk

Andre eksempler jeg har brukt, er tilsynelatende mindre alvorlige. For å lette på stemningen nevner jeg en artikkel som i sin tid ble lastet opp på en preprint-server. Forfatterne mente å ha funnet forklaringen på hvorfor folk som liker heavy metal, har personlighetsforstyrrelser. Dette gir meg mulighet til å spille høy musikk i forelesningslokalet. I black metal-hovedstaden Bergen humres det blant studentene når jeg siterer denne forskningen, siden den så åpenbart starter med konklusjonen, et skikkelig no-no i forskningssammenheng. Stemningen blir raskt litt dystre når jeg forteller at forskerne bak artikkelen var ansatt ved et statlig universitet i Kina, et autoritært regime der denne musikkformen er uglesett – for å si det mildt. Jeg syns artikkelen er en god og overraskende demonstrasjon av hvordan forskning kan bidra til å legitimere undertrykkelsen av «uønskede elementer». Artikkelen nådde aldri fagfelleevaluering.

→

Da jeg i 2024 foreleste om plagiat, trakk jeg frem to norske, fuske-felte master-ministre til skrekk og advarsel. At den ene var minister for forskning og høyere utdanning og den andre helse- og omsorgsminister, gjorde sakene både mer ironiske og mer alvorlige. Dette er to samfunnsområder som studentene står med begge beina plantet i. Dermed kunne jeg bruke disse tilfellene også for å snakke om mekanismer som undergraver tillit, både til forskere og til politikere.

Alle disse eksemplene synes avklart og var – håper jeg – lette å forstå innenfor rammene av en virkelighetsforståelse som studentene og jeg deler.

Forskningsjuksets sommerfugleffekter

Det viktigste eksempelet mitt på forskningsjuks og drøye konsekvenser er likevel historien om Andrew Wakefield. Selv om utgangspunktet ligger nesten 30 år tilbake, lever vi fremdeles midt i konsekvensene av det. Et kort resymé: I 1998 publiserte Wakefield og 12 medforfattere en studie som antydde en kausal sammenheng mellom tre-i-en-vaksinen for meslinger, kuma og røde hunder (MMR) og alvorlige utviklingsforstyrrelser hos barn. Artikkelen kom på trykk i det prestisjetunge medisinske tidsskriftet *The Lancet*. Gjennom en omfattende pressedekning av forskningsfunnene, spesielt i engelskspråklige land, ble dette raskt til en kobling mellom vaksiner og autisme i store deler av befolkningen. Selv om man skal være svært forsiktig med å trekke kausale slutninger på samfunnsnivå, er det ganske lett å vise at artikkelen fikk svært alvorlige konsekvenser. Vaksinefrykt spredte seg til flere land, og tilliten til offentlige vaksineprogrammer ble alvorlig svekket. Mens MMR-vaksinen på 90-tallet hadde en dekningsgrad på godt over 90 prosent i de fleste vestlige land, falt den i årene etter artikkelen noen steder til under 70, med en merkbar økning av forekomsten av blant annet meslinger.

Den omtalte artikkelen ble heftig kritisert, men det skulle ta 12 år før *The Lancet* trakk den tilbake, mye takket være det nitide arbeidet til journalisten Brian Deer. Samme år som artikkelen ble trukket, i 2010, ble Wakefield fradømt retten til å utøve legeyrket i Storbritannia.

Sommerfugl Føniks

I mitt hode er Wakefields herostratiske berømmelse som jukse-maker og svindler vel fortjent. De destruktive følgene hans forskning hadde for folkehelsen, gjør historien til et allment akseptert eksempel på et grovt forskningsetisk overtramp. Wakefield-historien har dessuten blitt gjenaktualisert på ulike måter de årene jeg har forelest. Under covid-19-pandemien fungerte historien som et utgangspunkt for å diskutere vaksineskepsis *live* med studentene. I nettmediene kunne man lese en blanding av legitime bekymringer om en helt ny vaksine og mistanker om at onde krefter stod bak et laboratoriefremstilt biovåpen. Pandemien og Wakefields historie gav også en mulighet til å diskutere ny forskning som viste at vaksine-desinformasjon hadde målbare

negative effekter på vaksineringsviljen hos deltakerne i en omfattende studie gjennomført i USA og Storbritannia. Det jeg imidlertid ikke brukte tid på å snakke om i forelesningene, var hvordan det i visse vaksineskeptiske miljøer har pågått en vedvarende innsats for å rehabilitere Wakefield. Rehabiliteringen er ikke minst drevet frem av hovedpersonen selv, som alltid har nektet for beskyldningene om juks. Jeg fant det hverken nødvendig eller formålstjenlig å inkludere denne biten, det ville ha blitt en form for falsk balanse. Om man bare har fulgt litt med de siste 10–20 årene, har man kunnet konstatere at vaksineskepsisen har vært en mer eller mindre permanent bestanddel av ordskiftet, helt i utkanten av begge sider av det politiske spekteret, men kanskje mest synlig på den amerikanske høyresiden.

Og det var nettopp amerikansk politikk som rotet det skikkelig til i forberedelsene til den første halvårslige forelesningen våren 2025.

Vaksinekritikerne tar roret i USA

Da den nye Trump-administrasjonen tiltrådte i starten av 2025, fikk dette umiddelbare konsekvenser for mine forberedelser. Ganske raskt ble Robert F. Kennedy jr. (heretter: RFKjr) utnevnt til ny helseminister. RFKjr var helt frem til 2023 formann i antivaksine-organisasjonen *Children's Health Defense*. Organisasjonen, som aktivt har promotert Wakefields syn, er en av hovedkildene til feilinformasjon om vaksiner. Utnevnelsen av RFKjr var starten på en rekke raske endringer i amerikansk offentlig helsepolitikk. Før jeg foreleste om Wakefield, måtte jeg stadig oppdatere presentasjonen min for å holde tritt med den siste utviklingen. Like etter utnevningen av RFKjr kom nyheten om at *Centers for Disease Control and Prevention* (CDC) skulle starte en studie om sammenhengen mellom vaksiner og autisme, ledet av David Geier, en kjent tilhenger av teorien om at det ene fører til det andre. CDC fyller omtrent samme rolle som Folkehelseinstituttet i Norge, og har ansvar for sykdomsforebygging og smittevern. Reaksjonen fra et samlet internasjonalt medisinsk miljø lot ikke vente på seg. Den bestod av en blanding av vantro, frykt og sinne. Det tok ikke lang tid før det kom nyheter om forskningsprosjekter som mistet sin finansiering fra *National Institutes of Health* (NIH) fordi de forsket på nettopp vaksineskepsis eller andre vaksinespørsmål som ikke harmonerte med administrasjonens tydelige holdning i spørsmålet. En liten notis satte det sårbare i relieff – i hvert fall syntes både studentene og jeg at dette var spesielt opprørende: Et internasjonalt nettverk av organisasjoner som jobber med tidlig diagnostisering av autisme, rapporterte om at foreldre avlyste sine utredningsavtaler. Grunnen? De var bekymret for å bli fremtidige registrerte målskiver for en stadig mer politisert helseforsikringsbransje.

→

Sakte forskning, hypersonisk politikk

Nettopp fordi utviklingen i USA ble uoversiktlig og skjedde så raskt, vurderte jeg flere ganger å ta ut hele Wakefield-eksempelet – rett og slett for å spare meg for hodebry. Kunne det ikke dessuten vurderes som utenfor mitt mandat å trekke inn amerikansk politikk i en forelesning om forskningsetikk knyttet til psykologiutdanningen ved et norsk universitet? Ville min omtale av amerikansk helsepolitikk av noen bli oppfattet som privat agitasjon og ikke en nøytral beskrivelse av hva som foregikk i USA? Skulle jeg ikke heller konsentrere meg om det forskningsetiske regelverket som våre fremtidige forskere skal forholde seg til?

Jeg kom frem til at det i så fall ville være litt feigt, spesielt siden en av de viktigste tingene jeg vil formidle til studentene, er hvor omfattende konsekvensene av forskningsetiske overtramp kan være – også på samfunnsnivå. Dessuten er det viktig for meg å koble forskningsetikken til forskernes ansvar for å opprettholde fri og etterrettelig forskning. Utviklingen i USA gav meg også en mulighet til å diskutere forholdet mellom politikk og vitenskap. Forskningen beveger seg i sneglefart på grunn av dens kumulative og etterprøvende natur, dens krav om etterrettelighet og den innebygde tregheten i fagfellevurderingen. Derimot kan det synes som om politikken beveger seg i overlydsfart. Når bestemte former for definisjonsmakt konsentreres på færre hender og samspillet med kunnskapsmiljøene samtidig forvitrer, virker det som om politiske beslutninger tas på sparket, uten hensyn til vanlige kjøreregler.

Det finnes ikke piller mot politisk styring

Jeg prøver å berolige – meg selv like mye som studentene – med at hver gang nyheter om politiske angrep på etablert vitenskapelig konsensus kommer, reagerer fagmiljøene kraftig. Spørsmålet om vaksiner leder til autisme, har vært undersøkt i flere tiår, og den vitenskapelige konsensus er tydelig: Vaksiner leder ikke til autisme. Etter hvert som den pseudo-vitenskapelige – for ikke å si anti-vitenskapelige – vaksineskepsisen får mer plass og i realiteten blir den vedtatte og styrende politikken til verdens ledende vitenskapsnasjon, er det vanskelig å se hvordan en fullstendig kollaps i vaksineprogrammet *over there* kan unngås. Den politiske maskinens overlydsfart står i fare for å resultere i en skikkelig Concorde-styrt midt i den amerikanske befolkningen.

I månedene etter den første av fjorårets to forelesninger kom det stadig flere «tiltak» fra de politisk styrte helseinstitusjonene. For eksempel at alle de 17 medlemmene i *Advisory Committee on Immunization Practices* (ACIP) ble erstattet av medlemmer med samme syn som RFKjr. Eller at RFKjr i august annonserte stans av en halv milliard dollar i støtte til forskning på utviklingen av mRNA-vaksiner – den vaksinetypen som i den amerikanske administrasjonen og i folks bevissthet har blitt ensbetydende med covid-19-vaksinen. I september annonserte den øverste lederen for helsemyndighetene i Florida at obligatoriske vaksineringsprogrammer for skolebarn skulle stanses. Det

som de aller fleste norske foreldre ser på som en selvsagt og nødvendig del av barnas helsemessige utrustning, ble fjernet med et pennestrøk. Da Trump senere hevdet at bruk av paracetamol hos gravide førte til autisme hos deres barn, ble norske medier fylt opp av avvisninger av denne koblingen. Den slags har hos noen dessverre den effekten at det forsterker mistanken om at Trump kanskje var inne på noe.

(Bare for å slå det fast: I januar i år publiserte *The Lancet* en systematisk gjennomgang og meta-analyse av eksisterende forskning. Forfatterne slår fast at det ikke er grunnlag for å påstå at det finnes en økning i sannsynligheten for autisme, ADHD eller intellektuell funksjonsnedsettelse hos barn som følge av bruk av paracetamol under graviditet.)

CTRL+ALT+DELETE!

Like problematisk som publisering av feilinformasjon er slettingen av riktig informasjon. Spesielt er det grovt når kravet om sletting kommer fra politisk hold: 15. juli 2025 ble en dansk studie publisert i det amerikanske tidsskriftet *Annals of Internal Medicine*. Studien inkluderte data fra mer enn 1,2 millioner barn og konkluderte med at bruk av aluminium som hjelpestoff i vaksiner ikke økte risikoen for å utvikle noen av de 50 ulike sykdommene som ble undersøkt (deriblant autisme). Bare to uker senere ba RFKjr tidsskriftet om å trekke artikkelen, som han mente var mangelfull så vel som kjøpt og betalt. Tidsskriftet nektet å trekke tilbake artikkelen, jeg hadde nær sagt selvsagt.

Én ting er tidsskriftene, en annen er offisiell helseinformasjon. Her er det enklere å fjerne og erstatte informasjonen for en administrasjon med en tydelig agenda. Om jeg ikke hadde fulgt nøye med, ville jeg ha fått problemer med noen av mine referanser: I november ble deler av CDCs nettsider som eksplisitt slo fast at «vaksiner ikke fører til autisme», fjernet og erstattet med følgende: «Påstanden 'vaksiner forårsaker ikke autisme' er ikke en evidensbasert påstand, fordi studier ikke har utelukket muligheten for at vaksiner til spedbarn forårsaker autisme.» I desember forsvant oppføringen «Be Aware of Potentially Dangerous Products and Therapies that Claim to Treat Autism» fra nettsidene til *Food and Drug Administration* (FDA). Det hele fremstår som en målrettet utslettelseskrig mot vitenskapelig etablerte fakta.

Den politiske manifestasjonen av en stadig mer systematisk vaksineskepsis strekker seg inn i det nye året og gjør at også forberedelsene til min første forelesning om forskningsetikk i 2026 vil bli en konsentrasjonsøvelse. Det meldes om kraftig økende forekomster av sykdommer som tidligere har vært holdt i sjakk av vaksiner, i flere delstater i USA. Som tidsskriftet *Annals of Internal Medicine* skrev i januar: Siden våren 2025 har CDC sluttet å oppdatere nesten halvparten av sine sykdomssporende databaser. Av disse var omtrent 9 av 10 knyttet til informasjon om vaksinasjon eller følger etter sykdommer som kan forebygges med vaksiner, for eksempel influensa, covid-19 og andre luftveissykdommer.

Hvor lenge kan jeg regne med
at alle studentene deler og hegner
om en allment og vitenskapelig
akseptert konsensus, for ikke
å si virkelighetsforståelse?

Den snikende uroen

For meg som foreleser er konsekvensen av utviklingen denne: Wakefield-eksempelet er nå så gjennompolitisert i global skala at en snikende uro siver inn i rollen min som foreleser. Jeg har enorm tiltro til studentene våre; de engasjerer seg i fagene, både i og utenfor forelesningene, og fremstår i det hele tatt som svært oppegående og kritisk tenkende vesener. Likevel merker jeg at jeg i stadig større grad må vurdere entydigheten i Wakefield-eksempelet. Hvor lenge kan jeg regne med at alle studentene deler og hegner om en allment og vitenskapelig akseptert konsensus, for ikke å si virkelighetsforståelse?

Det som jeg for noen år siden tenkte var uproblematisk og berettiget, nemlig å uttrykke harme over Wakefields juks, fremstår nå som vanskeligere. Helt ufrivillig har jeg begynt å stille meg følgende spørsmål: Siden vaksinasjon et blitt et svært ømtålig emne i vår globale samtid, må jeg ta høyde for at enkelte studenter ikke nødvendigvis stoler på den etablerte forskningen og forskerne på dette området? Jeg ser hvordan mine digitale *feeds* har endret seg det siste året, også som en følge av arbeidet med både forelesningene og dette essayet. Noen dager kan jeg levende forestille meg at hvis jeg var 20 år og uerfaren når det gjaldt å lese og forstå forskning, kunne jeg bli ledet til å tro at Wakefield kanskje likevel var inne på noe. Og at tilliten til vaksineprogrammet kanskje er, tja, litt vel ukritisk?

Forskerfellesskapet

Og her er skvisen jeg står i: Jeg gir studentene ammunisjon til en kritisk holdning gjennom avslørende eksempler som også rammer de akademiske institusjonene, slik som i Macchiarini-saken. Hvordan skal forresten studentene forholde seg til at tidsskriftet *The Lancet* publiserte både Wakefield-artikkelen og det nevnte metastudiet som avviser sammenhengen mellom paracetamol, graviditet og autisme? Hvordan preger deres egne erfaringer, deres unge liv under pandemien og selvopplevde fysiske reaksjoner på vaksiner synet på akkurat denne saken? Hva gjør jeg hvis det blant studentene finnes dem som ser på meg som en lettlurt representant for «systemet» eller eventuelt en lønghals som bevisst prøver å dekke over en «sannhet» som holdes skjult for allmennheten? Hva gjør jeg hvis jeg blir utfordret på akkurat dette under forelesningen? Jeg har ikke svaret klart for meg, men jeg tror jeg vil snakke om både verdien av overveldende evidens og verdien av å være usikker, ikke skråsikker. Jeg håper det kan fungere som en god vaksine mot vranglære. Mest av alt vil jeg kanskje likevel snakke om min egen tillit til forskerfellesskapet: Det er godt å kunne tenke: «Hva ville dere gjort?» F

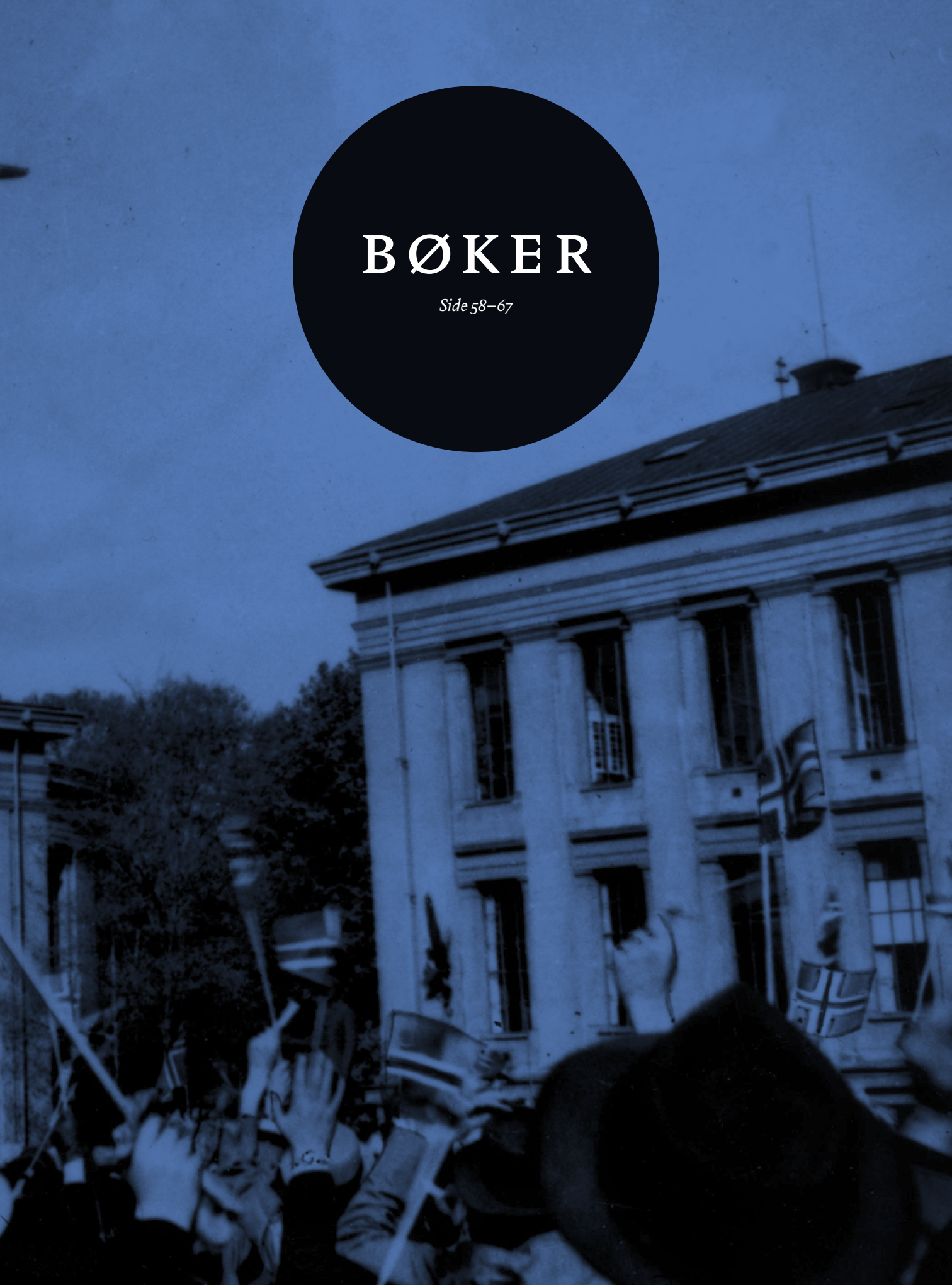
PS: Noen dager etter at denne teksten var ferdigstilt, var dette forsiden til tidsskriftet *The Lancet*. Sitatet er hentet fra lederartikkelen med tittelen «Robert F Kennedy Jr: 1 year of failure».

FAKSIMILE AV THE LANCET, 28. FEBRUAR 2026.

BØKER

Side 58-67

ET FORSVARSSKRIFT FOR LANGLESING

Boka maner til leselyst, men skjemmes
av for mange gjentakelser.

Av Aasne Jordheim

Lesekrise er et ord som svirrer rundt oss for tiden. Norske barn leser dårligere enn før. Ifølge PISA-undersøkelser er mindre enn halvparten av ungdommen lesere på fritiden, og blant folk flest leses det også mindre enn tidligere. Heller ikke studentene er noen lesehester. Kristin Gjesdal har i spalten Forskerlivet på Forskerforum.no skrevet om leseutfordringer blant studentene og at det «fordrer et varskorop». Det står dårlig til med konsentrasjonen og det å lese lengre, sammenhengende tekster. Hvordan vil dette påvirke samfunnet vårt? Lesing er tross alt «en grunnpilar i demokratiet og den moderne kulturen», skriver Gjesdal.

Det samme poenget kan vi lese om i en ny bok som betegnende nok har fått tittelen *Lesekrise*. Mangeårig forlagsredaktør og senere forlagsdirektør, nå førsteamanuensis ved høyskolen Kristiania, Kari J. Spjeldnæs, har tatt en doktorgrad på hva digital lesing og kontinuerlig digital påkobling betyr. Hun har også arbeidet med leseforskning, som tar for seg hva lesing er og gjør, og som kommer med underbygde påstander om for eksempel hvorfor det er bra å lese lange tekster. Spjeldnæs har dermed

rik bakgrunn for å kunne hjelpe oss i et uføre vi har påført oss selv.

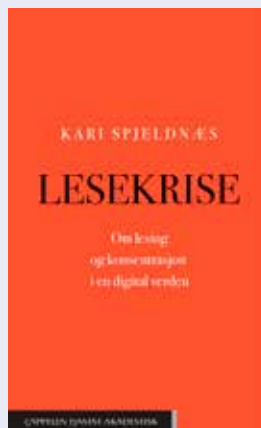
Hun gjør det ved å kombinere frukter av egne lesegleder med forskningsformidling. Hun trekker frem *Tilfyret* av Virginia Woolf for å

understreke hvordan lesing stimulerer evnen til å sette ting i sammenheng, slik at noe fremstår meningsfullt. Deretter knytter hun an til hjerneforskning. Fordi det går an å observere hva som skjer i hjernen under lesing, kan man fastslå lesingens gode konsekvenser. Langlesing, kan man da se, gir en annen uttelling enn å lese kortere tekster eller lytte til en bok.

Vi får noen spenstige påstander, som at det å lese er kreativt arbeid. Når vi leser, bruker vi fantasien og skaper bilder i hodet, og slik blir vi deltakere og ikke bare passive mottakere. Vi blir også fortalt at manglende lesing går ut over hjernekapasiteten vår, altså intelligensen. Kanskje aller viktigst er at «dårlig utviklede leseferdigheter (kan) også bidra til mindre trening i å være oppmerksomt til stede». Da begynner det jo å bli skummelt – når vi ikke lenger ser hverandre særlig godt, men er mer opptatt av det som selvsagt er årsaken til alt dette negative, nemlig skjerm-virkeligheten vår, særlig mobilen. Vi skroller oss til idioti og ufølsomhet.

Før vi er blitt så dumme at vi ikke klarer å beskytte og utvikle det kunnskapssamfunnet vi over lang tid har bygd opp og nyter godt av, trenger vi å understreke alvorret. Hva kan vi gjøre? Vi må i hvert fall snakke om det, sier Spjeldnæs, og jeg er enig. Fakta må på bordet, vi må erkjenne reelle og potensielle farer ved skjermbruk, og særlig i skolen. Kanskje vi må skremmes mer? Leselyst går det i hvert fall an å fremme, som en viktig motvirkende strategi. Spjeldnæs skriver mye om leselyst, og noen steder skriver hun slik at jeg kan kjenne på den selv, jeg blir dratt inn i en deilig flyt.

Men antakelig er det best å holde det faktabaserte atskilt fra det motive-rende. Spjeldnæs blander dette, og da kan det bli for snilt og for riktig og til

Kari Spjeldnæs

*Lesekrise.
Om lesing og konsentrasjon
i en digital verden*

CAPPELEN DAMM AKADEMISK, 2025
146 SIDER
VEIL. PRIS: KR 349

Ferielesing, maleri av Carl Larsson, 1900.

FOTO: NATIONALGALLERIET, FINLAND

og med litt pludrete. At lesing krever trening, vet vi jo, og vi trenger derfor ikke hjelp til å forstå det ved å høre om muskler og bruk av strikk. Det er for mange slike lite opplysende utsagn. Stoffet er også i stor grad velkjent, som setningen om at «litteratur trener leserne i å sette seg i andres sted». Denne setningen gjentas dessuten en del ganger, sammen med andre ting som sies flere ganger, og alle gjentakelsene er en svakhet ved boka. Boka består av sju kapitler, alle med hver sin inngang til tematikken, men de

samme poengene dukker likevel opp overalt. Slik kommer vi oss ikke inn i noe dypere, og det alvorlige budskapet slites ut (tipset om å legge mobilen i en konvolutt har festet seg).

Og når noe påstås eller forklares, er det gjentakelser her også, i form av utbroderinger. Dette er det mest krevende med boka. Vi får det inn med bittesmå teskjeer, som for eksempel når forfatteren skriver om hvordan et godt ordforråd skaper flyt, mens det motsatte ikke skaper flyt. Da er det «ord som lugger», «humper som

reduserer lesetempo», mens det «at flyten inntreer automatisk, betyr mye for leseopplevelsen». Og slik fortsetter det over to korte avsnitt, med stadig nye formuleringer omkring det samme. Dette er gjennomgående trekk som, bokas lette og vennlige tone til tross, gjør den slitsom å lese. Hjernen min forventer nye poeng, men får bare det samme og har da ingenting å drive med.

Boka er nok for lang (til tross for at den er ganske kort). Den skulle ha blitt mye hardere redigert, antakelig ned til det opprørske pamflett-formatet.

VITENSKAPEN OM DET SKJULTE

Siri Gullestad skriver klokt om psykoanalyse som bolverk mot lykkejag og raske løsninger. Hva psykoanalyse er, blir ikke leseren like klok på.

Av Frida Skatvik

Som en motvekt til idealet om å løse problemer, tenke positivt og helbrede traumer står det psykoanalytiske perspektivet. «Kanskje er en av våre store utfordringer å tåle at vi er feilbarlige», skriver Siri Erika Gullestad i *Vanlig ulykkelig*. Gullestad er psykoanalytiker og professor emeritus i psykologi, og vil slå et slag for nettopp det å være «vanlig ulykkelig».

Kjernen i det psykoanalytiske prosjektet er, ifølge Gullestad, en «sannhetssøkende holdning». Konflikt forstås som en uunngåelig del av det å være menneske. Problemer forblir uløst. Poenget med behandling er ikke å bli lykkelig, skriver hun, men å bli bedre rustet til å håndtere de problemene man har – med et sannere selvbilde, uten bekvemme illusjoner. Når hun beskriver målsettingen med en psykoanalyse, bruker hun «Freuds formulering»: «evne til å elske og å arbeide». Freud har aldri skrevet noe slikt. Derimot skrev psykoanalytikeren Erik Erikson at Freud «skal ha svart» *Lieben und Arbeiten* på spørsmål om hva et normalt menneske burde være i stand til.

Psykoanalyse er mer enn en terapiform. Med Gullestads ord: «Den er

en teori om den menneskelige personlighet og en teori om psykisk lidelse i tillegg til å være en kulturkritikk.» Men Gullestad formulerer ikke det teoretiske rammeverket for psykoanalysen. I en artikkel fra 1923 skrev Freud at den som ikke kan akseptere antagelsen av ubevisste sjelelige prosesser, anerkjenne læren om motstand

og fortrenning eller godta seksualiteten og ødipuskomplekset, ikke bør regne seg som psykoanalytiker. Dette er grunnmuren som også vår forfatter står på.

Gullestad bruker Sofokles' drama *Kong Ødipus* som et bilde på at vi alle lever med en innvendig fremmed, og at vi aldri kan bli fullt synlige for oss selv. Det er når hun skriver om menneskets vesen at hun treffer en nerve. For det oppleves intuitivt som sant. Gullestad er en klassisk, filosofisk forankret psykoanalytiker som bruker kunsten fremfor psykologien for å sette ord på indre strukturer. Hun skriver om fadermordet i *Simba*, livsløgnen hos Ibsen og samtlige av Vigdis Hjorts romaner. Referansene er tallrike. Den eneste åpenbare kilden som ikke nevnes, er Bibelen.

Hovedkritikken mot psykoanalysen, slik Gullestad formulerer det, har vært at det er en reduktiv måte å lytte på, som ikke tar ikke personen på ordet. I hennes terapirom skal man være trygg på at det er pasienten som avgjør om tolkningen treffer. Det er en sympatisk holdning, og det ligger i tiden å la folk få definere seg selv. Når hun så argumenterer for at vi trenger psykoanalytisk teori for å forstå ideologienes tiltrekningskraft i «nye høyrreradikale konspirasjonsteorier» og for å «belyse narsissismen hos politiske lederskikkelser», er det ikke like avklart om teorien om fortrenning skal kombineres med en lyttende holdning. Psykoanalytikeren Werner Bohleber, som hun refererer til, mener at populistiske og høyreekstreme ideologier *egentlig* er uttrykk for en narsissistisk lengsel etter homogenitet, og at fremmedfrykt *egentlig* er frykten for den fremmede i oss selv. Konklusjonene som trekkes i psykoanalytisk ideologikritikk, er elegante. Men teorien fremstår ikke mindre som et slags hemmelig erkjennelsesorgan, hevet over dyrene som ikke vil bli talt.

Siri Erika Gullestad

*Vanlig ulykkelig.
Psykoanalysen om et friere liv*

DREYER, 2026
216 SIDER
VEIL. PRIS: KR 399

Den blinde Ødipus overgir sine barn til gudene. Maleri av Bénigne Gagneraux, 1784.

FOTO: ERIK CORNELIUS / NATIONALMUSEUM

Er psykoanalyse en vitenskap? Gullestad insisterer på det: «Teorien er empirisk basert, i motsetning til det mange kritikere hevder når de påstår at psykoanalysen ikke er en vitenskap, men ren spekulasjon.» Her skulle jeg ønske at forfatteren gikk strukturelt til verks. Hva er sjel? Hva er psyke? Har mennesket et sjelelig apparat som kan struktureres vitenskapelig?

Freud ble møtt med kompakt kritikk da han definerte psykoanalysen som en «vitenskapelig verdensansku-

else». Gullestad kaller det en spesialistvitenskap, en dybdepsykologi og en «vitenskap om det ubevisste». Om vi med en mine av selvfølgelighet skal godta at teorien er empirisk basert og vitenskapelig, støter vi raskt på Poppers spøkelse: Psykoanalysen er ikke en empirisk vitenskap, fordi den ikke er falsifiserbar. For en utenforstående fremstår det unødvendig. Det er fullt mulig å forsvare psykoanalysens akademiske eksistensberettigelse uten å kaste humanistiske og formale viten-

skaper ut med badevannet.

Vanlig ulykkelig er verken et forsværsskrift, en selvhjelpsbok eller en innføring i psykoanalyse. Gullestad har skrevet en innsidebetraktning, et godt innblikk i fagets anvendelse. I sitt otium er hun blant de få som fullt ut mestrer kunsten å identifisere psykoanalytiske strukturer i litteraturen. Det er nesten så man kan høre Paulus i bakgrunnen: «Det gode som jeg vil, gjør jeg ikke, men det onde som jeg ikke vil, det gjør jeg.»

KAMPSKRIFT MOT KRIGSFIKSJONEN

Kunstens egenart blir borte når Torgeir E. Sæveraas holder moralsk dommedag over norsk krigslitteratur.

Av Siri Lindstad

Hvor slutter virkeligheten, og hvor tar fiksjonen over? Og når får man lov til å dikte ut fra virkeligheten?

Debatten om virkelighetslitteratur er på ingen måte ny, men nå vil også krigshistoriker og forfatter Torgeir E. Sæveraas gi noen vektige innspill, i en ny samling med essays. Han har tidligere markert seg som en av de sterkeste kritikerne av Marte Michelets bok *Hva visste hjemmefronten?* fra 2018. Denne gangen er det først og fremst skjønnlitterære verk han befatter seg med, og det er i behandlingen av det som fra forfatterens side er betegnet som en *roman*, at Sæveraas legger inn protester. Det får i neste omgang meg til å protestere.

I forordet til essaysamlingen skriver han at enhver forfatter må ta tydelig stilling mot nazismen. Ingen annen posisjon er gyldig. Med det som utgangspunkt leser han seg gjennom åtte tiår med litteratur med handling fra krigen. Få av bøkene levnes mye ære. Fortellingene er stort sett ikke *troverdige*, mener Sæveraas, et begrep som brukes hele 35 ganger i løpet av de knappe 215 sidene med analyse. Forfatterne bommer i for stor grad på historiske detaljer, de forstår ikke krigens logikk, og sist, men ikke

minst: de er for veike og medgjørlige i møtet med nazismen. Resultatet blir en litteratur som ikke bare gir et feilaktig bilde av krigen, etter Sæveraas' mening, men som i verste fall også blir samfunnsundergravende.

La meg bare få sagt at ja, jeg skjønner at det er irriterende for en historiker å lese litteratur med faktafeil. Det er mange utgivelser som kunne hatt godt av en ekstra runde faktasjekk. Og ja, jeg følger også Sæveraas når han viser hvordan faktafeil kan svekke en fortelling, som når Roy Jacobsen forveksler ulike militærgrader i romanen *Bare en mor* fra 2020.

Det er imidlertid når Sæveraas beveger seg fra å påpeke faktiske feil og til å mene *hvilke* historier som skal skrives, *hvordan* de skal skrives, og *av hvem*, at det begynner å stritte i meg. Ta diskusjonen hans om Jens Bjørneboe og romanen *Under en hårdere himmel* fra 1957. Det er en historie om en ganske vanlig familie, der Bjørneboe forsøker å skildre hva det var som gjorde at de valgte gal side under okkupasjonen. Romanen er et oppgjør med landssvikoppgjøret, særlig bruken av dødsstraff og det at lover fikk tilbakevirkende kraft. Men hvem var Bjørneboe til å kritisere, spør Sæveraas, han som selv som attenåring ble dømt for seksuell omgang med en jente på femten, en hendelse han aldri senere beklaget? I hans øyne blir Bjørneboes forsøk på å forstå sine romanfigurers valg bare et forsvarsskrift for ham selv.

Sæveraas kaller Bjørneboe for en «sjarlatan», en betegnelse som også blir blant andre Karl Ove Knausgård til del, med hans Hitler-essay i bind seks av *Min kamp*. I Sæveraas' øyne forsøker både Bjørneboe og Knausgård på ulikt vis å «hvitvaske» nazister, samtidig som de etter hans mening selv er moralsk forkrøplete mennesker. «Sjarlatan» er et skjellsord Sæveraas har lånt fra tidligere høyesterettsdommer Johs. Andenæs, heller ikke han noen fan av

Torgeir E. Sæveraas

Om krigen – og litteraturen

DREYER, 2026
252 SIDER
VEIL. PRIS: KR 399

8. mai 1945. Den allierte militærkommisjon ankommer Oslo for å overlevere kapitulasjonsvilkårene til tyskerne.

FOTO: NTB

Bjørneboe. Skjellsordet har Sæveraas funnet i Tore Rems Bjørneboe-biografi *Født til frihet* fra 2010, et eksempel på den omfattende kildelisten som følger boka, men også på Sæveraas' anekdotiske lesning av store deler av sekundærlitteraturen. For også Rem problematiserer Bjørneboes tenkning og anarkistiske prosjekt, men han understreker samtidig at en roman som *Under en hårdere himmel* «bidro til å inspirere, til å skape et rom for kritikk og debatt».

Det er en forståelse av rom som dette – mellom virkelighet og fiksjon,

mellom forfatter og verk, mellom hvordan ting er og hvordan ting *kunne* være – jeg savner i Sæveraas' diskusjoner av krigslitteraturen. Han proklamerer med jevne mellomrom at kunsten må være fri, men hans definisjon av kunst ser ut til å være fiksjon der forfatteren «skjuler sine spor», altså inntar en «fortellerposisjon som er så tilbaketrukket, nøytral og objektiv som mulig». I mine øyne blir det et særdeles lite fruktbart kunstsyn om man vil forstå samtidens litteratur.

I etterskriften trer da også et tydelig program fram, idet han skriver

at den demokratiske rettsstaten er avhengig av «en grunnleggende tillit til og oppslutning om statens representanter – militære, politi, rettsvesen». Ja, jo, i alle fall så lenge vi har all grunn til å ha tillit til institusjoner som dette, vil jeg kontre med. Først og fremst hviler vel demokratiet på en tillit til *mennesket*, det være seg kunstnere eller oss andre, til vår evne til å tenke fritt og kritisk, til stadig å forsøke å finne nye og bedre svar? I så måte forsvarer jeg en utgivelse som dette. Dens mange problematiske sider virker skjerpene på oss andre.

VISER VEI I EN USIKKER ENERGI-FREMTID

Hvor skal vi hente energien fra i fremtiden?
To overlappende bøker spekulerer godt
om svar på energispørsmålet.

Av Kjetil Vikene

Man skal være ganske hardhudet om man kommer fra lesingen av disse to bøkene optimistisk til sinns. Menneskeheten står midt i en skvis mellom mektige krefter. Fremtidens energibehov legger et voldsomt press på natur og klima, stats- og privatøkonomier og kritisk energi-infrastruktur. Egentlig synes alle tre underdimensjonerte for oppgaven som står foran oss. I beste fall må energiproduksjonen dobles. Om hele verdens befolkning skulle følge vårt norske energiforbruk, krever det en seksdobling.

Bjørn H. Samset er fysiker ved Cicero Senter for klimaforskning og har skrevet *Energirevolusjonen*. Jonas K. Nøland er professor i energiøkonomi ved NTNU og har sammen med sin kone – legen, forskeren og formidleren Sara Nøland – skrevet boken *Energikrisen*. Selv om begge bøkens undertitler anlegger en håpefull tone, sitter alvoret i førersetet. «FN regner i dag energifattigdom som en hovedårsak til ulikhet mellom land og folk, og en sterk driver av urettferdighet og konflikt», ifølge Samset. Han skriver at mangelen på energi «holder millioner fast i fattigdom».

Det finnes i dag ingen reelle alternativer som kan gi oss en *quick-fix* av

det som borger for katastrofe. Begge bøkene slår ganske nådeløst fast at menneskeheten i ganske lang tid må fortsette å vasse i ikke-fornybare energikilder som klissen olje og brunsvart kull. Enhver idé om en umiddelbar stans i oljeproduksjon og kullbrenning er en romantisk drøm uten realisme.

Med et vell av samtidige kriser som utgangspunkt prøver begge forfatterne å si omtrent dette: Det haster, og det er vanskelig å få overblikk over nåtidens og fremtidens utfordringer. Problemene er mangefasetterte, og kan ikke beskrives som et dilemma. Hos Samset er problemet et «*multilemma*, med flere sider og aspekter enn vi maktet å holde klart i hodet samtidig». Nøland skriver om *trilemmaet*. Vi må vurdere hvordan faktorene klima/natur, pris og risiko samlet sett utgjør en «kostnad for systemet» i

planleggingen av vår energifremtid. Her skal begge forfatterne få honnør: Det er jagggu modig å gå løs på disse spørsmålene og prøve å gi oppspark til løsningsforslag!

Fremtidsscenarioer og matretter
I begge bøkene finner vi tre fremtidsscenarioer. I Samsets bok er det plassert som en inngang til det boken skal diskutere, «Den grønne verden», «Fornybart måtehold» og «Justert kurs». Hver av scenarioene omtaler ulike energimikser, spesifikke strategier og forestilte resultater. Konklusjonen er uansett dyster: «Ikke i en eneste fremtid, verken i disse tre eller de mange andre som forskere og analytikere har sett på, kan vi hente ut tilstrekkelig energi fra naturen uten at det samtidig har store kostnader. For oss, og for naturen.» Samset holder likevel en liten knapp på at vindkraft er viktig i en fremtidig energimiks.

I Nølands bok er tre scenarioer plassert helt mot slutten, for å tydeliggjøre hva som kan forventes av økt energiproduksjon for ulike typer satsinger. Nøland kaller scenarioene «Fornybarbarona», «Havbuffet» og «Kjernekarri» (illustrert med en – etter min smak (sic!) – nødvendig og ikke særlig oppklarende middags-tallerken-illustrasjon). I Nølands regnestykke får kjernekraften en viktig rolle, rett nok basert på en formel for langtidskostnadene som har fått kritikk fra andre fagfolk.

Det er jagggu modig å gå løs på disse spørsmålene og prøve å gi oppspark til løsningsforslag

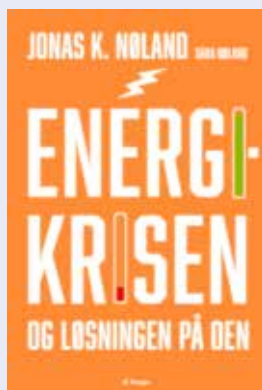
Forstå premissene!

Hvem av dem som har «rett» i sine vurderinger om en fremtidig løsning på energispørsmålet, kan jeg ikke vurdere. Det kan ikke forfatterne heller, og det er også noe av poenget for dem begge. Bøkene har som utgangspunkt at hvis man skal forstå og delta i debatten om energibruk, -kriser og -løsninger, må man først ha kunnskap nok til at man forstår premissene. Et sitat fra Samset dekker begge prosjektene: «Denne boken skal ikke avslutte energidebatten. Snarere tvert imot. Håpet mitt er at også du skal få lyst til å delta i den, og føle deg trygg på at du kjenner premissene.» Dermed tar begge bøkene for seg både den lange og den korte historien om energi og leder oss gjennom energiens historie.

I begge bøkene finner vi også klare definisjoner av sentrale begreper som energi, kraft, effekt, joule og watt. Noen korte blikk på historiske nyvinninger i utvinning og utnytting finnes, så vel som en kategorisering av de mange energikildene vi har tilgjengelig. Det er altså dette siste som er begge bøkens hovedanliggende: Hvordan skal vi klare å møte fremtidens energibehov på best mulig måte – basert på informasjonen vi har tilgjengelig? For forfatterne er samstemte i at det haster med å begynne energiomstillingen. Et underliggende spørsmål finnes også: Er det bedre å satse nå, med en risiko for å gjøre feil, enn å vente på ny og bedre teknologi? Til dette har begge bøkene kanskje flere spørsmål enn svar, men spørsmålene blir i hvert fall stilt.

Blindpunkter

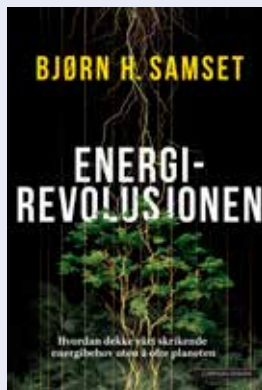
Det er noen interessante forskjeller mellom bøkene som kan være verdt å løfte frem, ikke minst fordi de for meg synes som vesentlige blindpunkter. En detalj jeg merket meg, var at de to bøkene bruker vidt forskjellige tall i sitt estimat over hvor mye

**Jonas K. Nøland
og Sara Nøland**

*Energikrisen.
Og løsningen på den*

KAGGE, 2026
331 SIDER
VEIL. PRIS: KR 449

Bjørn H. Samset

*Energirevolusjonen.
Hvordan dekke vårt skrikende
energibehov uten å ofre planeten*

CAPPELEN DAMM, 2026
304 SIDER
VEIL. PRIS: KR 449

energi hver nordmann bruker i dag. Samset bruker tallet 100 MWh (megawatt-timer), mens Nøland bruker tallet 54 MWh. Nå tror jeg ikke akkurat dette tallet er avgjørende for de mer overordnede utregningene for verdens fremtidige energibehov, men det gjorde uansett at jeg leste andre tall med et visst forbehold.

En annen forskjell er hvordan de to forfatterne behandler energibehovet for kunstig intelligens. Mens Nøland vier et helt kapittel til «KI-krisen» og hvordan dette komplekset legger en ytterligere stor sten til byrden, nevner Samset KI eksplisitt kun ett sted: Det internasjonale energibyrådet «anslår et behov på mellom seks og 15 millioner flere arbeidere i energisektoren innen 2030. Alle disse vil skape verdier for samfunnet, og tjene gode penger – og det er attpåtil få av disse jobbene som vil kunne overtas av kunstig intelligens. Energisektoren vil fortsette å være blant verdens viktigste arbeidsplasser, og en kilde til verdiskaping», skriver Samset. Til akkurat dette punktet er det interessant at jeg fra annet hold kom over opplysningen om at den største forbrukeren av energi er nettopp energisektoren selv.

Når det gjelder bøkens layout, er det også en vesentlig forskjell: Mens Samsets bok er sparsommelig og effektiv i valg av grafer, er Nølands bok overlesset med illustrasjoner og tabeller. Jeg blir skiltblind underveis. Noen av illustrasjonene har også null forklaringsverdi.

I begge bøkene savner jeg en mer eksplisitt og kritisk diskusjon av profittbegjæret til de største statlige og private driverne av et økt globalt energibehov. For at det skal være mulig å unngå å «ofre planeten», ligger det et premiss om at kortsiktig profitt må kontrolleres i jakten på en felles løsning, og et optimistisk og kanskje naivt premiss hos begge forfatterne om at markedskreftene

→

Fremtidens energimiks må også bestå av vindkraft – men de to bøkene er uenige i hvor mye.

FOTO: SANDER WEETELING/UNSPLASH

kan kontrolleres. Jeg hadde nær sagt: Den som lever, får se.

Forskningsformidlingens farer

Etter lesning av bøkene har jeg fått gode innsikter i hva som står på spill, og hvilke muligheter som kanskje finnes. Jeg skulle også ønske jeg lot meg smitte av forfatterne forholdsvise optimistiske forsøk på å kartlegge dette kanskje. Likevel syns jeg det er noen problematiske trekk ved begge tekstene: Bøkene er innimellom rett og slett litt pludrete. Det er selvsagt greit

at et så alvorlig tema får noen *comic reliefs*, men da bør de være treffsikre. Den pludrete stilen er mest merkbar i Nølands bok. Jeg himlet med øynene av følgende passasje om at mange frykter Batman; «denne maskerte skikkelsen som sjelden viser sitt ansikt. Men når krisen kommer og byen trenger hjelp, er det Batman som dukker opp og vinner kampen mot skurkene. Kjernekraft fungerer litt på samme måte i energiverden.» Hva i all verden?

Samset går heller ikke klar av håpløse analogier. I forsøket på å gjøre

omfanget av vår daglige oljeutvinning til en forståelig størrelse går han fra «6000 olympiske svømmebasseng» til «en halv jordomkrets med elefanter» i et avsnitt. Hva i all verden?

La meg imidlertid avslutte med en oppfordring til å lese: Bøkene er overlappende, og jeg vil derfor ikke anbefale den ene fremfor den andre. Men du bør lese minst én av dem.

→ Les mer om energiforskning i Samtalen på side 28–37.

TREFFSIKKER NOK

NTNUS Unni Eikeseth har skrive ei solid bok om våpenindustrien. Men slagkrafta vert svekt av eit overdrive reportasjepreg.

Av Andreas Ervik

Dei som vil løyse verdsproblem som klimakrisa, kjempar i dag med våpenindustrien om ressursar og dyktige studentar. Slik rammar Unni Eikeseth inn den nye boka. Forfattaren kritiserer difor sin eigen institusjon, NTNU, for å la Kongsberg Gruppen profilere seg og lokke studentar til å skrive oppgåver knytte til våpenproduksjon. Med ei slik tydeleg haldning er det overraskande at boka tidvis får det til å verke kjekt å vere norsk deltakar i krigens laboratorium.

Velviljen verkar ikkje intendert, men snarare som eit resultat av framgangsmåten til forfattaren. Enten kjelda er ein internasjonal forskar, ukrainsk redningsarbeidar eller norsk våpenutviklar, er det intervju som gjeld. Dette gir eit preg av reportasjebok, som skapar nærleik, men òg ein tone som spelar på lag med den som snakkar. Våpenprodusentane blir slik introduserte som «trivelege folk som eg tenker at eg gjerne kunne hatt som kollegaer», som «synest det er spennande å jobbe med eksplosiv». Kanskje det skal alminneleggjere våpenutviklarane, men forfattaren gir dei i overkant mykje styring over forteljinga.

Betre er det når forfattaren sjølv har kontrollen. Då er det både rela-

terbart og spenningsfylt, som når ho skriv om den «litt sveitte kjensla eg av og til hadde på laboratoriet då eg jobba med ting som hadde ein liten sjanse for å kunne gå gale». Ho kan òg gi grufullt presise skildringar av militære føremål, som når ei ny type kule «med militære auge hadde den ulempa at ho førte til mindre skade i menneske enn dei gamle blykulene som var så mjuke at dei blei deformerte

og flate i møte med menneskekroppen, og dermed kunne føre til store sårkanalar og øydelegging av store bitar av bein».

Eikeseth er ein drivande forteljar, som kan skildre attentat med nervegift så levande at lesaren sjølv kan kjenne seg uvel. Med tydeleg kjemi- og fysikkespertise teiknar ho dei historiske linjene frå utviklinga av nye drapsmetodar til internasjonale forbod. Det er tidvis overraskande kor vi endar opp, som når insektmiddel frå Nazi-Tyskland blir stridsgass som no blir sleppt frå russiske dronar på ukrainske soldatar.

Reportasjepreget gjer derimot at boka har i overkant mykje skildringar av intervjusituasjonar, som ikkje alltid er like vellykka. Her frå Nammo i Raufoss: «Utanfor bygget er det eit bed med vakre, raude blomar som blir pleidd av to gartnarar, ei ung dame og ein mann. Jenta sit på kne i bedet og ser ut til å vere i gang med å frisere bort det som er visna.» Dette skal ikkje ein gong skape klisjéfylt kontrast mellom blomar og krig, det får ingen funksjon utover å få lesaren til å trække med på ein planlaus rundtur.

Boka er best når det står noko meir på spel enn at forfattaren har vore ein stad, treft nokon og skriv derfrå. Særleg gjeld det dei siste tre kapitla, kor ho er modig, men varsam i kritikken av eigen institusjon, og avklar mytar om våpen som vegen til fred og menneske som ein krigersk art. Her lykkast ho med å gi etisk og eksistensielt tankegods både til studentar som vil bli våpenprodusentar, og til dei som kjempar mot.

Krigens laboratorium gir inntrykk av at våpenproduksjon både er uhyre komplisert og skremmande enkelt. Det er synd boka er skoren over ein populærvitskapleg leist som paradoksalt nok dempar slagkrafta og gjer den korte boka meir langdryg enn ho treng å vere.

Unni Eikeseth

Krigens laboratorium

SKALD FORLAG 2026
176 SIDER
RETTL. PRIS: KR 449

Matematikk

- Kva for to universitet har nyleg, med finansiell støtte frå Trond Mohn, samarbeidd om å etablere Lie-Størmer-senteret for matematisk forskning?
- I kva for kommune aust i Agder vaks Niels Henrik Abel opp på prestegarden?

- Kva kallast eit tal som når det blir multiplisert med seg sjølv, gir eit negativt reelt tal som resultat (t.d. -1)?
- Kva for rekneart er det motsette av derivasjon, har symbolet $\int$ og utgjer saman med differensialrekning det som kallast kalkulus?
- Kva for amerikansk songar og satirikar (1928–2025), kjend blant anna for anti-atomvåpensiva «We will all go together when we go», var også matematikar og underviste ved Massachusetts Institute of Technology?

Fritt Ord

- Kva heiter denne styremedlemmen i Fritt Ord, som siste tiåret har vore tilknytt tankesmia Agenda?

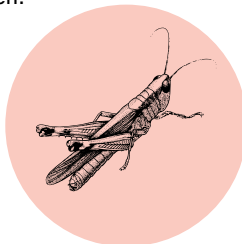
FOTO: ADENIKA, CC-BY-SA 4.0

- Kva for selskap stod bak etableringa av stiftelsen Fritt Ord i 1974?
- Grete Brochmann er tidlegare styreleiar i Fritt Ord. Ho ga i si tid namn til Brochmann-utvalet. Kva var det dette utvalet kartla i to rapportar frå 2011 og 2017?
- Kva for tidlegare politikar overtok i fjor som styreleiar i Fritt Ord?

- May Linn Clement, Marvin Halleraker og Morten Mørland fekk Fritt Ords pris i 2025. Kva for yrkesgruppe tilhøyrer dei?

Pest og plage

- «I en forsamling på mer enn åtte personer er det alltid en plageånd», kan vi lese i romanen *Magnet* frå 2015. Kven er forfattaren?
- Kva kallast pesten som braut ut midt på 500-talet og sidan hadde jamlege utbrot i Middelhavsområdet i om lag to hundre år? (Tips: med namn etter den romerske keisaren på tida for utbrotet.)
- Ifølgje Bibelen kasta Gud ti landeplager over Egypt for at faraoen skulle la israelittane forlate landet, deriblant froskar, fluger og grasshopper. Kva skjedd med vatnet i Nilen?

ILL: SHUTTERSTOCK

- Kven står bak biletet «Pesta i trappen», som var del av ei samling teikningar, dikt og segner med tittelen *Svartedauen*?
- Pest er ein zoonose. Kva vil det seie?

Det skjedde i februar

- Mona Juul gjekk av som ambassadør på grunn av sin kontakt med Jeffrey Epstein. Kva for land var ho ambassadør til?
- New START-avtalen gjekk ut på dato og vart ikkje fornya. Kva handla den om?
- Johannes Høsflot Klæbo vart den mestvinnande vinterolympiaren gjennom tidene med totalt 11 OL-gull. Kva for tre norske utøvarar står med åtte gull kvar og er med det nummer to, tre og fire på denne statistikken?

FOTO: NTB/LISE ASERUD

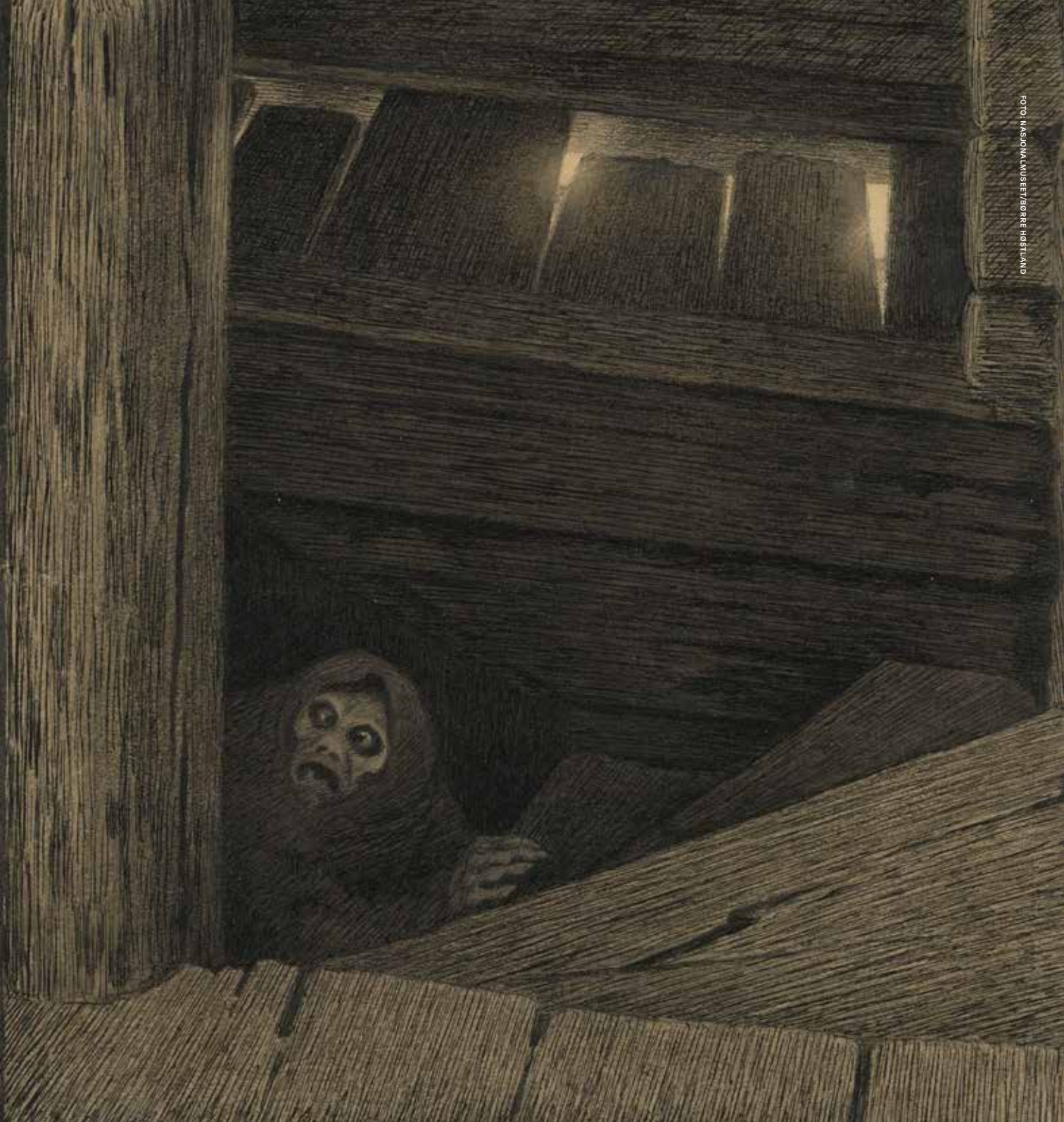
- Økokrim sikta Thorbjørn Jagland for grov korrupsjon etter at Europarådet oppheva immuniteten til sin tidlegare generalsekretær. Nemn eit år då Jagland var statsminister i Noreg.
- Kva for historieprofessor og tidlegare Prio-forskar fortalde i media om dårlege erfaringar med Mona Juul og UD i samband med forskinga si på Oslo-avtalen for 25 år sidan?

Fattigdom

- Kva for FN-organisasjon mottok Nobels fredspris i 2020 for sitt arbeid i område prega av fattigdom og konflikter?

- På kva for landemerke kan ein lese følgjande: «Give me your tired, your poor / Your huddled masses yearning to breathe free»?
- Kva er det vanlegaste målet for låginntekt som både EU og Statistisk sentralbyrå brukar, i prosent av medianinntekt?
- Og kor stor del av den vaksne norske befolkninga (ikkje medrekna studentar) hadde i 2023 låginntekt ut frå denne definisjonen? (Margin: 3 prosentpoeng)
- Kva for prisvinnande filmregissør og forfattar debuterte i januar som teaterregissør og dramatikar med stykket *Sykdom og sosial nød* på Torshovteatret i Oslo?

SVAR:

Matematikk: a) UiT Noregs arktiske universitet og Universitetet i Bergen. b) Gjerstad. c) Imaginært. d) Integralrekning. e) Tom Lehrer.
Fritt ord: a) Sylo Taraku. b) Narvesen. c) Korleis innvandring påverkar den norske velferdsmodellen. d) Bård Vegar Solhjell.
 e) Avisteiknarar. **Pest og plage:** a) Lars Saabye Christensen. b) Den justinianske pesten. c) Det vart til blod. d) Theodor Kittelsen.
 e) At den er ein infeksjonssjukdom som smittar frå dyr til menneske (og av og til andre vegen). **Det skjedde i februar:** a) Jordan og Irak. b) Kjernefysisk nedrusting (mellom USA og Russland). c) Marit Bjørgen, Ole Einar Bjørndalen og Bjørn Dæhlie. d) 1996–1997.
 e) Hilde Henriksen Waage. **Fattigdom:** a) Verdas matvareprogram (World Food Programme). b) På Fridomsgudinna (The Statue of Liberty) på Liberty Island utanfor New York. c) 60 prosent. d) 10,9 prosent. e) Dag Johan Haugerud.

Tilbakeblikk

«PÅ VAKT MOT Å GJØRE FEIL»

OVERSKRIFTA ER LÅNT frå eit oppslag i Aftenposten 26.01.1982. Saka handlar om at det er fyrste gongen kvinner skal ta avsluttande eksamen på Krigsskolen. Dei to kadettfenrikane Grete Kristiansen og Vigdis Fjeldstad var snart ferdige med den treårige utdanninga. Dei uttalte: «Vi blir bevoktet hvert øyeblikk på døgnet. Alt vi gjør, registreres, og gjør vi en bommert, heter det seg at jenter ikke passer i Forsvaret.»

Skulesjefen, oberstløytnant Arne Pran, kommenterte: «Miljøet er blitt bedre. Den verste mannfolk-sjargongen er blitt borte.»

Journalisten Liv Hegna spurde vidare:

«Er det tegnet egne graviditetsuniformer til dere?»

«Vi har fått pene og elegante uniformer i alle utførelser, bortsett fra akkurat graviditetsuniformer. Skal vi ha barn, regner vi med å ta oss fri et år», sa Kristiansen.

Aftenposten fortalde at dei to om kort tid også skulle «bestige talerstolen i det mannsdominerte Oslo Militære Samfund for å holde foredrag om sine oppfatninger av livet i Hæren».

AV KJETIL A. BROTTVEIT

←

«Krigsskolesjefen Arne Pran holder seg for ørene ved tanken på det bråk som vil oppstå hvis hans to elever Grete Kristiansen og Vigdis Fjeldstad blir årsak til noe skandaleartet.» (Billetekst frå Aftenposten.)

FOTO: ROLF CHR. ULRICHSEN / AFTENPOSTEN

EKSPERTEN SVARER

Har du spørsmål om arbeidsforhold? Skriv til julia.loge@forskerforum.no.
Bidrag som kommer på trykk, blir anonymisert.

Slik søker du opprykk

Som akademisk ansatt er opprykk din egen personlige karrierestige. Hva bør du vite når du vil rykke opp og frem?

Av Ida Eritsland

ILLUSTRASJONSFOTO: ISTOCK

Jon Iddeng er fagpolitisk spesialrådgiver i Forskerforbundet.

FOTO: FORSKERFORBUNDET

– **Hva er opprykk, og hvorfor fungerer avansement i academia på denne måten?**

– Opprykk er en mulighet til å stige i det vitenskapelige stillingshierarkiet uten å skifte stilling, gjennom søknad til egen institusjon. Dette har vært noe fagforeningene har vært med på å kjempe frem, at man skal kunne utvikle seg til et høyere faglig nivå og nå opp til for eksempel et professorat i løpet av karrieren.

– **Hvordan fungerer det i praksis?**

– Dersom du har en vitenskapelig stilling og mener du har opparbeidet deg kvalifikasjonene for et høyere stillingsnivå, kan du søke opprykk. Hvis du starter i en undervisningsstilling som universitetslektor og så driver faglig eller pedagogisk utviklingsarbeid i et omfang lik en doktorgrad, kan du søke opprykk til førstelektor og derfra videre til dosent.

– **Ok. Du vil opp. Når vet du at tiden er inne?**

– Du må lese beskrivelsene som ligger til professorkompetanse, for eksempel, hvis du er førsteamanuensis, og se om du oppfyller dem der du søker. Da er det forskningskompetansen først og fremst og en dybde og bredde i fagkompetanse og erfaring som vil ligge til grunn, men også undervisningskompetanse og det å beherske norsk.

– **Er det ulikheter i hvordan de forskjellige stigenes bedømmes?**

– Ja, for lektorstillingene, opp til førstelektor og dosent, vil det være større vekt på hele utviklingsarbeidet med en større beskrivelse. Der finnes det også en egen veileder som er utformet av Universitets- og høyskolerådet, som sier noe om hvordan en sønn søknad kan og bør se ut.

– **Om jeg er universitetslektor, uten doktorgrad, kan jeg søke opprykk til førsteamanuensis?**

– Ja, det kan man helt fritt frem til 2027 ved å benytte seg av gammelt regelverk.

Ved nytt regelverk, sånn som det nå ser ut, er det opp til institusjonen å åpne for om man kan søke på «overgang».

– **Hva er det?**

– Vi har tradisjonelt hatt en del spørsmål om den type sideveisforflytning. Da mange høyskoler posisjonerte seg for å bli universitet, var man avhengig av førstekompetanse og særlig professorkompetanse. Både de ansatte og institusjonene har hatt interesse av å flytte folk over fra undervisningsstillinger til kombinerte undervisnings- og forskerstillinger. Nå er det opp til institusjonen selv, men man kan ikke søke opprykk oppover på tvers. Man må søke sideveis mellom stillingskategorier på samme nivå.

– **Men er det samme krav til en sideveisforflytning som det hadde vært ved opprykk?**

– Ja.

– **Om du vil stige i gradene raskest mulig, er det noen risiko i å søke opprykk?**

– Den eneste ulempen kan være hvis man søker og ikke blir funnet kompetent. Da får du to års karantene før du kan søke på nytt, uansett om du mangler veldig lite.

– **Kan du søke opprykk selv om du ikke er fast ansatt?**

– Ja. Selv midlertidig ansatte kan søke opprykk. Man må ha igjen minst ett år av ansettelsesperioden for å kunne søke. Det samme gjelder også før du pensjonerer deg.

– **Greit å vite! Og som midlertidig ansatt, må du ha en 100 prosentstilling?**

– Nei, men du kan ikke være i bistilling, det som nå heter ekstraerverv i åremål, som f.eks. professor II.

– **Og kan du søke når som helst, når du føler deg kallet?**

– Ja. De fleste institusjoner har nok en fast årlig søknadsfrist som man bør

overholde, så det gjelder å følge med på når den eventuelt er.

– **Kan man bruke opprykket man eventuelt har fått, også i søknader til andre institusjoner?**

– Ja og nei. En kompetanse som er tildelt ved én institusjon, overføres ikke automatisk til en annen. Det er det opp til hver institusjon å vurdere.

– **Hvis det samme skjer ved egen institusjon – du søker en stilling som innebærer et opprykk, blir erklært kompetent, men får ikke jobben?**

– Hvis man ikke får stillingen, men likevel blir bedømt kompetent av en sakkyndig komité ved egen institusjon, kan man bruke kompetansevurderingen til å få opprykk.

– **Om jeg allerede er professor ved en institusjon, skal jeg vel ansettes som professor når jeg har fått en stilling ved en ny institusjon?**

– Nei, ikke nødvendigvis. Du kan ønske å flytte til Bergen, for eksempel. Man er professor ved egen institusjon, og så er en stilling som passer deg, lyst ut som en førsteamanuensisstilling i Bergen. Hvis du da er best kvalifisert, og får stillingen, får du da en førsteamanuensisstilling. Og da må man søke om opprykk der også. **F**

Arbeidsmøte får jobben gjort

Eg skulle gjerne hatt nok fokustid til ein heil arbeidsdag, og helst litt om kvelden også, men slik er det ikkje. Eg har maks 3–4 timar med full konsentrasjon per dag. Resten av tida må eg ha pausar og mindre krevjande oppgåver. Men i jobben min er dei fleste arbeidsoppgåvene konsentrasjonskrevjande.

Spørsmålet er korleis eg skal organisera dagen når konsentrasjonen, sjølvdisiplinen og igangsetjingsenergien er brukt opp og eg har fleire timar igjen av arbeidsdagen og meir som skulle vore gjort.

Tidlegare i denne spalta har eg skrive om digitale møte med felles skrivetid. I det siste har eg teke i bruk skriveseminar metoden i samband med prosjektarbeid, som litteraturgjennomgang, utforming av spørjeskjema og arbeid med godkjenningar og rekruttering til kvalitative intervju.

Nyleg hadde kollega Fredrik Langeland og eg eit arbeidsmøte der me jobba med litteraturgjennomgang. Me hadde 100 referansar henta frå eit systematisk databasesøk som skulle sorterast. Oppgåva krev faglege vurderingar, men er likevel nokså rutineprega. Det er fort gjort å bli lei og ukonsentrert, særleg etter lunsj, når

Helga Eggebø
forskar 1 ved
Nordlandsforskning

den beste konsentrasjonstida er brukt opp til eit krevjande skriveprosjekt.

Men å møta opp på eit digitalt møte med ein kaffikopp i handa er ikkje så krevjande. Me tok oss tid til ti minutt innsjekk, prata litt om korleis det gjekk med vass-skaden i kjellaren, og kva elgitar ein skal kjøpa til ein tiåring. Deretter opna me eit delt og synkronisert bibliotek i referansehandteringsverktøyet, på kvar vår pc på kvar vår side av landet.

«Kva om eg set på stoppeklokka på 30 minutt, og så jobbar me oss gjennom referansar fram til klokka ringer? Du byrjar på A og eg på Å?»

Jo, det høyrdest ut som ein grei

plan. Me skrudde av lyden på mikrofonane, slik at me kunne hosta, harka og snyta ut vintersnørret kvar for oss utan å forstyrre den andre. Då klokka ringde, skrudde eg på lyden og kalla Fredrik inn til møtet.

«Ja, korleis går det? Har det dukka opp noko?» Jo, begge hadde erfart at me trong nokre fleire kategoriar å sortera i, og så tok me fatt på ei ny arbeidsøkt med eit par nye kategoriar.

Med eit par slike økter hadde me sortert referansane i «relevant», «ikkje relevant» og «kanskje relevant» og fått eit godt overblikk over litteraturen.

Jobben var rett nok litt kjedeleg og rutineprega, men 30 minutt om gongen gjekk det an å halda ut, og dessutan var det motiverande å sjå at det gjekk framover med sorteringa i begge endar av den alfabetiserte lista.

I vinter har eg også hatt ein serie med arbeidsmøte for å jobba med spørjeskjema. Til dei møta har som regel ein av oss gjort litt lekser i form av å systematisera innspel frå referansegruppa i prosjektet eller sjekka tilsvarende spørsmål i andre undersøkingar. På møtet har me drøfta og skore gjennom i fellesskap. Det har vist seg å vera mykje meir effektivt enn å senda skjemaet mellom oss på

Forskerforums gjesteskribenter skriver sant og subjektivt om forskning.

De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og Lorenz Khazaleh.

Åleine er det lett å utsetja, finna grunnar til å gjera det litt seinare, etter eit par andre småting, etter lunsj, eller kanskje heller i morgon.

e-post med stadig nye kommentarar og spørsmål.

Fordelen med skriveseminar og andre arbeidsmøte er at det er mindre krevjande å møte opp til ein avtale enn å setja seg sjølv i gang. Åleine er det lett å utsetja, finna grunnar til å gjera det litt seinare, etter eit par andre småting, etter lunsj, eller kanskje heller i morgon.

I staden for at me fordeler arbeidet mellom oss og sender diverse utkast rundt på e-post som alle dei andre skal kommentera og endra, så samlast me

til arbeidsmøte. Det er utruleg kor mykje meir effektivt det er å arbeida med spørjeskjemautkast i fellesskap og drøfta endringsforslag, innvendingar og alternativ der og då i staden for å sirkulera runde på runde med kommentarar.

Etter mi erfaring er det to viktige føresetnader for at det skal fungera: For det første bør det vera minst mogleg lekser, og for det andre må me bruka tida på faktisk å gjera jobben. Faren med lekser er at folk ikkje

har fått gjort det dei skulle, og at tida går med til utsetjingar, avlysingar og unnskyldningar. Dersom det blir eit pratemøte kor ein berre snakkar om korleis jobben skal gjerast, blir det samla sett berre meir jobb.

Med arbeidsmøte er oppgåva enkel: Alt eg skal gjera, er å møte opp, og så tek me det derifrå. Konsentrasjon, sjølvdisiplin og igangsetjingsenergi er knappe gode. Det gjeld å bruka det der det trengst mest, og støtta seg til fellesskapet resten av tida. **F**

Spørreskjema: illusjon om måling

Spørreskjemaet har lenge vært en bærebjelke i forskning på mennesker. Har metoden blitt en snarvei som gir mer trygghet enn innsikt? spør Sigve Høgheim og Eirik S. Jenssen.

Spørreskjema har fått en dominerende rolle i samfunnsvitenskapelig forskning. Det er enkelt, effektivt og gir store datamengder som kan analyseres statistisk, men bygger ofte på antakelser som sjelden blir testet. Etter flere tiår med spørreskjemabaserte studier er det på tide å stille et ubehagelig spørsmål: Bidrar metoden faktisk til meningsfull kunnskapsutvikling, eller har den blitt en snarvei som gir mer trygghet enn innsikt?

Spørreskjemaets tause premisser

Vitenskapens mål er å produsere ny kunnskap – presis, pålitelig og gyldig. I samfunnsvitenskapene har spørreskjemaet blitt et sentralt verktøy for å «måle» psykologiske fenomener som tro, motivasjon og oppfatninger. Men kan slike fenomener faktisk måles?

Av Sigve Høgheim og Eirik S. Jenssen
Høgskolen på Vestlandet

I vitenskapen er måling en metode for å bestemme kvantitet – det vil si at det vi måler, har en indre additiv struktur. Dette innebærer at verdier ikke bare kan rangeres, men også kombineres på en meningsfull måte. Når vi måler lengde, vekt eller temperatur, gjør vi det med presise instrumenter og klart definerte enheter. Vi kan si at én meter pluss to meter gir tre meter, eller at temperaturen har økt

med fem grader – fordi skalaen har en struktur som tillater addisjon og sammenligning. Spørreskjemaet opererer sjelden med slike forutsetninger. I stedet for å måle, nummererer man og behandler subjektive vurderinger som om de var objektive størrelser.

Problemet oppstår når denne praksisen – nummerering – blir omtalt som måling. Det gir et falskt inntrykk av presisjon, som ikke bare påvir-

*Spørreskjemaet metter,
men det nærer ikke*

ker hvordan forskere tolker tallene, men også allmennhetens forståelse av forskningen. Selv om tallene ikke er kvantiteter, behandles de som om de var kvantiteter – med gjennomsnitt, standardavvik, korrelasjoner, regresjoner og lignende. Konsekvensen er at tallene forskere viser til – om sammenhenger og forskjeller – ofte er meningsløse i forhold til skalaene som er brukt.

Det er enklere å ta en kvantitativ struktur for gitt enn det er å teste disse grunnleggende antakelsene. Det å bruke statistiske programmer til å gjennomføre statistiske analyser er enkelt. Men det å lage instrumenter rettet mot måling krever refleksjon om hva som egentlig varierer og hvordan, nytenkning i spørreskjemadesign og avanserte matematiske beregninger. Dette er en krevende, men nødvendig oppgave om vi skal fortsette å bruke begrepet måling.

Når begreper blir tall

Når vi måler noe – som lengden til en person – tar vi utgangspunkt i en fysisk egenskap, som utstrekning, som tallfestes som et forhold mellom individ og enhet. Det vi måler, er

Selv om tallene ikke er kvantiteter, behandles de som om de var kvantiteter

bestemte egenskaper ved en person, ikke personen selv. Men hva er det som egentlig måles når det forsøkes å kvantifisere psykologiske fenomener som selvtillit, mestringsforventning eller trivsel? Hvilke egenskaper antas å ligge til grunn, og hvordan kan man vite at de lar seg måle på en meningsfull måte? Ta for eksempel begrepet *matematikkangst*. Det betegner en opplevelse, en følelse av uro, stress eller frykt knyttet til matematikk. Men i et spørreskjema for å «måle» matematikkangst behandles begrepet som om det var en indre substans, noe som finnes i en bestemt mengde i individet, og som kan uttrykkes på en skala fra lav til høy. Forskeren spør: «Jeg blir nervøs når jeg skal løse matematiske oppgaver», og lar respondenten svare på en skala fra 1 til 5. Deretter summerer vi svarene og kaller det et mål på angst.

Dette er en logisk utfordring hvor aktiviteter vi utfører, blir gjort til objekter. En person kan tro noe – det er en aktivitet, på linje med å gå, vitse eller fortelle historier. Men det er en logisk feilslutning å anta at fordi mennesker kan tro noe, så må det eksistere *en tro* – med et gitt innhold – som alle mennesker har i en viss grad. Det finnes like lite *en tro* i et individ som det finnes en matematikkangst-substans. Det samme gjelder trivsel, mestring og andre psykologiske begreper. Vi kan trives med noe, men må det da eksistere en *trivsel* som kan måles? Spørreskjemaet forutsetter slike substanser, og valideres ofte gjennom en sirkulær logikk. Man antar at disse substansene finnes, bruker begreper til å lage spørsmål, og bruker deretter svarene til å bekrefte begrepet. Men dette er en metodologisk og epistemologisk blindflekk. Spørreskjemaet fungerer

da ikke som et måleinstrument, men som et spill som reflekterer forskerens egne begrepskonstruksjoner.

Metning

I tillegg til metodiske utfordringer står vi overfor et kulturelt og etisk problem: spørreskjemaets metning. Vi overeksponeres for undersøkelser – fra forskning, evaluering, markedsføring og offentlig forvaltning. I dag kan man knapt kjøpe en vare, besøke en nettside eller motta en tjeneste uten å bli møtt med et spørreskjema i etterkant. Spørreskjemaet har blitt en del av den hverdagslige støyen. Det er ikke lenger et verktøy for innsikt, men en rutine, en automatisk respons fra systemer som vil vite mer, men sjelden gir noe tilbake. For mange oppleves spørreskjemaer som tomme formaliteter snarere enn meningsfulle invitasjoner til refleksjon. Resultatet er synkende svarandeler, overfladiske svar og en økende mistillit til metoden.

Samfunnsvitenskapelige forskere har selv bidratt til denne utviklingen. I jakten på statistisk robusthet har vi tatt i bruk strategier som å stille samme spørsmål flere ganger med små omskrivninger – en praksis som kan oppleves som meningsløs og repeterende for deltakerne. Og som faktisk er meningsløs når tallene ikke kan summeres. Når forskningsdel-

takere møter spørreskjemaer som ikke gir mening, men bare krever tid, svekkes ikke bare engasjementet, men også kvaliteten på dataene.

Men metningen handler ikke bare om trøtthet. Den handler om etisk slitasje. Når vi gjentatte ganger ber mennesker, f.eks. elever, lærere og studenter, svare på skjemaer som ikke fører til kunnskap eller oppleves meningsfullt, risikerer vi å undergrave tilliten til forskning som helhet.

Spørreskjemaet metter, men det nærer ikke. Det samler inn, men gir ikke tilbake. Skal vi fortsette å bruke metoden, må vi ta ansvar for hvordan den oppleves, og hva den faktisk bidrar med. Det handler ikke bare om metodevalg – det handler om forskningsetikk.

Et nyansert syn

Betyr dette at spørreskjema bør forkastes? Nei! I situerte studier, der spørreskjema inngår som en del av et større design, sammen med observasjon, eksperimenter eller kvalitative metoder, kan metoden fortsatt være godt egnet. Når spørreskjemaet brukes til å fange umiddelbare reaksjoner eller klart definerte fenomener, kan metoden gi verdifull informasjon. Men dette krever en ny tilnærming. Det krever at forskeren er tett på konteksten, at spørreskjemaet er nøye utformet til det spesifikke formålet, og at forskeren tar ansvar for datainnsamlingen og

ikke delegerer sentrale oppgaver til andre. Spørreskjemaet bør ikke være en metode og design i seg selv – slik som i tverrsnitts- eller longitudinelle studier – men et verktøy i en helhetlig forskningsstrategi.

Fra snarvei til ansvar

Spørreskjemaets popularitet skyldes delvis at det er enkelt. Det gir en illusjon av måling, og det er lett å delegerer datainnsamlingen. Forskerens rolle blir å analysere tallene og briljere med statistiske sammenhenger, ofte uten å stille spørsmål ved de underliggende antakelsene. Denne statistiske jobben er enkel når alle de andre antakelsene blir tatt for gitt. Men hvem har sagt at vitenskapelig arbeid skal være enkelt? Vitenskap krever presisjon, kritisk refleksjon og ansvar. Det krever at vi stiller spørsmål ved metodene våre, begrepene og dataene.

Spørreskjemaet bør fortsatt ha en plass i samfunnsvitenskapelig forskning, men det forutsetter at vi er villige til å gjøre det krevende arbeidet med å teste logiske antakelser, validere måleinstrumenter og kontekstualisere dataene. Vi trenger forskere som ikke bare behersker statistikk, men som også forstår hva tallene representerer, og hva de ikke gjør. Spørreskjemaets tid er ikke nødvendigvis forbi, men den ukritiske bruken bør være det. **F**

Men hvem har sagt at vitenskapelig arbeid skal være enkelt?

Hilde Gunn Slottemo
Nestleder i Forskerforbundet

Partipolitisk uavhengig – hva betyr det i praksis?

Forskerforbundet skal være en partipolitisk uavhengig fagforening. Det står det i forbundets formål – som første punkt i vår verdiplattform, vedtatt av representantskapet. Det er ingen tilfeldig formulering. Det er en grunnleggende forutsetning for hvem vi er.

Men hva betyr det i praksis?

Frihet fra formelle bindinger

Det mest åpenbare er at Forskerforbundet ikke skal ha formelle bånd til politiske partier. Vi skal ikke være økonomisk eller organisatorisk knyttet til noen. For oss er det den konkrete kunnskaps- og arbeidslivspolitikken som teller, ikke hvilket parti som fremmer den. Vi skal kunne støtte forslag vi mener er gode, uavhengig av avsender. Men kanskje enda viktigere: Vi skal kunne kritisere alle partier når politikken de fører, er dårlig for våre medlemmer eller bryter med våre verdier.

Vi må kunne sparke i alle retninger.

Sterke økonomiske eller organisatoriske bindinger kan gjøre det vanskelig. Når lojalitet og forventninger følger med pengestrømmer og historiske allianser, kan handlingsrommet snevres inn. Den norske fagbevegelsen kjenner ulike modeller for politisk tilknytning. LO har lange tradisjoner og tette bånd til Arbeiderpartiet og er også partiets største økonomiske bidragsyter. Det gir en nærhet som kan ha sine fordeler, men også en pris.

Andre hovedsammenslutninger vil naturlig nok ikke ha samme posisjon.

Forskerforbundet har valgt en annen vei. Det gir oss frihet.

Uavhengighet handler også om mennesker

Men partipolitiske meninger handler ikke bare om formelle bånd. Politikk formes også gjennom mennesker – gjennom erfaringer, verdier og personlige overbevisninger. Ingen av oss er politisk nøytrale individer. Det gjelder også i en partipolitisk uavhengig organisasjon.

«Vi må kunne sparke i alle retninger.»

Derfor kan det være en styrke hvis den politiske ledelsen i Forskerforbundet rommer ulike politiske syn – ikke bare når det gjelder partipolitikk, men også når det gjelder samfunnssyn og verdigrunnlag mer generelt.

For det første gir det oss bredere utsyn. Vi unngår at én politisk og samfunnsmessig forståelse blir enerådende, og vi øker sjansen for å vurdere saker fra flere perspektiver før vi lander på standpunkter.

For det andre gjør det oss bedre i stand til å lytte til medlemmene våre. Forskerforbundet er en sammensatt

og mangfoldig organisasjon, med medlemmer over hele det politiske landskapet.

Det fortelles om Arbeiderpartiets mektige generalsekretær Haakon Lie at han bare kunne åpne kontorvinduet på Youngstorget for å høre hva folk mente. Steinar A. Sæther, lederen i Forskerforbundet, og jeg må anstrenge oss mer enn som så. Når vi har ulike politiske og samfunnsmessige referanserammer, har vi også ulike lytteposter. Det gjør oss bedre i stand til å fange opp nyanser, uenighet og skiftende stemninger i medlemsmassen.

For det tredje skjerper det oss. Når leder og nestleder ikke alltid har samme politiske ryggmargsrefleks, må argumentene brynes. Vi utfordrer hverandres blinde soner. Vi må begrunne standpunktene våre grundigere. Det gjør oss bedre, og det gjør beslutningene våre mer robuste.

Politisk tydelig – på egne premisser

Å være partipolitisk uavhengig betyr ikke å være politisk likegyldig. Tvert imot. Det betyr å være politisk tydelig – på egne premisser. Det betyr å stå støtt i egne verdier, samtidig som vi holder avstand til partienes skiftende strategier og behov.

For Forskerforbundet handler det om én ting: å representere medlemmene – hele bredden av dem – med størst mulig frihet og størst mulig integritet.

Det forplikter. Og det er en styrke.

- Vi prøver å forbedre oss litt og litt dag for dag

Medlemmene i Forskerforbundet er litt mer fornøyde med forbundets arbeid enn for syv år siden. Det viser en fersk medlemsundersøkelse.

Litt mer fornøyd med arbeidet for økt lønn. Litt mer fornøyd med arbeidet for økt medbestemmelse. Litt mer fornøyd med medlemsfordeler og kurstilbud. Det er medlemmenes dom over Forskerforbundets arbeid, sammenlignet med for syv år siden.

En fersk medlemsundersøkelse gjort av byrået Ipsos viser nemlig at mye går *forsiktig i riktig retning*. Det gleder generalsekretær Birgitte Olafsen.

– Det er ingen dramatiske endringer siden 2019, men mange små ting går sakte rett vei. Det viser at vi jobber godt både i sekretariatet og ute i lokallagene. Vi prøver å forbedre oss litt og litt dag for dag, og det er hyggelig at medlemmene merker det, sier Olafsen.

Undersøkelsen viser at helhetsinntrykket av Forskerforbundets arbeid har forbedret seg bety-

delig siden 2011, og svakt siden 2019. Men Olafsen er mest opptatt av å ta tak i de mange konkrete tilbakemeldingene undersøkelsen gir.

– Målet med en medlemsundersøkelse er jo å få informasjon vi kan bruke i hverdagen. Nå får vi både statistikk og åpne svar vi kan bruke til å gjøre kurstilbud, informasjon, medlemservice og andre tjenester bedre, sier hun.

Hun er ikke minst opptatt av å ta tak i de negative tilbakemeldingene.

– Det er heldigvis ingen områder hvor medlemmer og tillitsvalgte er veldig misfornøyde. Men det er tilbakemeldinger vi tar på alvor. Det handler blant annet om svartid på noen henvendelser, ønsker om nye medlemstilbud, og mer informasjon på engelsk.

Verving skjer via kolleger

Et av spørsmålene i undersøkelsen er hvordan medlemmene ble rekruttert. Mange meldte seg inn

Forskerforbundets
generalsekretær
Birgitte Olafsen.

Foto: iStock

Trygg på små og store reiser

Enten du skal på storbyferie, til varmere strøk, eller bare en tur på butikken: Med vår reiseforsikring er du dekket – uansett hvor kort eller langt ferden går!

- Gjelder på reiser opptil 90 dager.
- Er flyet forsinket? Få tilgang til loungen.*
- Online lege inkludert på alle reiser i utlandet.

* Med Smartdelay+ får du tilgang til lounge hvis flyet blir forsinket mer enn én time, forutsatt at reisen er registrert minst 24 timer før avgang.

Bestill forsikringen til medlemspris her!

**FORSKER
FORBUNDET**